

Ik verklaar me akkoord met de code of conduct van de faculteit Letteren voor geloofwaardig auteurschap.

In valentia veritas

Een studie van enkele leerboeken Latijn in het licht van de opkomst van de valentiegrammatica in het Vlaamse klassieketalenonderwijs

Alexandra Vereeck

Masterproef aangeboden binnen de opleiding
master in de taal- en letterkunde

Promotor prof. dr. Gert Partoens

Academiejaar 2016-2017

242 409 tekens

ABSTRACT

This thesis deals with the use of valency grammar in the teaching of Latin in Flemish secondary schools. Valency grammar was developed in the sixties and seventies by linguists such as Lucien Tesnière, Kenneth Lee Pike and Simon Dik. At first it had little or no impact on Flemish classical philology. Instead people held on to a tradition that dates back to the 19th century, in which morphology is key and syntax is no more than “applied morphology”, that is, a mere explanation of how certain forms (cases, verbal moods...) can be used. Iconic representatives of this tradition are the Latin grammar of Father Geerebaert (editions published from 1921 until 1992) for the Catholic educational system, and that of Baeyens and Fraussen (editions published from 1934 until 1978) for the public educational system. Practically all Latin grammars that were published in Flanders between the beginning of the 20th century and 2010 are based on those two. A small exception is the *Phoenix* series, which made a hesitating approach towards valency grammar in its renewed version at the beginning of the 21st century. One man, however, actively strove to fully promote valency grammar, namely Dirk Panhuis. Largely due to his efforts, in 2011 the Catholic educational system changed its curriculum for the classical languages, so that it has now become compulsory to work with valency grammar. In reaction to this, four new textbook series were published. This thesis studies two of them: *Pegasus* and *Pharos*.

Both are submitted to an in-depth linguistic analysis. While matters such as structure and terminology are also taken into consideration, the most important question is: how do they implement the sentence model of valency grammar? Special attention goes to the degree of consistency and the possible influence of the Geerebaert tradition. We may conclude that the two textbook series present very different implementations of the sentence model under scrutiny, each having its strengths and weaknesses, though *Pharos* is the most consistent one. Additionally, a comparison is made between *Pegasus* and *Phoenix*, which can be regarded as its direct predecessor (since both series were published by the same publisher, and many authors or contributors of *Phoenix* were also involved in the realisation of *Pegasus*).

INHOUDSTAFEL

DANKWOORD	7
INLEIDING	8
HOOFDSTUK 1: OPMERKINGEN VOORAF	9
1.1 Afbakening corpus.....	9
1.2 Methodologie.....	10
HOOFDSTUK 2: HISTORISCH KADER.....	12
2.1 De 20 ^e eeuw: de kracht van traditie.....	12
2.2 Uitgelicht: de <i>Geerebaert</i>	14
2.2.1 Uitgavegeschiedenis	14
2.2.2 Algemene opbouw.....	15
2.2.3 Zinsmodel.....	17
2.3 Vroege voorstanders van de valentiegrammatica.....	20
2.3.1 Vlaanderens grootste pleitbezorger van de valentiegrammatica: Dirk Panhuis	20
2.3.2 Gelijkgestemden in Nederland: Harm Pinkster en Caroline Kroon.....	22
2.3.3 Een behoedzame toenadering tot de valentiegrammatica: <i>Phoenix</i>	23
2.3.4 Pioniers	24
2.4 Uitgelicht: <i>Phoenix</i>	25
2.4.1 Algemene opbouw.....	25
2.4.2 Zinsmodel.....	26
2.5 Nieuwe leerplannen.....	28
2.5.1 Waarom?: motivatie.....	29
2.5.2 Hoe?: aanloop tot de leerplannen	30
2.5.3 Wat?: inhoud	31
2.5.4 Waar?: onthaal in de scholen	34
2.5.5 Waarom niet?: GO! en OVSG	34
2.6 Nieuwe handboeken.....	35
2.6.1 Totstandkoming en ingebruikname	35
2.6.2 Presentatie en keuze	36
HOOFDSTUK 3: ANALYSE VAN <i>PEGASUS</i>	39
3.1 Materiaal.....	39
3.2 Visie bij het zinsmodel.....	40
3.3 Algemene opbouw grammaticaboek.....	41
3.4 Uitwerking zinsmodel	42
3.5 Detailbespreking	44
3.5.1 Het werkwoord: morfologie met een snuifje syntaxis.....	44
3.5.2 Valentie, zinsdelen en zinsdeelstukken.....	47
3.5.3 De zin van “Zin”	49
HOOFDSTUK 4: VERGELIJKING <i>PHOENIX</i> EN <i>PEGASUS</i>	52
4.1 Opbouw en inhoud	52
4.1.1 Fonologie	52
4.1.2 Morfologie	52
4.1.3 Syntaxis	53

4.1.4	Varia.....	56
4.2	Elementen van het zinsmodel.....	56
HOOFDSTUK 5: ANALYSE VAN <i>PHAROS</i>		59
5.1	Materiaal.....	59
5.2	Visie bij het zinsmodel.....	59
5.3	Algemene opbouw handboeken.....	60
5.4	<i>Pharos</i> 1	61
5.4.1	Predicaat.....	61
5.4.2	Onderwerp.....	62
5.4.3	Voorwerp.....	62
5.4.4	Bijwoordelijke bepaling.....	63
5.4.5	Bijvoeglijke bepaling	63
5.4.6	Aanspreking.....	64
5.5	<i>Pharos</i> 2	65
5.5.1	Onderwerp.....	65
5.5.2	Voorwerp.....	65
5.5.3	Bijwoordelijke bepaling.....	66
5.5.4	Bijvoeglijke bepaling	66
5.5.5	Bepaling van gesteldheid	66
5.6	<i>Pharos</i> 3	67
5.7	Naar een zinsmodel.....	68
HOOFDSTUK 6: TEN BESLUIE		71
6.1	Visie bij het zinsmodel.....	72
6.2	Sporen van traditie.....	72
6.3	Consequentheid qua navolging van de principes van de valentiegrammatica	73
6.4	Interne consequentheid.....	73
6.5	Structurering	74
6.6	Werkwijze.....	75
6.7	Diepgang	75
6.8	Aandacht voor metatheorie.....	75
6.9	Aandacht voor vertalen.....	76
HOOFDSTUK 7: DE PANHUISPROEF		77
BIBLIOGRAFIE		84
APPENDIX.....		88

DANKWOORD

Bij het opbouwen van deze thesis, van de keuze voor een onderwerp tot de keuze voor een bepaalde formulering, heb ik kunnen rekenen op een aantal mensen, die elk op hun manier een noemenswaardige bijdrage hebben geleverd. Graag zou ik mijn oprechte dank betuigen aan:

mijn promotor prof. dr. Gert Partoens, voor het aanreiken en afbakenen van een onderwerp, het mede uitstippelen van een globale structuur, de onschatbaar waardevolle opmerkingen en suggesties bij ieder hoofdstuk, en de vele gemoedelijke besprekingen;

prof. dr. Toon Van Houdt, voor het enthousiasme over mijn onderwerp, de praktische raadgevingen die deze thesis tot een sterker werkstuk hebben gemaakt, en het verstrekken van informatie die ik zelf niet had kunnen achterhalen;

Geert Kentane, zonder wie het onderdeel over de leerplannen in zijn huidige vorm onmogelijk zou zijn geweest, voor zijn vriendelijke behulpzaamheid in het beantwoorden van al mijn vragen;

Jan Brams, voor de verbazingwekkend snelle en uitvoerige antwoorden op mijn nieuwsgierige mails over *Pharos*;

Bram Roosen, voor de gulle gift van enkele exemplaren van *Pharos*;

Hans Mertens van De Boeck, Els Van Vaerenbergh van Plantyn, en Marjan Hillewaere van Pelckmans, voor hun bereidheid om mij verkoopscijfers door te spelen;

Stijn Coppens, voor een “insider’s view” op Latijn aan de UGent;

Andy Peetermans, voor het uitschrijven van een kleine getuigenis over zijn lerarenstage, maar vooral voor zijn onvoorwaardelijke steun en hulp, of het nu ging om het lenen dan wel bestellen van boeken, het keuren van lay-outs, het kritisch nalezen en becommentariëren van proefversies, of het geven van advies op eender welk vlak;

Jolien Van Wallegghem, voor het aanbieden van haar dierbare schoolgrammatica toen ik de bewuste spraakkunst niet terugvond in de Letterenbib.

INLEIDING

*Quis est nostrum liberaliter educatus cui non educatores, cui non magistri sui atque doctores, cui non locus ipse ille
mutus ubi alitus aut doctus est cum grata recordatione in mente versetur?*

Marcus Tullius Cicero, Pro Cn. Plancio oratio, 33, 81

Deze thesis is geschreven in dankbare herinnering aan de lessen Latijn op mijn eigen middelbare school. Aan bladzijden vol schema's, kaders en oefeningen. Aan heerlijke grammaticale discussies. Aan gedetailleerde zinsontledingen, door mij keurig genoteerd volgens vaste kleurencodes. Voor deze thesis heb ik opnieuw enkele leerboeken Latijn voor het middelbaar onderwijs ter hand genomen, ditmaal niet als leerling die de Latijnse taal bestudeert, maar als onderzoeker die het boek analyseert.

Mijn algemene opzet bestaat erin na te gaan en te evalueren hoe enkele van de meest recente leerboekenreeksen Latijn voor het Vlaams secundair onderwijs, in concreto *Pegasus* en *Pharos*, de Latijnse grammatica aanbrengen. Wat is hun visie en welke aanpak volgt daaruit? Hoe wordt de grammatica ingedeeld en gestructureerd? Welke terminologie wordt er gehanteerd? Maar bovenal: hoe implementeren ze het zinsmodel van de valentiegrammatica, die de laatste jaren en decennia furore heeft gemaakt binnen de klassieke filologie van de Lage Landen? Wie is hierin het consequentst? Waar toont de voorgaande traditie zich hardnekkig? Op deze en andere vragen wordt een antwoord gezocht.

In hoofdstuk 1 (OPMERKINGEN VOORAF) wordt bovenstaande probleemstelling verder verfijnd en praktisch ingevuld. Hoofdstuk 2 (HISTORISCH KADER) verschaft de nodige historische context waartegen dit onderzoek moet worden begrepen. De analyse van *Pegasus* en *Pharos* strekt zich uit over hoofdstukken 3 tot en met 6 (ANALYSE VAN *PEGASUS*, VERGELIJKING *PHOENIX* EN *PEGASUS*, ANALYSE VAN *PHAROS*, TEN BESLUTE). Hoofdstuk 7 (DE PANHUISPROEF) doet dienst als uitsmijter en bekijkt de hele zaak vanuit een ander perspectief.

Deze thesis is geschreven in dankbare herinnering aan de leerkrachten Latijn op mijn eigen middelbare school. Aan het leren lezen vanuit de valentie van het predicaat, het zoeken naar noodzakelijke en niet-noodzakelijke zinsdelen, het scheiden van functie, rol en vorm. Nietsvermoedend legde ik daarmee een stevige basis voor mijn universitaire studie. In de colleges Latijnse taalkunde aan de KU Leuven heb ik de voordelen mogen ervaren van enige voorkennis over en vertrouwdheid met valentiegrammatica, een concept dat daarin centraal staat en voor veel van mijn medestudenten totaal nieuw was. En nu, met de laatste woorden van deze inleiding, rond ik het schrijffproces af van een thesis die in het teken staat van een valentiegrammaticaal zinsmodel van het Latijn.

HOOFDSTUK 1: OPMERKINGEN VOORAF

Dit eerste hoofdstuk is gewijd aan de nauwkeurige afbakening van het corpus (1.1) en de precisering van de methodologie volgens dewelke de analyse van *Pegasus* en *Pharos* zal worden uitgevoerd (1.2), onmisbare preliminaria voor deze studie.

1.1 Afbakening corpus

Een eerste restrictie die direct met de in de INLEIDING geschetste probleemstelling samenhangt, is die van het schoolnet. Vooralsnog verplicht enkel het katholiek onderwijs tot het toepassen van valentiegrammatica in de vakken Latijn en Grieks. Het gemeenschapsonderwijs en het onderwijs voor steden en gemeenten blijven in hun leerplannen vasthouden aan de traditionele, sterk morfologisch getinte benadering van de Latijnse of Griekse zin. Bijgevolg leg ik mij alleen toe op leerboeken geschreven voor het katholieke net.

De laatste nieuwe leerplannen van het katholiek onderwijs, waarin vol overtuiging de kaart van de valentiegrammatica wordt getrokken, brachten namelijk een behoefte aan nieuw studiemateriaal met zich mee. Hieraan is door meerdere uitgeverijen gehoor gegeven. Uit dit aanbod heb ik ervoor gekozen de reeksen *Pegasus* en *Pharos* te onderzoeken. Deze keuze wordt in het volgende hoofdstuk toegelicht en onderbouwd (cf. 2.6.2 PRESENTATIE EN KEUZE). Als vergelijkingsmateriaal fungeren de *Latijns(ch)e Spraakkunst* van pater Adhemar Geerebaert en de *Phoenixgrammatica*, twee gewichtige referentiepunten van vóór de invoering van de valentiegrammatica. *Phoenix* is bovendien boeiend als voorloper van *Pegasus* (cf. 2.6.2 PRESENTATIE EN KEUZE) en voegt zo een extra dimensie toe aan dit onderzoek (cf. hoofdstuk 4 VERGELIJKING PHOENIX EN PEGASUS).

Voor een studie over Vlaamse leerboeken Latijn in de afgelopen eeuw is het maken van een overwogen selectie een absolute vereiste. Ter indicatie: het aantal leerboeken Latijn en Grieks gebruikt in het secundair onderwijs in Vlaanderen (ingericht door de drie netten, weliswaar) tussen ca. 1940 en 2002 bedraagt maar liefst een kleine vijfhonderd verschillende volumes (Verreth 2002, 9). Hieruit mag duidelijk zijn dat exhaustiviteit op dit vlak niet binnen het bereik van een masterthesis ligt.

Handboeken Latijn voor het middelbaar onderwijs beogen uiteraard meer dan het aanleren van de taal. Daarnaast moet er leesvaardigheid worden getraind en cultureel bewustzijn worden bijgebracht, aan de hand van leesteksten en cultuurlessen. Deze componenten zijn echter irrelevant voor mijn onderzoeksopzet en worden door mij dan ook volledig buiten beschouwing gelaten ten voordele van het taalkundige aspect. Hierbij ligt de klemtoon van deze thesis in principe op semantiek en syntaxis, al zal het soms nodig blijken ook onderdelen morfologie onder de loep te nemen. Stilistiek daarentegen bekijk ik niet, daar deze discipline het zinsmodel overstijgt.

Wat dan het aanleren van de Latijnse taal betreft, dit gebeurt natuurlijk zeer geleidelijk: naamval per naamval, functie per functie, hoofdstuk per hoofdstuk, jaar per jaar. In dit verband moet worden gewezen op een verschil in samenstelling tussen de *Pegasus*- en de *Pharos*-reeks met enige praktische consequenties. *Pegasus* beschikt over een apart grammaticaboek, dat alle taalkundige informatie die doorheen de afzonderlijke jaren is aangereikt op een overzichtelijke manier bundelt, inclusief uitbreidingsleerstof. Begrijpelijkerwijs bestudeer ik enkel dit eindresultaat, dit totaalproduct, en niet het materiaal per jaar; het is me immers te doen om het zinsmodel in zijn geheel en niet om hoe het voor de leerling stapsgewijs wordt opgebouwd. Bij *Pharos* ligt het anders. Door het vroegtijdig stopzetten van de reeks zijn slechts drie van de vier geplande handboeken verschenen, en geen grammatica. In dit geval ben ik daarom genoodzaakt toch een voor een de handboeken door te nemen om op basis daarvan een beeld te vormen van het zinsmodel, lettend op de problematieken die daarmee typisch gepaard gaan¹.

1.2 Methodologie

Mijn analyse is van strikt taalkundige aard. Dat neemt niet weg dat voor het middelbaar onderwijs bij momenten een intuïtieve aanpak te verkiezen kan zijn boven taalkundige precisie. Wanneer voor een eerder gevoelsmatige definitie wordt geopteerd in plaats van een grammaticaal loepzuivere, blijft het de vraag of dat nu een slechte zaak is of niet. Misschien is het soms zelfs pedagogisch verantwoord? Dergelijke didactische overwegingen neem ik echter niet mee in mijn besprekingen, maar laat ik in alles wat volgt grotendeels achterwege.

Deze thesis wil evenmin een tweede redactie zijn van de boeken in kwestie. Dat betekent dat ik niet op ieder detail inga, en al helemaal niet wijs op elke spelfout of minder gelukkige formulering waar mijn oog op is gevallen. Kortom, het ligt niet in de bedoeling alle eventuele voorstellen tot verbetering op te nemen. Veeleer focus ik per reeks op die kwesties die mij het belangrijkste en het interessantst lijken met betrekking tot het zinsmodel.

Mijn analyse is niet alleen strikt maar ook streng taalkundig. Anders gezegd, in deze thesis wordt meer rigide te werk gegaan dan wat de leerplannen van het katholieke net inzake de benadering van de Latijnse grammatica vereisen of voorschrijven. Leerlingen secundair hoeven immers niet te worden opgeleid tot filologen, en valentiegrammatica is voor hen niet meer dan een kader ter ondersteuning van de lectuur.² Desalniettemin schenkt deze thesis veel aandacht aan consequentheid – of het gebrek daaraan – bij de implementatie van de valentiegrammatica. Hierbij

---

¹ Wat bijvoorbeeld eigen is aan een handboek en wat men normaliter niet aantreft in een grammatica, is het fenomeen van voorlopige definities. Zo wordt de infinitiefwoordgroep in *Pharos* 1 op deze manier aangebracht: “*Als er bij een infinitief ook nog eens aanvullingen staan, spreken we van een infinitiefwoordgroep (infvgr).*” (p.42, nr.7) Het hebben van aanvullingen is op zich natuurlijk evengoed kenmerkend voor een infinitiefzin (ofte accusativus cum infinitivo), maar dat geeft op dat moment niet, aangezien die constructie dan nog niet gekend is. Als stelregel beschouw ik een handboek als een geheel, d.w.z. dat ik door dergelijke voorlopige definities heen kijk, maar wel verschillen tussen de drie handboeken aangeef.

² Naar: G. Kentane, leerplancommissievoorzitter Latijn en vakbegeleider Latijn en Grieks voor het katholiek onderwijs, persoonlijke communicatie, 29 maart 2017.

wordt in rekening gebracht dat materiaal voor het middelbaar onderwijs onvermijdelijk onvolledig is. Niet iedere uitzondering of bestaande constructie kan worden opgenomen. In samenvattende overzichten is al helemaal geen plaats voor te subtiële finesses; dan zouden deze overzichten aan hun doel voorbij schieten omdat ze niet langer “overzichtelijk” zijn. Derhalve maak ik er geen punt van hierop te vitten, zolang het voornaamste aanwezig is en consequent volgens de principes van de valentiegrammatica wordt gepresenteerd. Afwijkingen of eigenaardigheden tracht ik waar mogelijk te verklaren door ze te traceren tot een voorgaande traditie, bijvoorbeeld tot de spraakkunst van Geerebaert of zelfs tot Aristoteles.

Als norm voor een valentiegrammaticaal zinsmodel neem ik het model van Dirk Panhuis, zoals uiteengezet en uitgewerkt in de derde druk (2012) van zijn *Latijnse grammatica*.³ Primordiaal hierin is een rigoureuze scheiding van syntaxis, semantiek en morfologie, in die hiërarchische volgorde. De syntactische functie van een zinsdeel wordt altijd bepaald in relatie tot het gezegde en zijn valentie. Het becommentariëren van de grammatica's c.q. handboeken en bijwijken de leerplannen gebeurt steevast tegen de achtergrond van deze methode.

---

³ Citaten uit de *Latijnse grammatica* zijn, tenzij anders aangegeven, ook steeds ontleend aan deze derde druk.

HOOFDSTUK 2: HISTORISCH KADER

Dit hoofdstuk wil een historisch kader bieden voor de leerboekenreeksen die het voorwerp zijn van het centrale onderzoek van deze thesis: *Pegasus* en *Pharos*. Hiervoor wordt ongeveer honderd jaar teruggeslagen in de tijd: vertrekpunt is de vroege 20^e eeuw met de *Latijnsche Spraakkunst* van pater Adhemar Geerebaert. De 20^e eeuw is er een van grote ontwikkelingen binnen de internationale algemene taalkunde – waaronder de “uitvinding” van de moderne valentiegrammatica – maar ook van diepgewortelde traditie binnen de Vlaamse klassieke filologie (2.1). Toch kent de valentiegrammatica al enkele vroege voorstanders onder classici, voordat er zelfs maar sprake van is deze in te voeren in het katholiek onderwijs (2.3). Die invoering gebeurt via een vernieuwing van de leerplannen, een noodzakelijke hefboom om een dergelijke verandering aan scholen en leerkrachten op te leggen (2.5). Verschillende uitgeverijen bieden, elk op hun eigen manier, een antwoord op de nieuwe leerplannen in de vorm van nieuwe handboeken (2.6).

Kortom, dit hoofdstuk resulteert in een selectieve geschiedschrijving van een eeuw Latijnse grammatica in de Vlaamse scholen, in rechte lijn naar de bewuste leerboekenreeksen. Tussendoor wordt even stilgestaan bij twee oudere grammatica's, de *Geerebaert* (2.2) en de *Phoenix*grammatica (2.4). Aan onderwijshervormingen (zoals de overgang naar VSO en eenheidsstructuur), eerdere leerplanvernieuwingen, en andere taalkundige of didactische theorieën die een invloed hebben gehad op het klassieketalenonderwijs (zoals de terugdringing van taalverwerving in het aanvangsonderwijs ten voordele van lectuur en cultuur, in de tweede helft van de 20^e eeuw⁴) wordt voorbij gegaan.

2.1 De 20^e eeuw: de kracht van traditie⁵

Latijnse taalkunde in de vroege 20^e eeuw bouwt in hoge mate voort op de bestaande 19^e-eeuwse traditie. Hierin neemt de morfologie een centrale plaats in. De klemtoon ligt op de vorming van verbuigingen en vervoegingen. Syntaxis is niet meer dan het toepassen van die morfologie, door te verklaren waarvoor bepaalde vormen (naamvallen, wijzen...) aangewend kunnen worden.

---

⁴ De makers van *Phoenix* trekken van leer tegen deze tendens:

“Het lag ongetwijfeld in de bedoeling om via lectuur en cultuur de leerlingen directer te boeien en beter voor te bereiden op de cruciale activiteiten der hogere jaren. (...) Er is onderhand voldoende ervaring voorhanden om vraagtekens te plaatsen bij de gegrondheid van deze hypothese. Het is zeker niet bewezen dat de leerlingen leesvaardiger en geïnteresseerder de lectuur van de auteurs aanvatten. De klachten over de paraatheid van de basiskennis, nodig om de auteurs echt te kunnen lezen, zijn zeker niet afgenomen. (...) Het zou dus best kunnen dat cultuur en lectuur niet die magische middelen waren om de malaise op te vangen. Verklaringen achteraf zijn niet zo moeilijk. Lectuur om de inhoud van het verhaal is een secundaire doelstelling die vlotter via de moedertaal bereikt wordt; de typische leesvaardigheid, het leggen van verbanden binnen een context, lijkt eerder een zaak van intellectuele maturiteit dan van het inoefenen van een vaardigheid, die bovendien vlotter via de eigen taal kan worden bevorderd. Wanneer de aanbrenge van cultuur de vorm gaat aannemen van zelfstandige ‘geschiedenis’-lessen over inhoud op maat van 12-jarigen, is het zeer de vraag of dat echt bijdraagt tot de belangstelling voor ‘Latijn’, en of dat een geloofwaardige voorbereiding vormt op de in wezen abstracte cultuurcomponenten van de te lezen auteurs.” (handleiding 1¹, p.4-5)

⁵ Onderstaande tekst is voor een groot deel schatplichtig aan Panhuis 1999, 76–79.

Alle spraakkunsten uit de eerste helft van de 20^e eeuw gaan op die manier te werk, zowel de wetenschappelijke boeken als die bestemd voor schoolgebruik.

Voor het Vlaamse onderwijs zijn er twee Latijnse grammatica's uit die periode waar men niet omheen kan: de Janssens - Van de Vorst - Geerebaert spraakkunst in het katholiek onderwijs (beter bekend als "de *Geerebaert*") en de spraakkunst van de reeks *Lingua Latina* door Baeyens en Fraussen in het gemeenschapsonderwijs⁶. Als exponenten van het morfologisch tijdperk in de taalkunde zijn ze bij hun verschijnen volledig "up to date". De twee zijn overigens bijna gelijk aan elkaar (Panhuis 2012bis, 4). Beide hebben een zeer lange carrière gekend. De eerste *Geerebaert* dateert van 1921, de laatste van 1992; de spraakkunsten van *Lingua Latina* zijn uitgegeven van 1934 tot 1978.

Na de Tweede Wereldoorlog gaat er binnen de algemene taalkunde meer aandacht uit naar de structuur van een zin. Er ontstaat het idee dat syntactische functies van zinsdelen niet alleen vanuit de naamvallen maar ook vanuit de structuur van de zin moeten worden benaderd, des te meer wanneer een taal weinig tot geen naamvallen kent. In de jaren '60 en '70 krijgt geleidelijk het concept valentie zijn vaste vorm bij taalkundigen als Lucien Tesnière (1893-1954), Kenneth Lee Pike (1912-2000) en Simon Dik (1940-1995), zij het elk in hun eigen terminologie. Voor hen begint een zinsanalyse niet met het determineren van de naamvallen, maar met het bepalen van het predicaat en de daarbij horende noodzakelijke constituenten. Rond dezelfde tijd groeit tevens de belangstelling voor taalverschijnselen boven het zinsniveau, wat resulteert in disciplines als tekstlinguïstiek, pragmatiek, dialectstudie, sociolinguïstiek, enzovoort.

De impact van dit alles op de Vlaamse klassieke filologie is miniem, doordat classici "*gedurende tientallen jaren in de tweede helft van de twintigste eeuw weinig aandacht aan eigentijdse taalkunde hebben geschonken en verder hebben gewerkt aan morfologie en historische taalkunde of, uiteraard, aan filologie en haar deelgebieden*" (Panhuis 2012bis, 4). Het hoeft derhalve niet te verwonderen dat de internationale erkenning van syntaxis als volwaardig subsysteem van de taalkunde niet onmiddellijk een weerslag heeft op de Latijnse spraakkunsten die verschijnen in Vlaanderen, a fortiori niet op de schoolgrammatica's. In de loop van de verdere 20^e eeuw worden er relatief veel gepubliceerd, maar deze liggen allemaal in meer of mindere mate in de lijn van de *Geerebaert* en *Lingua Latina*. Ook deze iconische spraakkunsten zelf worden nog dikwijls heruitgegeven, zoals reeds aangehaald. Met andere woorden, in de praktijk staat de wetenschappelijke ontwikkeling stil, ten voordele van de vigerende traditie die inmiddels al generaties lang meegaat. Panhuis (2012bis, 4) verbindt dit conservatisme met de toen gangbare mening dat "*vermits het Latijn en het klassiek Grieks niet meer veranderen, de schoolspraakkunsten ook niet hoefden te veranderen*". De toegenomen interesse voor zinsoverstijgende fenomenen dringt evenmin door tot het middelbaar onderwijs.

---

⁶ Of beter: in wat later het gemeenschapsonderwijs zou worden, toen nog het "rijksonderwijs".

2.2.1 Uitgavegeschiedenis⁷

Allereerst zou ik kort de gecompliceerde uitgavegeschiedenis van Geerebaerts grammatica willen overlopen. Het studieinstrument dat wij nu kennen als “de *Geerebaert*” is terug te voeren op een Franstalige spraakkunst uit 1874, de *Grammaire latine* van Janssens. Tussen 1874 en 1897 verschijnen vijf edities bij uitgeverij Spitaels-Schuermans (Aalst). In 1908 volgt een volledig herziene zesde editie in samenwerking met Van de Vorst. De zevende en achtste editie, respectievelijk van 1910 en 1914, worden gelijktijdig uitgegeven door Spitaels-Schuermans en Dessain (Luik). Na 1914 wordt definitief de overstap gemaakt naar Dessain, tot en met de achttiende en laatste editie in 1958.

In 1921 vertaalt en bewerkt de Vlaamse jezuïet pater Adhemar Geerebaert (1876-1944) de *Grammaire latine* onder de titel *Latijnsche Spraakkunst*. Deze vertaling geldt als een mijlpaal in de vernederlandsing van de Vlaamse humaniora’s, een ideaal waarvoor Geerebaert zich zijn leven lang heeft ingezet (zie bijvoorbeeld de Strycker 1945). In het voorwoord van de eerste *Latijnsche Spraakkunst* zegt hij zelf over zijn arbeid:

“Dit boek is een Nederlandsche bewerking van de 9^e uitgaaf der *Grammaire latine* van P.J. Janssens, in 1874 voor de eerste maal verschenen, en in 1908 door P. Van de Vorst geheel omgewerkt. Sinds een kleine halve eeuw heeft dit leerboek voortdurend meer bijval genoten; moge ook de Nederlandsche uitgaaf gunstig onthaald worden.”

Op minder dan twintig jaar (tussen 1925 en 1941) wordt het werk nog vijf maal herdrukt. Vanaf de zevende editie in 1947 wordt de titel gemoderniseerd tot *Latijnse Spraakkunst*. Uiteindelijk komen er vijftientwintig drukken, allemaal bij Dessain, waarvan de laatste in 1992.

Van zowel de Franstalige als de Nederlandstalige grammatica’s bestaan er ingekorte versies. De eerste *Abrégé de la grammaire latine* wordt uitgebracht in hetzelfde jaar als zijn grote broer de *Grammaire latine*. Latere herdrukken lopen niet altijd gelijk in de tijd. Geerebaert stort zich in eerste instantie op deze *Abrégé*, met de *Beknopte Latijnsche Spraakkunst* als resultaat. Deze voltooit hij begin 1920, ongeveer een jaar vóór zijn *Latijnsche Spraakkunst*, waarvan hij eigenlijk had gehoopt hem datzelfde jaar nog af te hebben. In het voorwoord van de eerste *Beknopte Latijnsche Spraakkunst* schrijft Geerebaert:

“Dit werkje is een verkorte uitgave van de uitgebreide *Latijnsche Spraakkunst* der PP. Janssens en Van de Vorst, waarvan tegen September 1920 bij den uitgever Dessain te Luik een Nederlandsche bewerking zal verschijnen. Het is voor leerlingen der zesde klasse bestemd, en bevat wat zij, naar onze meening, moeten kennen om tot de vijfde verhoogd te worden. Wij hebben het samengesteld naar het voorbeeld van een soortgelijk boekje, in 1874 door P. Janssens zelf uitgegeven en dat in 1898 een vijfden druk beleefde, en volgens de aanwijzingen van verschillende leeraars der lagere humaniora-klassen.”

De *Beknopte Latijnsche Spraakkunst* kent eveneens meerdere herdrukken, later onder de gemoderniseerde titel *Beknopte Latijnse Spraakkunst*.

---

⁷ Deze informatie is gebaseerd op gegevens in catalogi (waaronder *Limo*), aanwijzingen in de bibliografie van Panhuis 1999, en eigen inzage van enkele edities.

De zonet geschetste uitgavegeschiedenis doet de vraag rijzen naar welke editie(s) van de desbetreffende grammatica te consulteren en in dit historisch kader te bespreken. Mijn keuze is uitgegaan naar de meest recente druk van de *Latijnse Spraakkunst* uit 1992. Om toch een iets ruimer beeld te krijgen van de lange Geerebaertstraditie, heb ik deze druk qua opbouw en zinsmodel vergeleken met Geerebaerts eerste bewerking uit 1921. In wat volgt zal ik steeds vertrekken van de spraakkunst van 1992, met verwijzingen naar die van 1921 waar significant.

2.2.2 Algemene opbouw

De opbouw van de *Geerebaert* oogt bijzonder complex, alleen al door de lengte van de inhoudstafel (bijgevoegd in APPENDIX), die zich uitstrekt over een volle negen bladzijden. Voor nu houd ik het bij een hoofdzakelijk descriptief standpunt. Er zijn drie grote delen, “Woordleer” (p.1-81), “Syntaxis” (p.82-196) en “Stilistische opmerkingen” (p.197-217), met afsluitend een vijftal “Aanhangsels” (p.218-255) over uiteenlopende onderwerpen (“Prosodie en metriek”, “Maten, gewichten en munten”, “Verkorting”, “De Romeinse tijdrekening” en “Bijzonderheden in de Werkwoorden”).

Het deel “Woordleer” gaat van start met een aantal “Voorafgaande opmerkingen” (p.1-7) van fonologische, orthografische en morfologische aard. Daarop volgen zes hoofdstukken, elk in het teken van een woordsoort: “Het zelfstandig naamwoord” (p.8-21), “Het bijvoeglijk naamwoord” (p.22-29), “Het bijwoord” (p.30-32), “Het telwoord” (p.33-37), “Het voornaamwoord” (p.38-46) en “Het werkwoord” (p.47-81). Dit laatste hoofdstuk is opgesplitst in vijf afdelingen: “Algemene opmerkingen” (p.47-49), “Het hulpwerkwoord” (p.50-51), “Regelmatige vervoeging” (p.51-73), “Onregelmatige werkwoorden” (p.73-78) en “Defectieve werkwoorden” (p.78-81).

“Syntaxis” begint met een inleiding getiteld “De volzin en zijn delen” (p.82-87). Dit syntactische deel telt vijf hoofdstukken: een fundamentele driedeling in “Bestanddelen van de zin” (p.88-136), “Onafhankelijke zin” (p.137-146), en “Ondergeschikte zin” (p.147-183), plus de toevoegingen “Participium, Gerundium, Gerundivum, Supinum” (p.184-189) en “Partikels” (p.190-196). De eerste drie hoofdstukken zijn verder ingedeeld in afdelingen. Voor “Bestanddelen van de zin”: “Hoofdbestanddelen van de zin: onderwerp, werkwoord, gezegde” (p.88-92), “Bepalingen der zinsdelen, die met deze overeenkomen” (p.92-94), en “Bepalingen der zinsdelen die met deze niet overeenkomen” (p.94-136). Voor “Onafhankelijke zin”: “De wijzen in de onafhankelijke zin” (p.137-142), en “De tijden in de onafhankelijke zin” (p.143-146). Voor “Ondergeschikte zin”: “De wijzen in de bijzin” (p.148-177) en “De tijden in de bijzin” (p.177-183). Het deel “Stilistische opmerkingen” laat ik terzijde.

Ronduit frappant is de structurele overeenkomst tussen de *Geerebaert* uit 1921 en die uit 1992. De opbouw is (quasi) identiek, tot de grammaticanummering toe. Op die manier kunnen dezelfde taalfenomenen in iedere editie onder dezelfde nummers worden opgezocht. Ten opzichte van 1921 heb ik slechts twee minieme verschuivingen genoteerd. In “De wijzen in de onafhankelijke zin” (de tweede afdeling in “Onafhankelijke zin”, het tweede hoofdstuk van

“Syntaxis”) worden de wensende en de toegevende zin niet langer opgegeven als subcategorieën van de gebiedende zin, maar zijn ze gepromoveerd tot evenwaardige zinstypes. Het tweede verschil situeert zich op de grens van het derde en vierde hoofdstuk van “Syntaxis”, “Ondergeschikte zin” en “Participium, Gerundium, Gerundivum, Supinum”. Het vierde hoofdstuk heette in 1921 nog “De onpersoonlijke vormen van het werkwoord” en incorporeerde tevens de infinitief. De informatie over deze wijs is later verplaatst naar de tweede afdeling van het derde hoofdstuk, “De tijden in de bijzin”. Ook in het geval van deze twee verschuivingen is niet aan de nummering geraakt.

Daarnaast zijn er tussen de beide inhoudstafels enkele oppervlakkige verschillen waarneembaar. Ik doel hiermee op spellingswijzigingen (bv. sch wordt s, dubbele klinker wordt enkele) en – wat relevanter is – veranderingen in de terminologie. Een greep uit het aanbod:

- ❖ woordvoeging wordt syntaxis,
- ❖ genetief wordt genitief,
- ❖ rechtstreeksche en onrechtstreeksche rede worden directe en indirecte rede,
- ❖ rechtstreeksch en onrechtstreeksch voorwerp worden lijdend en meewerkend voorwerp,
- ❖ omstandigheidsbepaling wordt bijwoordelijke bepaling,
- ❖ handelend wezen wordt handelend voorwerp,
- ❖ oordeelszin word mededelende zin,
- ❖ gebiedende zin wordt volitieve zin,
- ❖ vraagzin wordt vragende zin,
- ❖ rhetorische vraag wordt oratorische vraag,
- ❖ aantoonende wijs wordt indicatief,
- ❖ aanvoegende wijs wordt conjunctief,
- ❖ gebiedende wijs wordt imperatief,
- ❖ betrekkelijke zin wordt bijvoeglijke zin.

We stellen vast dat Geerebaert aanvankelijk kiest voor een aantal leenvertalingen uit het Frans, zoals “rechtstreeksch en onrechtstreeksch voorwerp” naar “complément d’objet direct et indirect” of “omstandigheidsbepaling” naar “complément circonstanciel”, waarvan hij later weer afstapt.

Sommige terminologische verschuivingen in de inhoudstafel suggereren een onderliggende verandering in visie. Zo is “handelend wezen” in feite semantisch, maar bevat “handelend voorwerp” het syntactische begrip “voorwerp”. Toch is het niet meer dan een kwestie van woordkeuze, want Geerebaert beschouwt de handelende constituent bij passieve werkwoorden in 1921 reeds als een voorwerp: “*Het voorwerp van een lijdend werkwoord wordt aangeduid door den ablatief met ab, wanneer het als de handeling verrichtend, door den enkelen ablatief wanneer het als werktuig (...) gedacht wordt.*” (p.127, nr.239) Een soortgelijk voorbeeld is de overgang van “rechtstreeksch en onrechtstreeksch voorwerp” naar “lijdend en meewerkend voorwerp”. Hiermee ruilt Geerebaert echter twee perfect syntactische termen in voor een hoogst verwarrende versmelting van syntaxis en semantiek, wat wel eens een zeer spijtige zaak zou kunnen zijn. Misschien waren heel wat grammaticale problemen omtrent voorwerpen (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL en 5.4.3 VOORWERP) te voorkomen geweest, als hij bij de Franse leenvertaling was gebleven.

2.2.3 Zinsmodel

In “De volzin en zijn delen”, de inleiding tot “Syntaxis”, presenteert Geerebaert zijn zinsmodel. Onder een zin verstaat hij *“een woord of een reeks van woorden, waardoor een gedachte (bevel, wens, enz.) uitgedrukt wordt”* (p.82, nr.143). De bestanddelen van de zin verdeelt hij in hoofdbestanddelen en bijkomstige bestanddelen. Tot de hoofdbestanddelen rekent hij het onderwerp en het gezegde. Deze worden omschreven als volgt:

“Het onderwerp is het woord, dat het wezen noemt, waarvan iets gezegd wordt.” (p.82, nr.144)
“Het woord of de woorden, die te kennen geven, wat er van het onderwerp gezegd wordt, heet gezegde. Het gezegde bestaat uit een koppelwerkwoord en een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord. Dit naamwoord is dan predikatief gebruikt. (...) In plaats van een naamwoord kunnen ook bijwoorden en bepalingen van verschillende aard (...) in het gezegde voorkomen. Het koppelwerkwoord is het werkwoord zijn (...) of een werkwoord, dat een gewijzigd zijn uitdrukt, als worden (= beginnen te zijn), schijnen (= in schijn zijn), heten (= ten opzichte van de naam zijn) enz.” (p.83, nr.144)

Daarmee is de definitie van het gezegde ten einde. Men merke op dat Geerebaert alleen beschrijft wat men vandaag een naamwoordelijk gezegde zou noemen. Waar is in vredesnaam het werkwoordelijk gezegde? Het wordt er niet minder vreemd op wanneer we verder lezen over de bijkomstige bestanddelen. Deze worden op de volgende manier geïntroduceerd: *“Onderwerp en gezegde kunnen vergezeld gaan van woorden, die de betekenis ervan aanvullen of nader bepalen. Men noemt ze bepalingen. Deze kunnen op haar beurt van andere bepalingen voorzien zijn.”* (p.83, nr.145) De eerste klasse van die bijkomstige bestanddelen luidt echter “bepalingen van het werkwoord”, en in de hele sectie daaromtrent is er louter nog sprake van “werkwoord”, waarmee het werkwoordelijk gezegde lijkt te worden bedoeld.

Hoe laat deze anomalie zich verklaren? Een en ander wordt duidelijk uit de lectuur van het corresponderende deel in de grammatica uit 1921:

“Het woord dat te kennen geeft wat er van het onderwerp gezegd wordt, heet gezegde, praedicaat of attribuut⁸. Het gezegde is meestal een bijvoeglijk of zelfstandig naamwoord, maar ook bijwoorden enz. en bepalingen van verschillenden aard (...) kunnen als gezegde voorkomen. Het verband tusschen onderwerp en gezegde wordt vaak uitgedrukt door het werkwoord zijn (...) of door andere werkwoorden, die een gewijzigd zijn uitdrukken, als worden (= beginnen te zijn), schijnen (= in schijn zijn), heeten (= ten opzichte van den naam zijn), enz. Die werkwoorden worden genoemd koppelwoorden. Meestal echter is de gedachte van het koppelwoord en die van het gezegde vereenigd in één woord, dat men attributief werkwoord noemt, b.v. hij schrijft, dat is ongeveer: hij is aan 't schrijven. (...) Onderwerp en gezegde of attributief werkwoord kunnen vergezeld gaan van woorden, die er de betekenis van aanvullen of nader bepalen. Men noemt ze bepalingen. Deze kunnen op hare beurt van andere bepalingen voorzien zijn.” (p.83, nr.144-145)

---

⁸ “Attribuut” doet op het eerste zicht ongewoon aan en suggereert zelfs een conflict met “pr(a)edicaat”. Naar ik ten sterkste vermoed is de term gevormd in navolging van de *Grammaire Latine*. In het Frans is “attribut” immers de geijkte benaming voor een naamwoordelijk deel. Panhuis (2012bis, 7) denkt er het zijne van:

“De (helaas) algemeen gebruikte term ‘attribut’ in het Frans omvat twee begrippen. Hij wordt in de eerste plaats gebruikt bij een koppelwerkwoord in een naamwoordelijk gezegde. (...) Ook Franstalige taalkundigen betreuren dit verouderde gebruik van ‘attribut’ om daarmee een deel van het gezegde (‘le prédicat’) aan te duiden. Bovendien wordt in het Frans de term ‘attribut’ ook gebruikt voor de bepaling van gesteldheid (...).”

Dit is wat er moet zijn gebeurd. Op een bepaald moment is de enge definitie van “gezegde” als naamwoordelijk deel uitgebreid tot het volledige naamwoordelijke gezegde. Het begrip “attributief werkwoord” sneed ten gevolge daarvan geen hout meer, en is daarom verwijderd uit de omschrijving van de hoofdbestanddelen en de introductie van de bijkomstige bestanddelen ofte bepalingen, zonder stil te staan bij de schrijnende lacune die dit creëerde. In de sectie “Bepalingen van het attributieve werkwoord” is “attributief werkwoord” stelselmatig vervangen door “werkwoord”.

Genoeg nu over predicaten en onzorgvuldige aanpassingen, weder naar het zinsmodel. We waren aanbeland bij de eerste klasse bijkomstige bestanddelen, de “bepalingen van het werkwoord”. Deze vallen uiteen in bepalingen die door het begrip van het werkwoord worden gevorderd en bepalingen waarvoor dat niet geldt, oftewel in het “lijdend voorwerp” (1921: “rechtstreeksch of lijdend voorwerp”) en het “meewerkend voorwerp” (1921: “onrechtstreeksch of belanghebbend voorwerp”) enerzijds ⁹ en “bijwoordelijke bepalingen of omstandigheidsbepalingen” anderzijds. Derhalve kunnen we stellen dat in de *Geerebaert* een basale notie van valentie aanwezig is, al blijft hiervan weinig overeen bij de effectieve presentatie van de Latijnse syntaxis.¹⁰

De tweede klasse bijkomstige bestanddelen luistert naar de naam “bepalingen der overige delen van de zin”. Welke bepalingen dat zijn, daar zijn onze twee *Geerebaerts*spraak kunsten het niet over eens. In 1992 worden de bijvoeglijke bepaling, de bijstelling en de bepaling van gesteldheid onderscheiden. De invulling van deze begrippen ligt min of meer in lijn met de hedendaagse verwachtingen. Let wel, Geerebaert houdt nauwelijks rekening met verschillende niveaus in een zin, en gaat voorbij aan het feit dat de bepaling van gesteldheid een zinsdeel is, maar de bijvoeglijke bepaling en de bijstelling zinsdeelstukken. In 1921 wordt de bijstelling geflankeerd door minder vertrouwde termen als “gezegdebepaling” en “naamwoordelijke bepaling”. Edoch, het gaat niet om de bijstelling zoals we die kennen:

---

⁹ Het lijdend en meewerkend voorwerp worden op hun beurt gedefinieerd als:

“De naam van het wezen, dat voorgesteld wordt als de werking van het onderwerp ondergaande of als door die werking voortgebracht, heet lijdend voorwerp (...). De naam van het wezen, tot wiens voor- of nadeel de werking geschiedt, heet meewerkend voorwerp (...).” (p.83-84, nr.146)

Niettemin is Geerebaert zich terdege bewust van de problematiek van dergelijke definities:

“Wat in één taal lijdend voorwerp is, kan zonder verschil in betekenis, meewerkend voorwerp zijn in een andere: sequor aliquem, ἑπομαι τι, iemand (accus.) volgen, duits: einem (datief) folgen. In een zelfde taal kunnen de twee constructies, zonder of nagenoeg zonder verschil in betekenis, naast of na elkaar gebezigd worden. Wij gebruiken dooreen de zegswijzen iemand bespotten en met iemand spotten. Nederlandse werkwoorden, als beginnen en vergeten, die voorheen een genitief, of volgen en naderen, die een datief regeerden en bijgevolg onovergankelijk waren, zijn nu overgankelijk. Het blijkt dus, dat syntactische begrippen als lijdend en meewerkend voorwerp, overgankelijk en onovergankelijk werkwoord – hetzelfde dient van vele andere gezegd te worden – eerder grammatische feiten dan logische betrekkingen aanduiden, en dat de min of meer filosofisch getinte bepalingen, die ten behoeve van het onderwijs ervan gegeven worden, niet op de keper mogen beschouwd worden.” (p.82, nr.142)

¹⁰ De verhouding tussen het voorgestane zinsmodel en de opbouw van het onderdeel syntaxis is een verhaal op zich, dat te ver zou voeren binnen dit historisch kader. Algemeen gesproken komt het erop neer dat Geerebaert zich bij het toekennen van een plaats aan bepaalde taalfenomenen sterker heeft laten leiden door vormelijke en didactische overwegingen dan door zijn eigen zinsmodel.

“De bijstelling is een zelfstandig of bijvoeglijke naamwoord, dat naast een zelfstandig naamwoord of een voornaamwoord wordt geplaatst, om een hoedanigheid ervan, een eigenschap, enz. te doen kennen. In den zin: Alexander, zoon van Philippus, was een beroemd veroveraar, is zoon van Philippus een bijstelling bij het onderwerp Alexander, en beroemd een bijstelling bij het gezegde veroveraar.” (p.84, nr.147)

“Gezegdebepaling” is verouderd voor “bepaling van gesteldheid”. “Naamwoordelijke bepaling” duidt op bijvoeglijke bepalingen in de genitief (bezitsgenitief e.a.). Al bij al komt het verschil tussen de twee edities neer op een herschikking van vormen en benamingen, die we schematisch kunnen weergeven als:

1921	taalrealiteit	1992
bijstelling	congruerend(e) substantief(groep)	bijstelling
	congruerend(e) adjectief(groep)	bijvoeglijke bepaling
naamwoordelijke bepaling	naamwoord(groep) in de genitief	
gezegdebepaling	dubbelverbonden bepaling	bepaling van gesteldheid

Opnieuw zien we dat de ontleding uit 1921 zijn sporen nalaat in 1992. Zo is de typering van de betreffende bijzin over al die jaren gelijk gebleven: *“De bijvoeglijke zijn heeft de waarde van een zelfstandige of bijvoeglijke bijstelling.”* (p.86, nr.149) De wending “zelfstandige of bijvoeglijke bijstelling” gaat ontegensprekelijk terug op de tijd dat zowel een congruerend(e) substantief(groep) als adjectief(groep) een “bijstelling” was.

Aangaande de relatie tussen de eerste en de laatste druk van Geerebaerts spraakkunst kunnen we besluiten dat het zinsmodel au fond hetzelfde is, maar dat er bepaalde niet te verwaarlozen terminologische evoluties hebben plaatsgevonden. De feitelijke behandeling van de syntaxis (in de hoofdstukken volgend op de presentatie van het zinsmodel) is zeer gelijklopend, op sommige details na waarover Geerebaert kennelijk van gedachten is veranderd. Voor de aardigheid citeer ik de toelichting bij de accusatief van uitroep. In 1921:

“De accusatief staat in uitroepen; hier hangt hij af van een werkwoord als d i c o, i m p l o r o, v i d e, dat den spreker min of meer duidelijk vóór den geest staat.” (p.105, nr.185)

In 1992:

“De accusatief staat in uitroepen. (...) De accusatief in uitroepen is onafhankelijk; de spreker stond geen regerend werkwoord vóór de geest, evenmin als wij een werkwoord denken bij uitroepen als ach! ik ongelukkige! als gekheid! enz.” (p.105, nr.185)

2.3 Vroege voorstanders van de valentiegrammatica

De opkomende valentiegrammatica vindt onder Vlaamse classici aanvankelijk weinig tot geen weerklank (cf. 2.1 DE 20^e EEUW: DE KRACHT VAN TRADITIE). Is de taalkundige theorie onvoldoende bekend of net onvoldoende bemind? In elk geval laat voor de vakken klassieke talen de officiële invoering van de valentiegrammatica in het (katholiek) onderwijs op zich wachten tot het tweede decennium van de 21^e eeuw, bijna vijftig jaar na zijn ontstaan. Niettemin vinden we voor die tijd al valentiegrammaticale of door de valentiegrammatica geïnspireerde benaderingen van het Latijn.

2.3.1 Vlaanderens grootste pleitbezorger van de valentiegrammatica: Dirk Panhuis

Een sleutelfiguur in de Vlaamse klassieke filologie op gebied van taalkunde is Dirk Panhuis (1941-2015). In 1998 komt de eerste versie van zijn *Latijnse grammatica* op de markt, met herziene uitgaven in 2005 en 2012, alle drie bij uitgeverij Garant.¹¹ Deze spraakkunst getuigt van een uitgesproken visie. Panhuis stelt zich tot doel de traditionele kennis te integreren in het nieuwe beschrijvende model van de valentiegrammatica:

“De verworvenheden van de moderne taalkunde van de laatste halve eeuw komen vooral tot uiting in de hoofdstukken gewijd aan de syntaxis en de semantiek van de zin, het centrale gebied van de taalkunde. Het gezegde als het centrale zinsdeel waarmee de andere (noodzakelijke en niet-noodzakelijke) zinsdelen verbonden zijn, neemt daarbij een dominerende plaats in. Verschijnselen op het zinsniveau moeten dan ook in syntactische termen worden bestudeerd en uitgedrukt, en niet langer worden gezien als toegepaste morfologie.” (p.10)

Daarenboven hecht hij veel belang aan taalverschijnselen op een hoger niveau dan de zin:

“Verscheidene van die fenomenen zijn reeds lang bekend, maar worden gedurende de laatste vier decennia onder de noemer tekstlinguïstiek op een systematische manier behandeld. Ook in dit boek worden dus context, woordvolgorde, stilistiek en metriek expliciet aan de orde gesteld.” (p.10)

Bij dit alles is Panhuis erg bekommerd om verwoording en weergave:

“Behalve aan de wetenschappelijk verantwoorde opbouw van dit boek is grote zorg besteed aan de juiste formulering van begrippen en definities. Met name morfologische, syntactische, semantische en communicatieve verschijnselen zijn als zodanig beschreven en met overeenkomstige termen benoemd. (...) Ook de presentatie van grammaticale verschijnselen in tabellen is bevorderlijk voor een goed begrip. Wetenschappelijke en didactische structurering en helderheid gaan hand in hand.” (p.10)

In de *Latijnse grammatica* geeft Panhuis zijn grammaticale overtuigingen concrete gestalte. Maar hij laat het niet bij het schrijven van een eigen spraakkunst. Daarnaast ijvert Panhuis onaflatend voor de navolging van valentiegrammaticale principes in het middelbaar onderwijs. In talloze artikels, lezingen en nascholingen doet hij zijn zinsmodel en zijn bredere kijk op Latijns

---

¹¹ Nota bene: Panhuis mikt niet enkel op Vlaanderen. Van zijn *Latijnse grammatica* worden vertalingen uitgebracht in diverse andere talen (van Engels tot Tsjechisch), die bij leven nog door hemzelf in eigen persoon worden gesuperviseerd.

taalonderricht uit de doeken. Hij is geenszins louter theoreticus, maar paart zijn theoretische inzichten steeds aan praktische didactische raadgevingen, tot uitgewerkte lesvoorbereidingen toe. Een aantal essentiële standpunten tracht ik hieronder samen te vatten.

Een nijpend probleem dat Panhuis telkens opnieuw registreert, is het slordige gebruik van terminologie. Zijn voornaamste oproep is dan ook een meticuleuze toepassing van de begrippen functie, rol en vorm, waarop hij bij zowat elke gelegenheid hamert. Ter illustratie enkele citaten:

“Syntactische en semantische begrippen, naamval, vorm, functie, nuance, schakering, betekenis, waarde enz. worden in de onderwijspraktijk geregeld door elkaar gehaald.” (Panhuis 1999, 84) *“Bij de abstracte termen ‘functie’, ‘rol’ en ‘vorm’ is een wetenschappelijke en didactische helderheid bij de leerlingen een absolute vereiste. Vooral op het zinsniveau, waaraan terecht de meeste tijd wordt besteed, moeten die grammaticale categorieën eenduidig en correct worden aangeleerd.”* (Panhuis 2007, 8) *“Ik zou willen pleiten voor een ‘terminologische hygiëne’ (...) Een groot deel van de terminologische onduidelijkheid komt voort uit het morfologisch denken over syntaxis, en dus uit het gebruik van termen uit één subsysteem van de taal voor begrippen uit een ander subsysteem.”* (Panhuis 2012bis, 4)

Een goed bewustzijn van dit “systematisch” karakter van taal(kunde) is cruciaal naar de mening van Panhuis (2004, 7):

“[T]aal [is] niet enkel een geheel van regels, maar vooral een systeem, maar dan wel een systeem van subsystemen. Wie dat uit het oog verliest, reduceert een complex verschijnsel als taal tot één armoedig systeem. In een eendimensionaal systeem gaan veel aspecten van de rijkdom van de taal verloren. Zo’n benadering is dan te vergelijken met een busritje van Vaalbeek naar Sint-Joris-Weert door het Heverleebos waarvan men beweert dat het een ecologisch bosspel is. Erg is daarbij dat de deelnemers/leerlingen dan foutieve en onvolledige inzichten over bos of taal krijgen. Bovendien is de onderwezen leerstof dan niet alleen foutief, maar bovendien verwarrend voor de leerlingen, omdat begrippen van de verschillende subsystemen door elkaar worden gehaald.”

Hoe ziet dit grote systeem er volgens Panhuis (2004, 9) uit? Woordenschat beschouwt hij als een domein apart. Los daarvan zijn er twee hiërarchische systemen. Een eerste is dat van de fonologie. Op het laagste niveau wordt hierin gekeken naar klankelementen zoals klinkers, tweeklanken en medeklinkers; op het hoogste naar periodische zinnen of zelfs grotere gehelen van zinnen zoals gedichten en liederen. Naar het andere hiërarchische systeem verwijst Panhuis met *“het grammaticale in de strikte betekenis”*. Hieronder vallen vijf deelgebieden, die door hem nauwgezet worden afgebakend. Morfologie betekent zoveel als de *“studie van morfemen (de kleinste eenheden) en de woorden”*. Syntaxis richt zich op *“de woorden en de woordgroepen en hun samenhang in de zin”*. De semantiek van de zin is de *“studie van de betekenisrelaties tussen constituenten en de kern waarbij ze horen (zowel in de zin als in zinsdelen)”*. Tekstlinguïstiek *“bestudeert fenomenen, eenheden, teksttypes en genres op een hoger niveau, zoals de paragraaf, het hoofdstuk, de toespraak, de uitwisselingen, de dialoog ...”*. Stilistiek¹², ten laatste, *“brengt ons eigenlijk al buiten het systeem van de spraakkunst of de eerder genoemde subsystemen van de taal, omdat de stilistiek niet zozeer over taal, maar eerder over spraak gaat”*. Panhuis is ervan overtuigd dat elk subsysteem, ook de tekstlinguïstiek, op zijn eigen tijd in het middelbaar kan worden aangeleerd.

---

¹² In het artikel waaruit deze paragraaf citeert, ziet Panhuis stilistiek als een zelfstandig deelgebied. Over metriek zwijgt hij, hoewel de tekst ertoe uitnodigt te denken dat hij metriek bij fonologie in de ruime zin thuisbrengt. In zijn *Latijnse grammatica* heeft hij nochtans altijd (1998, 2005 en 2012) zowel stilistiek als metriek onder de noemer tekstlinguïstiek geplaatst, cf. supra: *“Verscheidene van die fenomenen zijn reeds lang bekend, maar worden gedurende de laatste vier decennia onder de noemer tekstlinguïstiek op een systematische manier behandeld. Ook in dit boek worden dus context, woordvolgorde, stilistiek en metriek expliciet aan de orde gesteld.”*

In 2006-2007 gaat hij nog een stapje verder. De *Latijnse grammatica* heeft, zoals iedere spraakkunst, een meer ervaren doelpubliek voor ogen. De eerste twee uitgaven mikken op “*leerlingen Latijn in de tweede en derde graad van het middelbaar onderwijs*” (1998, p.9; 2005, p.9), de laatste op “*gevorderde leerlingen en studenten Latijn*” (2012, p.10). Daarom werkt hij samen met Roland Coghe en Robert Vermeersch een methode uit om Latijn vanaf nul aan te leren volgens de valentiegrammatica. Het resultaat is *Tolle, lege*, een reeks voor de eerste graad secundair van alle onderwijsnetten, uitgegeven door De Boeck. Teksten zijn er het uitgangspunt:

“Met Tolle, lege leer je Latijn lezen aan de hand van veel goede, licht aangepaste authentieke teksten. Zinnvolle teksten zijn de mooiste inleiding tot de taal, de antieke cultuur en de creatieve benadering van de eigen leefwereld. De lectuur staat niet in dienst van de spraakkunst, maar leidt op een inductieve manier naar leesaanwijzingen die een functioneel-verwachtende lectuur van nieuwe teksten mogelijk maken. Een minigrammatica staat in de appendix.” (handboek 1, achterzijde)

De grammaticale overzichten in de appendix zijn geïnspireerd op of overgenomen uit de *Latijnse grammatica*. Te theoretische uiteenzettingen of technische termen worden in *Tolle, lege* evenwel vermeden.

2.3.2 Gelijkgestemden in Nederland: Harm Pinkster en Caroline Kroon

In Vlaanderen staat Panhuis lange tijd alleen in zijn strijd pro valentiegrammatica.¹³ Mogen er al andere classici voor gewonnen zijn, niemand zet zich zo actief in om haar te promoten als hij. In Nederland zijn er wel enkele gelijkgestemden die net als Panhuis het Latijn beschrijven vanuit het perspectief van de valentiegrammatica.

Reeds in 1984 rondt Harm Pinkster (1942-heden) zijn *Latijnse Syntaxis en Semantiek* af. De genese en opzet van het werk worden belicht in het voorwoord:

“Deze Latijnse Syntaxis en Semantiek is niet een systematische behandeling van alle aspecten van de Latijnse syntaxis en semantiek. Ik heb me beperkt tot die gebieden waar sprake is van ontwikkelingen in de algemene en Latijnse taalwetenschap en daarom aanleiding bestaat om een nieuwe presentatie van de (sic) materie te geven. Ik heb daarbij geprobeerd vooral aan de argumentatie van bepaalde analyses van de Latijnse taalfeiten aandacht te besteden. (...) Wat het theoretisch kader betreft heb ik zoveel mogelijk aansluiting gezocht bij de inzichten van de ‘Functional Grammar’ van S.C. Dik¹⁴, overigens met vermindering van technische theoretische discussie. (...) Het schrijven van dit boek heeft zich uitgestrekt over een reeks van jaren en de omvang is in de loop der jaren steeds meer toegenomen,

¹³ Dit werd mij bevestigd door:

- T. Van Houdt, vakdidacticus Latijn aan de KU Leuven, persoonlijke communicatie, 8 maart 2017;
- G. Kentane, leerplancommissievoorzitter Latijn en vakbegeleider Latijn en Grieks voor het katholiek onderwijs, persoonlijke communicatie, 29 maart 2017.

¹⁴ Dit resulteert in “een zinsmodel waarin de konstituent die als Predikaat fungeert wordt beschouwd als de centrale bouwsteen. (...) De reden om juist aan het Predikaat een bijzondere status toe te kennen is dat het aantal noodzakelijke konstituenten en de aard daarvan wordt bepaald door het werkwoord (c.q. adjektief/ substantief + koppelwerkwoord) dat als Predikaat optreedt. (...) In de meeste zinnen komen naast het Predikaat en één of meer noodzakelijke konstituenten nog een aantal konstituenten voor. Deze kunnen wel worden weggelaten zonder dat de resterende zin ongrammatikaal wordt.” (p.1-2, nr.1.1)

Verderop herhaalt hij dat “[h]et in dit boek gebanteerde zinsmodel met de nadruk op de centrale rol van het Predikaat (...) vooral aan[sluit] bij Dik” en voegt hij eraan toe dat “[h]et model in de linguïstiek met name [is] geïntroduceerd door Tesnière” (p.5, bibliografische informatie).

niet in het minst dankzij de waardevolle opmerkingen van studenten aan de UvA en de VU en van een aantal collega's. (...) In de loop der jaren heb ik de onvolprezen steun gehad van een stoet van assistenten. Deze laatste versie heeft veel te danken aan Caroline Kroon en Hotze Mulder.” (p.i)

Sinds 2007 heeft diezelfde Caroline Kroon (1961-heden) een eigen spraakkunst op haar naam staan, de *Inleiding tot de Latijnse Syntaxis*, die een tweede maal wordt gedrukt in 2010. Ook haar voorwoord leert ons het nodige inzake genese en opzet:

“Begonnen rond 1995 als een serie aantekeningen bij een collegereeks aan de Vrije Universiteit Amsterdam, was het gedurende een reeks van jaren in syllabusvorm in omloop bij verschillende Nederlandse universiteiten. In die vorm vulde het een lacune op in het beschikbare onderwijsmateriaal voor onder andere eerstejaarsstudenten Klassieke Talen, bij gebrek aan een overzichtelijke en op moderne taalkundige inzichten gebaseerde¹⁵ basisgrammatica van het Latijn. Door de jaren heen groeide de syllabus uit tot een volwaardig boek in negen hoofdstukken over de Latijnse zinsgrammatica, waaraan in laatste instantie ook een hoofdstuk over tekstgrammatica werd toegevoegd. Het voorliggende boek onderscheidt zich van oudere overzichtsgrammatica's (...) doordat de nadruk meer ligt op het verwerven van inzicht in het taalsysteem als geheel dan op het aanleren van losse taalfeiten. (...) De toevoeging van een hoofdstuk over tekststructuur sluit enerzijds aan bij een toenemende aandacht in het Nederlandse middelbare onderwijs Latijn voor het aanleren van vertaalstrategieën, anderzijds bij een grotere belangstelling binnen het wetenschapsgebied van de Latijnse taalkunde voor pragmatisch en tekstgericht onderzoek.” (p.9)

Later in het voorwoord drukt ze op haar beurt haar erkentelijkheid uit jegens Harm Pinkster, van wiens zowel gepubliceerde als ongepubliceerde werken en nuttige tips ze dankbaar gebruik heeft gemaakt.

2.3.3 Een behoedzame toenadering tot de valentiegrammatica: *Phoenix*

Terug naar de Vlaamse schoolbanken. In hoeverre de gemiddelde leerkracht Latijn oren heeft naar het betoog van Panhuis cum suis, valt niet eenvoudig te achterhalen. Wel zien we dat minstens één leerboekenreeks zich na enige tijd bereid toont om toegevingen te doen aan de valentiegrammatica, namelijk *Phoenix*.¹⁶ In de eerste versie is van valentie absoluut geen sprake. Tussen 2005 en 2008 worden alle onderdelen van de reeks herwerkt om daar verandering in te brengen.

De *Phoenix*grammatica ondergaat in 2008 een ware transformatie:

“In vergelijking met de vorige uitgave zijn heel wat wijzigingen aangebracht. Formuleringen werden doorgelicht op duidelijkheid en consequentie, schema's van de werkwoorden werden uitgebreid of toegevoegd, de zinsanalyse werd herdacht vanuit de valentie, voorbeelden werden meer afgestemd op het gekende basisvocabularium, de behandeling van de bijwoordelijke zinnen werd ingrijpend gerationaliseerd, een appendix met de stamtijden werd toegevoegd, enz.” (p.5, Woord vooraf)

---

¹⁵ Wat ze hieronder verstaat, wordt verduidelijkt in een noot bij het eerste, inleidende hoofdstuk:

“Het grammaticale begrippenapparaat dat hier en in de volgende hoofdstukken wordt gepresenteerd is grotendeels gebaseerd op H. Pinkster, Latijnse Syntaxis en Semantiek, Amsterdam (1984), in het Engels verschenen als Latin Syntax and Semantics, London (1990). Als zodanig sluit het aan bij meer functioneel georiënteerde taaltheorieën.” (p.157, noot 1)

¹⁶ Hiervan is niets te merken in andere schoolgrammatica's voor het katholiek onderwijs uit deze jaren, zoals *Fundamenta* (binnen *Ars legendi*) of de *Claviculae* basisgrammatica.

De boodschap gaat een beetje verloren in de opsomming, maar door “de zinsanalyse te herdenken vanuit de valentie” zet *Phoenix* een betekenisvolle stap weg van de traditie in de richting van de valentiegrammatica. Zodoende wordt het onderdeel “Syntaxis van de zinsdelen” in deze tweede versie “*ingeleid door een hoofdstuk over de soorten zinsdelen en de zinsanalyse vanuit de valentie, een invalshoek waarvan de noodzaak zich steeds sterker laat gevoelen*” (p.6, Woord vooraf). Op slechts drie jaar van de vernieuwing van de leerplannen (cf. 2.5 NIEUWE LEERPLANNEN) lijkt deze verantwoording haast profetisch. Het moet echter worden benadrukt dat ondanks de inwerking van het concept valentie, de *Phoenix*grammatica zelf nog geen valentiegrammaticale spraakkunst mag worden genoemd. Hiervoor voldoet ze lang niet aan alle voorwaarden, zoals een strikte scheiding tussen functie, rol en vorm. Dat neemt niet weg dat de nieuwe *Phoenix*reeks voor sommige leerkrachten een eerste kennismaking met het concept valentie kan zijn geweest.

Als reden voor de toenadering tot het valentiedenken geeft *Phoenix* te kennen beter te willen aansluiten bij de veranderde aanpak in het lager onderwijs:

“De aanpak van de lagere school benadert de taal niet langer vanuit een ontledingsstandpunt, maar vanuit een verwachtingsstandpunt, wat men noemt ‘het valentiedenken’: ‘wat kan men verwachten bij de elementen die men reeds kent?’ Het ware onjuist deze vernieuwing af te doen als een zoveelste blijk van achteruitgang inzake taalkennis. Integendeel bevordert deze aanpak precies een ‘intelligente’ benadering van de tekst, eerder dan een analytisch en automatisch aan elkaar plakken van betekenissen. Waar men de goede leesstrategie als een belangrijk doel naar voren schuift, kan men deze vernieuwing enkel toejuichen. Vanuit deze overtuiging werd de aanpak van bepaalde inhouden niet enkel herschreven, maar ook herdacht (...).” (handleiding 1², p.4)

2.3.4 Pioniers

Er zijn leerkrachten die lang – of minder lang – voordat de leerplannen het opleggen, Latijn onderwijzen vanuit de principes van de valentiegrammatica. Precieze aantallen verdwijnen onder de radar, maar het is aannemelijk dat dit eerder de uitzondering is dan de regel. Een boeiende getuigenis hierover is te vinden in een handleiding van *Pharos*:

“Het fundament van Pharos 1 werd ongeveer twintig jaar geleden gelegd door een groep leraren Latijn die het grammaticale inzicht van hun leerlingen zo goed mogelijk wilden afstemmen op het tekstbegrip. Toen al lieten zij zich inspireren door de principes van de valentiegrammatica. Twee decennia later valt hun visie wonderwel samen met het nieuwe leerplan Klassieke Studiën (D/2011/7841/001). De auteurs van Pharos 1, leraren met beide voeten in de dagelijkse lespraktijk, hebben samen met de adviserende (vak)didactische specialisten het werk van die pioniers als basis gebruikt.” (handleiding 1, p.3)

Anders gezegd, steunend op de ervaringen van die groep vooruitstrevende leerkrachten, zijn de auteurs van *Pharos* kunnen vertrekken van het door hen ontwikkelde cursusmateriaal.¹⁷

---

¹⁷ J. Brams, auteur van *Pharos*, persoonlijke communicatie, 1 april 2017.

2.4.1 Algemene opbouw

Anders dan voor de *Geerebaert* ligt het voor de hand welke versie van de spraakkunst in dit overzicht – en ruimer: in deze thesis – een prominente rol moet krijgen: uiteraard is dat de vooruitstrevende herwerking uit 2008. Voor de opbouw (inhoudstafel bijgevoegd in APPENDIX) beperk ik me voorlopig tot de grote lijnen, aangezien de fijnere indeling later in deze thesis nog aan bod komt (cf. hoofdstuk 4 VERGELIJKING *PHOENIX* EN *PEGASUS*).

De *Phoenix*grammatica bestaat op het hoogste niveau uit vijf delen: “Fonologie” (p.11-17), “Morfologie” (p.19-105), “Syntaxis van de zinsdelen” (p.107-162), “Syntaxis van de zinnen” (p.163-227) en “Versleer en stilistiek” (p.229-255). Als we even terugkoppelen naar de *Geerebaert* (inhoudstafel bijgevoegd in APPENDIX), merken we enerzijds een emancipatie van de fonologie (in de *Geerebaert* mede onder “Woordleer”), anderzijds een ontdubbeling van de syntaxis in het niveau van de zinsdelen en het niveau van de zin. Hoe verhoudt deze ontdubbeling zich tot Geerebaerts vijf syntactische hoofdstukken? *Phoenix*’ “Syntaxis van de zinsdelen” correspondeert grosso modo met “Bestanddelen van de zin” (eerste hoofdstuk), “Syntaxis van de zinnen” met “Onafhankelijke zin” (tweede hoofdstuk) en “Ondergeschikte zin” (derde hoofdstuk) tezamen. Tot zover drie van de vijf hoofdstukken van Geerebaert. De nominale vormen van het werkwoord (vierde hoofdstuk) krijgen een plaats onder “Syntaxis van de zinsdelen” en partikels (vijfde hoofdstuk) worden als zodanig niet door *Phoenix* gethematiseerd. Kortom, in vergelijking met de *Geerebaert* (cf. 2.2.2 ALGEMENE OPBOUW) worden de toevoegingen (de laatste twee hoofdstukken) weggewerkt, en wordt de fundamentele dieldeling (de eerste drie hoofdstukken) lichtelijk vereenvoudigd tot een tweedeling door de “onafhankelijke zin” (*Geerebaert*) / “hoofdzin” (*Phoenix*) en de “ondergeschikte zin” (*Geerebaert*) / “bijzin” (*Phoenix*) samen te nemen.

Daarmee rest enkel nog om het onderscheid te verklaren tussen “Syntaxis van de zinsdelen” en “Syntaxis van de zinnen”. In het ene deel staat de syntaxis van de naamvallen centraal; het andere behelst het gebruik van wijs en tijd in de hoofdzin en de vorming van bijzinnen. Ook al kan dit op het eerste zicht misschien een logische structurering lijken, bij nader inzien staat ze niet erg sterk. Simpel gesteld kunnen we zeggen dat het ene deel zich richt op naamwoorden en voorzetsels, het andere op werkwoorden en voegwoorden.¹⁸ Maar is een bijzin niet evengoed een “zinsdeel” als een naamwoord(groep)? En behoren “zinsdelen” niet evenzeer tot de “zin” als het werkwoord dat het predicaat uitmaakt? Op de concrete behandeling van de grammatica heeft het onderscheid tussen “Syntaxis van de zinsdelen” en “Syntaxis van de zinnen” echter weinig tot geen effect.

---

¹⁸ In realiteit is de situatie net iets complexer, wat veel te maken heeft met enkele werkwoordelijke wijzen die op de wip zitten tussen naamwoord en werkwoord. Onder “Syntaxis van de zinsdelen” worden eveneens wat *Phoenix* de “onpersoonlijke wijzen van het werkwoord” noemt opgenomen. Hieronder vallen: de infinitief in andere functies dan predicaat, en de nominale vormen in eender welke functie (inclusief die van predicaat, zoals het participium in de losse ablatief). Het zou dus juister zijn om te zeggen dat “Syntaxis van de zinnen” zich richt op werkwoorden die fungeren als predicaat van hoofdzinnen of niet-beknopte bijzinnen.

2.4.2 Zinsmodel

De *Phoenix*grammatica biedt een heldere samenvatting van zijn zinsmodel. Ik citeer:

“Bepaalde zinsdelen zijn essentieel om een grammaticaal correcte en inzake betekenis volledige zin te verkrijgen, nl. het onderwerp en de persoonsvorm: zij vormen de grammaticale basis van de zin. Soms volstaat de grammaticale basis niet om een afgerond betekenisgeheel te verkrijgen: in dat geval vraagt de persoonsvorm om aanvullingen, zoals het lijdend voorwerp, het meewerkend voorwerp of het predicaatsnomen. De grammaticale basis en deze aanvullingen leveren een zin op die grammaticaal en inzake betekenis volkomen correct en volledig is. De genoemde zinsdelen kunnen verder worden uitgewerkt met (bijvoeglijke en bijwoordelijke) bepalingen. Sommige bepalingen vormen zelfstandige zinsdelen binnen de zin, andere vormen zinsdeelstukken als bepaling bij het kernwoord van een zinsdeel. Naast de grammaticale basis, de aanvullingen en de bepalingen kunnen er ten slotte losse zinsdelen voorkomen (uitroepen, tussenwerpsels, e.d.); zij behoren niet tot de innwendige samenhang van de zin.” (p.108, nr.111)

Hoogst intrigerend aan dit zinsmodel is de poging om twee grammaticale modellen met elkaar te verzoenen die dat eigenlijk niet toelaten. Aan de ene kant koestert *Phoenix* de oude gedachte van een grammaticale basis louter bestaande uit onderwerp en persoonsvorm, zoals we die kennen uit de *Geerebaert* (de zogenaamde “hoofdbestanddelen”). Aan de andere kant is er het recentere idee van een werkwoordsvalentie die noodzakelijke aanvullingen oproept. De termen “grammaticale basis” en “persoonsvorm” worden door *Phoenix* niet verder toegelicht. Het heeft er de schijn van weg dat “persoonsvorm” zowel vormelijk in de zin van “vervoegd werkwoord” als pseudo-syntactisch in de zin van “predicaat”¹⁹ wordt gebruikt. Over valentie zegt *Phoenix* het volgende:

“Bij sommige werkwoorden volstaat een onderwerp om een zin te krijgen die zelfstandig kan voorkomen. (...) Bij andere werkwoorden daarentegen krijgt men met alleen een onderwerp geen afgewerkte zin: zij vragen om een verdere aanvulling. (...) De mate waarin de betekenis van een werkwoord om verdere aanvulling vraagt, noemt men de valentie van het werkwoord. Zoals in het Nederlands kan men ook de Latijnse werkwoorden indelen op basis van hun valentie. [N]ulvalentie: het werkwoord vraagt niet om een onderwerp. (...) [M]onovalentie: het werkwoord vraagt enkel om een onderwerp. (...) [B]ivalentie: het werkwoord vraagt om een onderwerp en een voorwerp. (...) [T]rivalentie: een werkwoord vraagt om een onderwerp en meer dan één voorwerp. (...) Op basis van de betekenis van het werkwoord moet men bij de ontleding dus op zoek gaan naar de aanvullingen van de grammaticale basis.” (p.110-111, nr.114-115)

Hoewel de definitie van valentie in se correct is, wordt de spanning tussen de grammaticale basis als vertrekpunt en het predicaat als kapstok van de zin hierin goed zichtbaar. Eerst maakt *Phoenix* een tweevoudig onderscheid tussen werkwoorden die wel of niet volstaan met een onderwerp, om vervolgens naargelang de valentie vier types werkwoorden te poneren. In deze voorstelling is het onderwerp met andere woorden tegelijkertijd een geprivilegieerd zinsdeel en een aanvulling zoals een ander. Dit is niet de enige contradictie: nu eens is het de betekenis van het

---

¹⁹ In de praktijk komt dit neer op een werkwoordelijk gezegde of een koppelwerkwoord (in plaats van het volledige naamwoordelijk gezegde), aangezien het predicaatsnomen door *Phoenix* als een voorwerp wordt bekeken en niet als deel van het gezegde.

werkwoord die om aanvullingen vraagt, dan weer wordt er gesproken over “de aanvullingen van de grammaticale basis”.

Uiteindelijk lijkt het erop dat *Phoenix* toch uitgaat van aanvullingen bij een grammaticale basis, want bij de uitleg over de aanvullingen wordt van het onderwerp geen gewag meer gemaakt. Die aanvullingen worden op hun beurt opgesplitst in:

“directe aanvullingen, zoals lijdend voorwerp, voorwerpsgenitief, -datief en -ablatief, handelende persoon, handelend voorwerp, predicaatsnomen, plaats- of richtingsobject” en “indirecte aanvullingen, die normaal voorkomen als er al een directe aanvulling (meestal een lijdend voorwerp) in de zin aanwezig is, zoals meewerkend voorwerp, prefixdatief, datief van voor- of nadeel, e.d.” (p.111, nr.115).

De begrippen “directe en indirecte aanvulling”, of “direct en indirect voorwerp”, kunnen op verschillende manieren worden aangewend. Een tegenwoordig gangbare invulling is respectievelijk voorwerpen die het onderwerp kunnen worden van een passieve zin, en voorwerpen die dat niet kunnen. *Phoenix* daarentegen gebruikt ze als alternatieven voor “eerste en tweede voorwerp”.

Wanneer we kijken naar welke elementen van de Latijnse taal als aanvullingen worden aangehaald, kunnen we de volgende dingen constateren. Wederom wordt ons bewijs voorgeschoteld waarom *Phoenix* nog geen rasechte valentiegrammaticale spraakkunst is. Benamingen als “lijdend voorwerp” (semantisch + syntactisch), “voorwerpsdatief” (syntactisch + vormelijk) en “handelende persoon” (enkel semantisch) staan er immers broederlijk naast elkaar. Volgens de valentiegrammatica zijn wat *Phoenix* aanduidt als “handelende persoon” en “handelend voorwerp” bovendien geen voorwerpen, maar bijwoordelijke bepalingen. Het statuut van het “plaats- of richtingsobject” (voorwerp dan wel bijwoordelijke bepaling) staat ter discussie. Interessant is de vernoeming in dit rijtje van het predicaatsnomen. *Phoenix* verdedigt het standpunt dat “[k]oppelwerkwoorden vragen om een directe aanvulling door een predicaatsnomen (naamwoordelijk deel van het naamwoordelijk gezegde)” (p.113, nr.118), waarover in een later hoofdstuk meer (cf. 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL).

In de terminologie van *Phoenix* is de tegenhanger van de (noodzakelijke) aanvulling de (niet-noodzakelijke) bepaling. De hoger geciteerde samenvatting van het zinsmodel plaatst de bijwoordelijke en de bijvoeglijke bepaling losjes bijeen op grond van hun niet-noodzakelijkheid. Het verschil tussen de twee wordt slechts gesuggereerd door hun vermelding te laten volgen door een allusie op “zelfstandige zinsdelen” en “zinsdeelstukken”. Later bij de beschrijving van de bepalingen wordt deze allusie even subtiel heropgenomen:

“De bepaling bij een werkwoord (bijwoordelijke bepaling) is meestal een zinsdeel dat één van de volgende vormen aanneemt: een voorzetselconstructie (...), een bijwoordelijke bepaling zonder voorzetsel (...), of een bijwoord.” (p.115, nr.121) *“De bepaling bij een naamwoord (bijvoeglijke bepaling) is meestal een zinsdeelstuk dat één van de volgende vormen aanneemt: een bijgesteld adjectief, een bijstelling (bijgesteld substantief), een bepaling van gesteldheid, of een ‘van-bepaling’.”* (p.115, nr.122)

Deze twee uitspraken bevatten genoeg om de wenkbrauwen te doen fronsen. Vanwaar telkens de “meestal”?²⁰ Toegegeven, over de bijwoordelijke bepaling merkt *Phoenix* nog op dat “[h]et bijwoord ook als zinsdeelstuk een bijwoordelijke bepaling [kan] vormen” maar dan wel “bij andere zinsdelen dan het werkwoord” (p.115, nr.121). Dat is natuurlijk niet helemaal waar; een zinsdeelstuk staat niet “bij” een ander zinsdeel, maar zit “in” een zinsdeel. Voor de bijvoeglijke bepaling houdt de “meestal” volstrekt geen steek, daar de bijvoeglijke bepaling per definitie en dus altijd een zinsdeelstuk is. Ronduit problematisch is de houding ten overstaan van de bepaling van gesteldheid. *Phoenix* ziet er klaarblijkelijk geen graten in deze te beschouwen als een bijvoeglijke bepaling en bijgevolg als een zinsdeelstuk – tenzij ze soms behoort tot de gevallen die niet worden gedekt door de “meestal” – en terzelfdertijd aandacht te schenken aan de dubbelverbondenheid ervan met het “kernwoord” alsook met de “persoonsvorm” (p.116, nr.122).

Het gedeelte over de “losse zinsdelen”, de laatste categorie in *Phoenix’* zinsmodel, bevat een beknopte opsomming van een aantal fenomenen op een hoger niveau dan de zin (p.117, nr.124). Naast de implementatie van het concept valentie, hoe rudimentair ook, toont *Phoenix* zich eveneens op dit vlak progressief. Oudere grammatica’s stijgen dikwijls niet uit boven de zin of rekenen dergelijke fenomenen ten onrechte tot het zinsniveau. In de *Geerebaert* bijvoorbeeld, wordt de vocatief en daarmee de aanspreking zelfs weggelaten uit het onderdeel syntaxis.

Als puntje bij paaltje komt, moeten we met betrekking tot het valentiebegrip in *Phoenix* vaststellen dat het weliswaar wordt binnengebracht in het zinsmodel om te wijzen op een verschil tussen noodzakelijke en niet-noodzakelijke aanvullingen, maar het voorts met mondjesmaat wordt toegepast.

2.5 Nieuwe leerplannen²¹

Vanaf 2011 wordt in het katholiek onderwijs de valentiegrammatica ingevoerd voor de klassieke talen. In wat volgt worden de nieuwe leerplannen aan de hand van vier basisvragen (waarom?, hoe?, wat?, en waar?) vanuit verschillende hoeken bekeken. Een vijfde vraag (waarom niet?) werpt een blik op de andere schoolnetten.

²⁰ Dit woord zou minder verwarring veroorzaken indien er had gestaan: “De bepaling bij een werkwoord (bijwoordelijke bepaling) is een zinsdeel dat meestal één van de volgende vormen aanneemt” en “De bepaling bij een naamwoord (bijvoeglijke bepaling) is een zinsdeelstuk dat meestal één van de volgende vormen aanneemt”. Mogelijk is dat wat er door de auteurs wordt bedoeld?

²¹ Tenzij anders aangegeven, ga ik voor informatie aangaande de leerplannen voort op:

- T. Van Houdt, vakdidacticus Latijn aan de KU Leuven, persoonlijke communicatie, 8 maart 2017;
- G. Kentane, leerplancommissievoorzitter Latijn en vakbegeleider Latijn en Grieks voor het katholiek onderwijs, persoonlijke communicatie, 29 maart 2017;
- Idem, persoonlijke communicatie, 12 april 2017;
- eigen lectuur van de leerplannen.

2.5.1 Waarom?: motivatie

De eerste vraag die zich aandient, is: waarom? Wat is de achterliggende motivatie voor deze leerplanhervorming? Er zijn meerdere redenen waarom het katholieke net voor Latijn en Grieks overstapt op valentiegrammatica. Meer bepaald hebben vier elementen een inspirerend en doorslaggevend effect. Allereerst is er het feit dat voor het vak Nederlands, zowel in het lager als het secundair onderwijs, al langer met valentiegrammatica wordt gewerkt. Dat wil zeggen – aangezien het aandeel taalbeschouwing bij Nederlands tegenwoordig veel kleiner en oppervlakkiger is dan bij de klassieke talen – dat het model van de valentiegrammatica daar althans fungeert als brede achtergrond van het grammaticaal denken. Men wil een betere overeenkomst tussen de vakken bewerkstelligen²², zeker vermits in het eerste jaar Latijn een groot aantal grammaticale concepten moet worden aangeleerd, waarvoor dikwijls wordt vertrokken vanuit het Nederlands.

Dan is er het wetenschappelijk-academische luik. Vanuit de academische wereld, waarvan de schoolnetten afhankelijk zijn om hun doelstellingen en werkwijzen te vernieuwen, wordt de nood aan verandering voelbaar. De werken van Panhuis, Pinkster en Kroon blijven niet onopgemerkt, maar vormen uiteindelijk zelfs de directe basis voor het opstellen van de leerplannen. Een fundamentele drijfveer is dat aan de KU Leuven sinds het begin van deze eeuw studenten Latijn worden opgeleid volgens de valentiegrammatica met behulp van de *Latijnse grammatica* van Panhuis. Wanneer dit de koepel van het katholiek onderwijs ter ore komt, groeit het idee om ook de leerlingen in het middelbaar op deze manier te onderrichten.

Zodra het wezen van de valentiegrammatica enige bekendheid heeft verworven – door overleg met de coördinatoren voor het vak Nederlands, door de inspanningen van Panhuis cum suis, door contact met Leuvense academici – dringt zich een vierde reden op. Er ontstaat kritiek op de traditionele benadering, doordat haar problemen zichtbaarder worden. Men stelt vast dat zinsanalyse vaak niet op een coherente manier gebeurt. Een zin wordt bijvoorbeeld ontleed in: onderwerp (syntactisch) – accusatief van richting (vormelijk en semantisch) – persoonsvorm (vormelijk). De afzonderlijke subsystemen van een taal worden dus door elkaar gebruikt, om het in de woorden van Panhuis uit te drukken. Daarom neemt de koepel van het katholiek onderwijs zich voor op een logische en samenhangende manier helderheid te scheppen en tegelijk wetenschappelijk verantwoord te zijn.

---

²² De vakken klassieke talen en het vak Nederlands lopen wat grammaticale terminologie betreft nu min of meer gelijk. De verschillen worden gebundeld in het servicedocument “Terminologie in de leerplannen Latijn, Nederlands en Frans” (cf. BIBLIOGRAFIE). Enkele voorbeelden:

‘In het vak Nederlands zoekt men eerst het onderwerp, dan pas het mvwg/nwg en men redeneert vervolgens vanuit de betekenis en de valentie. In klassieke talen vertrekt men onmiddellijk vanuit de valentie van het gezegde. De bijvoordelijke bepaling van de handelende persoon (leerplan klassieke talen) geldt in de Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands (2012) als ‘een andere voorkomende term’. In het leerplan Nederlands (pas vanaf 2e graad) gebruikt men de aanbevolen term uit de Advieslijst: ‘handelend voorwerp’. De bijvoordelijke bepaling van voordeel uit het leerplan Latijn wordt in het leerplan Nederlands een ‘meewerkend voorwerp’ genoemd.’ (p.2)

2.5.2 Hoe?: aanloop tot de leerplannen

Een stevige motivatie is één ding, maar hoe is het in de praktijk tot een vernieuwing van de leerplannen Latijn en Grieks gekomen? Onderstaande tijdlijn zet de gebeurtenissen die direct of indirect een rol hebben gespeeld op een rijtje, eindigend met de inwerkingtreding van de leerplannen zelf.

❖ **1981:**

Dirk Panhuis begint artikels te schrijven voor verscheidene Nederlandstalige evenals internationale tijdschriften na het behalen van een doctoraat in de taalkunde aan de University of Michigan. In de jaren '80 en '90 worden aan deze universiteit succesvolle pogingen ondernomen om een meer syntactische, valentiegeoriënteerde visie op Latijnse grammatica te ontwikkelen, en bovendien een brug te slaan tussen deze visie en het leren lezen van teksten vanuit syntactische alsook inhoudelijke verwachtingspatronen. Voortrekkers hierin zijn Glenn Knudsvig en Deborah Ross. Aldus is de valentiegrammatica, zoals die thans in Vlaanderen wordt toegepast, via Dirk Panhuis afkomstig van deze University of Michigan.²³

❖ **1984:**

Harm Pinkster publiceert zijn *Latijnse Syntaxis en Semantiek*.

❖ **1998:**

Dirk Panhuis publiceert zijn *Latijnse grammatica* en wordt een regelmatige spreker op tal van nascholingen.

❖ **2000:**

Een postuniversitaire studiedag wordt georganiseerd onder de naam "In grammaticis veritas. Naar een vernieuwde taaldidactiek Latijn en Grieks?". Diverse sprekers gaan na hoe er zo goed mogelijk kan worden ingespeeld op de destijds recent gewijzigde leerplannen Nederlands voor het lager en secundair onderwijs van het katholieke net. Het grootste struikelblok hierin voor leraren klassieke talen is het afgenomen belang van zinsontleding en het gebruik van nieuwe grammaticale termen, inzonderheid de vervanging van het oude "gezegde" door "naamwoordelijk deel van het gezegde" (cf. hoofdstuk 7 DE PANHUISPROEF, kritiek 4). Bij zinsleer leren de leerlingen voortaan over zinnen nadenken vanuit functie en betekenis, uitgaande van de valentie van het werkwoord (Van Bavel 2001, 119). Tijdens de studiedag wordt een pleidooi gehouden om tevens voor de klassieke talen een valentiegrammaticale benadering te huldigen. Op dat moment gaat het om niet meer dan een voorstel; de koepel van het katholiek onderwijs lanceert het idee om de steun van het werkveld te toetsen. Er ontstaat enige turbulentie onder de aanwezige classici.

❖ **2005:**

Er verschijnt een tweede, herziene uitgave van Panhuis' *Latijnse grammatica*.

❖ **2005-2008:**

Phoenix hernieuwt zijn volledige reeks onder invloed van het opkomende valentiedenken.

---

²³ Naar: T. Van Houdt, vakdidacticus Latijn aan de KU Leuven, persoonlijke communicatie, 18 april 2017.

❖ **2006:**

Aan de KU Leuven wordt in de vakken Latijnse taalkunde overgeschakeld van de *Geerebaert* op Panhuis' *Latijnse grammatica*.²⁴

❖ **2006-2007:**

Tolle, lege wordt uitgegeven.

❖ **2007:**

Caroline Kroon publiceert begin februari haar *Inleiding tot de Latijnse Syntaxis: Structuur van zin en tekst*.

❖ **2007-2011:**

Op 10 oktober 2007 komt de leerplancommissie Latijn van het katholiek onderwijs een eerste keer samen. Sommige classici zijn van aan de start gewonnen voor de valentiegrammatica. Anderen staan er aanvankelijk aarzelend tegenover. Een niet onbelangrijke reden voor die aarzeling is erin gelegen dat, anders dan aan de KU Leuven, de valentiegrammatica geen ingang vindt bij de professoren klassieke talen van de UGent. Dat belet niet dat de gehele leerplancommissie uiteindelijk toch overtuigd raakt van de voordelen en de meerwaarde van een valentiegrammaticale aanpak, en in eensgezindheid de vernieuwing van de leerplannen aanvat. In de loop van de vergaderingen wordt Dirk Panhuis geregeld geconsulteerd.

❖ **2011-2015:**

In januari 2011 dient de leerplancommissie een nieuw leerplan voor de eerste graad in bij de inspectie, die het goedkeurt in april 2011. Op 1 september 2011 treedt de invoering van de valentiegrammatica progressief in werking, met een nieuw leerplan voor de tweede graad in 2013 en een voor de derde graad in 2015.

❖ **2016-2017:**

Vanaf dit schooljaar werken alle jaren Latijn en Grieks van het katholiek onderwijs verplicht met valentiegrammatica.

2.5.3 Wat?: inhoud

Wat staat er eigenlijk precies in de nieuwe leerplannen?²⁵ Het spreekt vanzelf dat de leerplannen in hun totaliteit over veel meer gaan dan alleen valentiegrammatica. Ze behelzen zaken als de betekenis van de studie van klassieke talen voor jongeren vandaag, participatief onderwijs, het managen van een vakgroep, tips voor doelmatige en billijke evaluatie, de materiële vereisten van een klaslokaal, enzovoort. Vakinhoudelijk worden de drie grote componenten bestreken: taal, lectuur en cultuur. Voor iedere component zijn er bindende leerplandoelstellingen en aanbevolen suggesties om deze te verwezenlijken. Relevant voor deze thesis zijn de leerinhouden en

---

²⁴ G. Partoens, docent Latijnse taalkunde aan de KU Leuven, persoonlijke communicatie, 4 april 2017.

²⁵ Er bestaat inhoudelijke overlap tussen de leerplannen van de drie graden. Hier en elders wordt geciteerd uit het leerplan waar een bepaald gegeven ofwel het eerst, ofwel het duidelijkst/volledigst wordt geformuleerd.

doelstellingen taalverwerving en -reflectie die betrekking hebben op het begrippenapparaat of op syntaxis. Deze moeten worden begrepen tegen de algemene uitgangspunten en principes:

“Lectuur van authentieke Latijnse teksten blijft de voornaamste doelstelling. Hierbij moet maximaal op leesplezier ingezet worden. De afbakening van leerinhouden gebeurt dan ook in functie van tekstbegrip en is gebaseerd op de principes van rationalisatie, functionaliteit en systematisering. Lectuur mag niet verworpen tot louter een illustratie of inoefening van wat bij taalverwerving wordt geleerd. De grammaticale leerinhouden in dit leerplan zijn geschikt volgens de principes van de valentiegrammatica. In het leerplan van de eerste graad werden daarvan al de basisprincipes geïntroduceerd. (...) Grammaticale consequentie en aansluiting bij de grammatica's van moderne talen verhogen de transfer van abstract taaldenken. Zo wordt de algemeen vormende waarde van het onderricht in klassieke talen nog versterkt. Om grammaticale eenvormigheid ook in de praktijk te waarborgen wordt een minimumterminologie verplicht. De Algemene Nederlandse Spraakkunst en de Advieslijst taalbeschouwelijke termen Nederlands fungeerden bij het bepalen van die terminologie in de regel als referentie. Er wordt gestreefd naar een zo groot mogelijk parallellisme tussen de leerplannen Grieks en Latijn.” (leerplan tweede graad, p.64).

Op taalkundig vlak verplichten de leerplannen dus tot een valentiegrammaticale benadering, inclusief minimale afspraken inzake terminologie. *“Doel [bij de verplichte minimumterminologie] is niet om de leraar in een verstikkend grammaticaal keurslijf te dwingen, wel om een minimale grammaticale eenvormigheid te bevorderen en dit zowel op het vlak van de gebruikte termen als, belangrijker, op het vlak van de ermee samenhangende begrippen en grammaticale systematiek.” (leerplan eerste graad, p.39)* Daarnaast zijn er meer uitgebreide lijsten met alle aanbevolen terminologie en hun definitie; deze omvatten hoofdzakelijk de theoretische kernbegrippen, zoals “valentie”, “functie” of “congruentie”, en de benamingen voor in de lespraktijk onmisbare activiteiten als “determineren”, “parafraseren” of “vertalen”. Individuele functies worden niet in de lijsten opgenomen en gedefinieerd, met uitzondering van het gezegde en de bepaling van gesteldheid:

“Gezegde: het fundamentele zinsdeel van een zin. Het bepaalt hoeveel noodzakelijke aanvullingen (0, 1, 2 of 3) er in een zin moeten staan en van welke aard (onderwerp, lijdend voorwerp ...) die moeten zijn opdat de zin grammaticaal af zou zijn. Er kunnen naar de vorm twee soorten gezegdes onderscheiden worden: het werkwoordelijk gezegde, dat uit (een) werkwoordsvorm(en) bestaat, en het naamwoordelijk gezegde, dat uit een koppelwerkwoord en een naamwoordelijk deel bestaat. Naamwoordelijk deel van het gezegde: vormt samen met het koppelwerkwoord het naamwoordelijk gezegde dat een ‘toestand’ (een hoedanigheid, een eigenschap, een functie e.d.) aanduidt waar het onderwerp zich in bevindt. Anders dan de naam suggereert, kunnen ook niet-naamwoorden (bijwoorden, voorzetselgroepen ...) als naamwoordelijk deel van het gezegde voorkomen.” (leerplan eerste graad, p.38)

“Bepaling van gesteldheid: de bepaling van gesteldheid is een functie die syntactisch gezien met twee andere zinsdelen (in de zin) verbonden is. De bepaling van gesteldheid geeft informatie over het gezegde en over een ander zinsdeel waarmee het in naamval, genus en getal overeenkomt. In tegenstelling tot wat de naam doet uitschijnen, kan de bepaling van gesteldheid ook ‘noodzakelijk’ zijn. Dat is bijvoorbeeld het geval bij werkwoorden zoals creare.” (leerplan tweede graad, p.64)

In het voorschrijven van een valentiegrammaticale benadering blijven de leerplannen vrij algemeen en beperken ze zich tot het aanreiken van leerinhouden en de bijbehorende doelstellingen. Een leerplan is natuurlijk geen modelgrammatica. Dat betekent dat in zeer welbepaalde taalkundige kwesties, zoals er in de loop van deze thesis naar boven zullen komen,

door de leerplannen geen standpunt wordt ingenomen. Wel wordt de leraar opmerkzaam gemaakt op een aantal typische pijnpunten, om een gemakkelijk voorbeeld te geven:

“[E]en bijzijn is op zich geen syntactische functie maar de vorm van een zinsdeel (bv. bijvoorbeeldelijke bepaling van tijd in de vorm van een bijvoorbeeldelijke bijzijn ingeleid door cum) of een zinsdeelstuk (bv. bijvoorbeeldelijke bepaling in de vorm van een betrekkelijke bijzijn).” (leerplan eerste graad, p.41)

Niettegenstaande het algemene karakter, blijkt al snel dat de leerplannen zelf niet in elk opzicht even streng in de leer zijn; hier zal ik te gepasten tijde op ingaan.²⁶ Voor nu wijs ik slechts op de aanwezigheid van restanten traditionele terminologie, met name voor zinsdeelstukken, bijvoorbeeld: “bezittersgenitief”, “onderwerpsgenitief”, “voorwerpsgenitief”, “genitief van het geheel”, “ablatief van ongelijkheid”. Ongeacht het feit dat deze termen worden gebruikt in combinatie met de correcte functie, zijn ze niet wenselijk, omdat ze verkeerdelijk lijken te impliceren dat er meerdere soorten genitieven of ablatieven zouden bestaan.

De inhoud van de nieuwe leerplannen zou aanleiding kunnen geven tot een dubbel misverstand. Ten eerste zou men kunnen denken dat er een ideologische tegenstrijdigheid schuilgaat in de combinatie van een sterker theoretisch onderbouwde benadering van de Latijnse taal in de gedaante van de valentiegrammatica, en de nadruk op “taalverwerving ten dienste van lectuur” waarvan de leerplannen zijn doordrongen. Nu is het nuttig om te weten dat taalreflectie volgens de principes van de valentiegrammatica voor de leerlingen geen op zichzelf staand doel is, maar een middel, een eerste stap om tot tekstbegrip te komen. Grammatica is louter het ordeningskader dat een leesmethode moet ondersteunen. De leerplancommissie pleit voor een dynamisch-lineaire methode, waarbij tijdens de lectuur voortdurend inhoudelijke en syntactische verwachtingspatronen worden gevormd. Voor het syntactische aspect is kennis van de valentiegrammatica vanwege haar uitgezuiverde zinsmodel een meerwaarde.

Ten tweede zou men zich erover kunnen verwonderen dat het abstract taaldenken plots toeneemt bij de klassieke talen, terwijl het bij de moderne talen steeds vermindert. De eerste helft van deze stelling is zojuist reeds weerlegd: het ligt niet in de bedoeling van de leerplannen om abstract taaldenken een prominentere plaats te geven binnen het curriculum. Het grammaticaal systeem is weliswaar aangepast, maar taalverwerving blijft ondergeschikt aan het tekstbegrip. Het uiteindelijke doel van de vakken klassieke talen is het lezen en leren appreciëren van literatuur. De vakken moderne talen daarentegen zijn veel praktischer ingesteld, met een klemtoon op actieve vaardigheden. Er is de laatste jaren binnen het modernetalenonderwijs een tendens merkbaar naar a-grammaticaliteit. In plaats van al te veel na te denken over taalfenomenen, wordt er gefocust op efficiënte communicatie. Het is echter niet zo dat men binnen het klassieketalenonderwijs een bewuste tegenbeweging heeft willen maken.

---

²⁶ Waar dit een meerwaarde heeft, zal steeds in voetnoot aan de leerplannen worden gerefereerd.

2.5.4 Waar?: onthaal in de scholen

Nadat het leerplan is afgewerkt en door de inspectie is goedgekeurd, wordt het door de vakbegeleiders van het katholiek onderwijs voorgesteld in de scholen tijdens verplichte vakvergaderingen voor alle leerkrachten klassieke talen in dienst. Het merendeel reageert positief en staat open voor de vernieuwing, eens die met valabele argumenten wordt uitgelegd. Hier en daar lokt de leerplanvoorstelling echter weerstand uit. Er zijn namelijk ook leraren met een conservatieve reflex, en sommige scholen staan in het geheel huiverachtig. Uitzonderlijk lopen de gemoederen hoog op, en krijgen de begeleiders te maken met boze of ontgoochelende reacties. Deze incidenten zijn in het grote plaatje gelukkig verwaarloosbaar.

De volgende twee jaar worden gratis nascholingen aangeboden op vrijwillige basis. Leerkrachten kunnen er in drie sessies kennisnemen van de valentiegrammatica. Het zinsmodel wordt er uitgelegd en toegepast op een leesstrategie. Aldus krijgt iedereen die Latijn en/of Grieks doceert in Vlaanderen de kans zich bij te scholen. Desondanks blijft er verwarring bestaan omtrent valentiegrammatica. Panhuis signaleert eind 2012 dat de implementatie van de nieuwe taalkundige inzichten in het onderwijs de nodige vragen oproept:

“De bovenstaande bemerkingen van de collega’s slaan dan ook niet of nauwelijks op vragen over morfologie, maar op de vernieuwde inzichten, allereerst in de syntaxis van de zin en ook in het ruimere kader waarin de taal functioneert (tekstlinguïstiek, spraakhandeling, pragmatiek ...). Deze inzichten komen nu stilaan in het secundair onderwijs binnen en veroorzaken enige onzekerheid.” (Panhuis 2012bis, 4)

Dezelfde sfeer wordt bevestigd door alumni klassieke talen die in de jaren vlak na de invoering van de valentiegrammatica als stagiair voor de klas stonden. Een van hen getuigt²⁷:

“In het voorjaar van 2013 liep ik stage in het kader van de Specifieke Lerarenopleiding Latijn. Op een van mijn stagescholen werd mij tijdens een vergadering met de collega's van de vakgroep klassieke talen gevraagd of ik hen eens kon uitleggen wat nu eigenlijk de bedoeling was van die hele valentiegrammatica, en waarom het nu per se zo'n goed idee was die te gebruiken. Ze ervoeren haar duidelijk als iets dat zonder goede redenen van bovenaf aan hen opgelegd werd, en niets wat ik toen gezegd heb heeft daar iets aan kunnen veranderen.”

Wellicht is de situatie er intussen op vooruit gegaan. Vakbegeleiders van het katholiek onderwijs geven aan dat de meeste leerkrachten met overtuiging de valentiegrammatica toepassen. Hoogstens een kleine minderheid blijft tegen de leerplannen ingaan. De koepel van het katholiek onderwijs heeft er goede hoop op dat via begeleiding, inspectie, en de kracht van een vakgroep, leerkrachten professioneel genoeg zijn om het nieuwe systeem te volgen.

2.5.5 Waarom niet?: GO! en OVSG

Wat is de situatie in de andere schoolnetten? Het gemeenschapsonderwijs en het onderwijs voor steden en gemeenten blijven bij hun bestaande leerplannen die grammaticaal gezien

---

²⁷ A. Peetermans, oud-student SLO Latijn aan de KU Leuven, persoonlijke communicatie, 8 maart 2017.

vasthouden aan de traditie van de toegepaste morfologie (cf. 2.1 DE 20de EEUW: DE KRACHT VAN TRADITIE). Waarom maken zij niet de overstap naar de valentiegrammatica? Enig cijfermateriaal kan licht werpen op de zaak. Dit zijn de leerlingenaantallen klassieke talen van het tweede tot en met het zesde jaar per schoolnet voor de afgelopen schooljaren²⁸:

	GO!		OVSG		VRIJ	
	Latijn	Grieks	Latijn	Grieks	Latijn	Grieks
2011-2012	5334	605	597	0	33466	5005
2012-2013	5269	515	607	0	33466	4905
2013-2014	5166	523	602	0	32247	4791
2014-2015	5190	471	611	0	30987	4730
2015-2016	5034	467	560	0	30492	4712

Uit deze gegevens komt naar voren dat niet meer dan een fractie van de leerlingen Latijn en Grieks zich in de andere twee netten bevindt; het onderwijs voor steden en gemeenten is zelfs zo goed als verwaarloosbaar. Minder leerlingen betekent minder leerkrachten, betekent een minder brede basis om uit te rekruteren voor een eventuele leerplancommissie. Tegelijk vervullen de klassieke talen er een minder dominante plaats in het onderwijsaanbod dan in het katholieke net. Misschien wordt om deze redenen taalkundige vernieuwing niet als een noodzaak gevoeld. Waren aan het begin van vorige eeuw hun Latijnse spraakkunsten (de *Geerebaert* en die van *Lingua Latina*) nog quasi inwisselbaar, nu zijn het katholiek onderwijs en het gemeenschapsonderwijs wat de klassieke talen betreft uit elkaar gegroeid.

2.6 Nieuwe handboeken

2.6.1 Totstandkoming en ingebruikname

Alle uitgeverijen worden onmiddellijk op de hoogte gebracht van de beslissing van het katholieke net om nieuwe leerplannen Latijn en Grieks te maken. Gedurende dat proces worden regelmatig onder voorbehoud voorlopige versies doorgegeven. Bovendien zijn er rechtstreekse contacten tussen de leerplancommissie en de uitgeverijen, om eventuele vragen en problemen in verband met valentiegrammatica en didactiek uit de weg te helpen. Dankzij de vlotte communicatie is er voldoende tijd om nieuwe handboeken te creëren. De leerplancommissie beseft namelijk dat aangepast lesmateriaal een conditio sine qua non is om de implementatie van de valentiegrammatica in het onderwijs te laten slagen. Uiteindelijk besluiten vier uitgeverijen een leerboekenreeks Latijn te maken die beantwoordt aan de leerplannen.

²⁸ Deze tabel is gebaseerd op cijfermateriaal verstrekt door Classica Vlaanderen (cf. BIBLIOGRAFIE).

Zodoende liggen er halverwege 2011 vier handboeken voor het eerste jaar klaar: *Pegasus* (Pelckmans), *Pharos* (Van In), *Vestibulum* binnen *Ars legendi* (Plantyn) en *Forum* (De Boeck). Op een grote studiedag krijgen scholen de gelegenheid ze te beoordelen. Alle vier de uitgeverijen stellen er beurtelings hun handboek voor, zodat leerkrachten met kennis van zaken de reeks kunnen kiezen die de vakgroep wenst te gebruiken. Op 1 september 2011, wanneer het nieuwe leerplan ingaat voor het eerste middelbaar, kan er met de nieuwe handboeken aan de slag worden gegaan. Parallel aan de inwerkingtreding van de leerplannen, volgen in 2012 de handboeken voor het tweede jaar, en zo verder. Na verloop van tijd komen *Pegasus* en *Ars legendi* als overwinnaars uit de bus. *Pharos* en *Forum* kunnen geen volledige reeks meer afleveren, maar stranden beide op drie jaarpakketten.

2.6.2 Presentatie en keuze

Tot slot zal ik in alfabetische volgorde de vier reeksen inleiden, op een manier die ik passend acht op basis van eigen onderzoek, en trachten mijn keuze te verantwoorden om net *Pegasus* en *Pharos* te onderzoeken.

Ars legendi kan bogen op een respectabele ouderdom van ettelijke decennia en een uitgesproken profiel. Teksten leren lezen is de ultieme bekommernis van deze methode. De vernieuwde versie dient zich aan als een gelukkig huwelijk tussen leesmethode en valentiegrammatica:

“De bevordering van leesvaardigheid is en blijft de core business van Ars legendi. Bij de verwerking van de spraakkunst zijn we altijd vertrokken van de vraag hoe leerlingen bij de lectuur met een nieuw grammaticaal gegeven moeten omgaan. (...) We hebben de valentiegrammatica met volle overtuiging omarmd. We zijn er immers van overtuigd dat deze benadering mogelijkheden biedt om de leerlingen op een duidelijke en overzichtelijke wijze hun weg te laten vinden in het systeem van de Latijnse taal. Bovendien past deze benadering ook wonderwel in de lektuurmethode zoals die vroeger al in de handboeken van Ars legendi werd gesuggereerd.” (handleiding 1, p.24)

Uniek aan deze reeks is dat er materiaal wordt aangeboden voor het volledige traject middelbaar onderwijs. In de eerste vier jaar werkt ongeveer 15% van de leerlingen Latijn in het katholieke net met *Ars legendi*.²⁹

Net als de overige drie bedient ***Forum*** zich in navolging van de leerplannen van de valentiegrammatica, hoewel deze reeks er zich als enige niet uitdrukkelijk mee affilieert. In plaats daarvan zet *Forum* voluit in op andere punten, zoals leerlingvriendelijkheid (rubriekjes omtrent leren leren, ludieke opdrachten...), of maximale compatibiliteit en transfereerbaarheid met de vakken Nederlands en moderne talen:

“Forum anticipeert op de (geringe) kennis van de leerlingen in verband met grammatica uit het basisonderwijs en het nieuwe leerplan Nederlands van de eerste graad. Er wordt een taalbeleid gevoerd: Forum wijst op de linken met moderne talen en besteedt ruime aandacht aan instructietaal.” (handleiding 1, p.11)

---

²⁹ Dit is een ruwe schatting, stoelend op een vergelijking van de verkoops cijfers van *Ars legendi* (verkregen via E. Van Vaerenbergh, uitgever bij Plantyn, persoonlijke communicatie, 8 maart 2017) en de leerlingenaantallen verstrekt door Classica Vlaanderen (cf. BIBLIOGRAFIE).

De leraar wordt in de handleidingen voortdurend attent gemaakt op gelijkenissen en verschillen tussen de taalvakken qua manier van ontleden en qua begrippenapparaat. Voorts wordt het overbrengen van een ruime dosis cultuur zeer hoog in het vaandel gedragen, met gevoeligheid voor de leefwereld van de leerling:

"Om aan de leerlingen duidelijk te maken dat Latijn en antieke cultuur geen 'ver-van-hun-bedshow' hoeven te zijn, zijn de linken tussen het Latijn en de leefwereld van de jongeren alomtegenwoordig in Forum. Dat telkens in volle respect voor de historische werkelijkheid: we steken geen modern plaatje in een antiek kleedje." (handleiding 1, p.13)

De verkoop van *Forum* zit al enkele jaren in dalende lijn. In 2016 zijn nog een kleine 400 exemplaren van de leerwerkboeken verkocht.³⁰

Pegasus mag worden beschouwd als de opvolger en vervanger van *Phoenix*. Beide reeksen zijn uitgegeven door Pelckmans, en verscheidene auteurs of medewerkers van *Phoenix* zijn actief betrokken geweest bij de totstandkoming van *Pegasus* (o.a. Johan Ackerman, Marjan Hillewaere, Wim Vander Meiren, André Mens). Ook het commercieel succes van *Phoenix* wordt gecontinueerd. *Pegasus* is overtuigend marktleider: een overweldigende 75% van alle leerlingen die Latijn studeren³¹ in het katholieke net doet dat met behulp van deze reeks. Waaraan heeft *Pegasus* deze positie te danken? Is het de bekendheid van zijn voorganger, de aantrekkelijkheid van een leerwerkboek, de sterke integratie van ICT? Of is het soms zijn behoudsgezindheid die zovelen aanspreekt? *Pegasus* is alleszins het voorzichtigst in zijn toepassing van de valentiegrammatica en komt zo tegemoet aan de taalkundig conservatiever ingestelde leerkrachten. Het treft dat de makers van *Pegasus* zich uitgerekend laten bijstaan door onderwijzend personeel van de UGent (Mark Janse, Wim Verbaal, Frédéric Van Vosselen), waar vandaag in de praktijk nog steeds amper aan valentiegrammatica wordt gedaan bij Latijn.³²

Het ontstaan van **Pharos** kwam reeds terloops ter sprake onder 2.3.4 PIONIERS. *Pharos* bouwt niet voort op bestaande handboeken, maar is als het ware gegrondvest in de valentiegrammatica. Dit vertaalt zich in een meer rigoureuze aanpak. Commercieel is de reeks evenwel een tegenvaller, en na drie jaar wordt ze vroegtijdig stopgezet op initiatief van Van In. De uitgeverij zelf weigert enige informatie vrij te geven, maar volgens auteur Jan Brams is dit de reden waarom *Pharos* het minder doet³³:

"[D]at is mogelijk omdat Pharos een nieuwe reeks was in het onderwijslandschap, en het binnen de beperkte markt van leerlingen die Latijn volgen in Vlaanderen ook nog eens een plaats moest veroveren tussen Pegasus, Ars legendi en Forum. Pegasus en Ars legendi hadden al een jarenlange traditie, al dan niet onder een andere naam. Dat was voor Pharos niet het geval. Pharos moest het vertrouwen nog

---

³⁰ H. Mertens, uitgever bij De Boeck, persoonlijke communicatie, 6 maart 2017.

³¹ M. Hillewaere, auteur van *Pegasus* en uitgever bij Pelckmans, persoonlijke communicatie, 1 april 2017.

³² Bij wijze van naslagwerk wordt aan studenten de *Beknopte Latijnse syntaxis* van Daniel Knecht aangeraden, die wel degelijk de materie indeelt "op basis van de begrippen 'aanvulling' en 'uitbreiding'", die "zoals bekend (...) uit de door Happ en anderen ontwikkelde valentie-grammatica [stammen]" (p.iii). In de taalkundig gerichte colleges Latijn wordt echter toegespitst op disciplines zoals historische taalkunde, stilistiek, en (vooral) tekstlinguïstiek, eerder dan op "grammatica" stricto sensu. Deze inzichten zijn ontleend aan:

- S. Coppens, student Latijn aan de UGent, persoonlijke communicatie, 1 april 2017;
- Idem, persoonlijke communicatie, 18 april 2017;
- eigen lectuur van de infobrochures taal- en letterkunde van de UGent (cf. BIBLIOGRAFIE).

³³ J. Brams, auteur van *Pharos*, persoonlijke communicatie, 18 februari 2017.

winnen en zijn sporen nog verdienen, wat moeilijk is: vakgroepen moeten het 'aandurven' om de nieuwe reeks aan te kopen en dan moet die reeks door het gebruik zijn kwaliteiten bewijzen. Mogelijk (...) kiezen leerkrachten ook liever voor iets wat zij kennen. Met Pharos zouden ze hoe dan ook een stapje in het onbekende zetten: een nieuwe methode, totaal nieuwe teksten (Pegasus en Ars legendi 'recycleren' teksten) en een boek dat haar kwaliteiten nog moet bewijzen."

Voor mijn thesisonderzoek heb ik bewust niet gekozen voor de twee reeksen die de markt domineren, maar voor twee uitersten. *Pegasus* en *Pharos* zijn in ieder opzicht elkaars tegenpool. *Pegasus* staat als opvolger van *Phoenix* commercieel het sterkst, maar gaat het minst ver in de valentiegrammatica; *Pharos* is het meest valentiegrammaticaal, maar doet het als nieuwkomer niet goed op de markt. Kortom, het vervolg van deze thesis zal een taalkundige confrontatie bieden van een marktleider en een underdog.

HOOFDSTUK 3: ANALYSE VAN *PEGASUS*

Pegasus is de eerste om aan een grondig onderzoek te worden onderworpen. Voorafgaandelijk wordt het materiaal van de volledige reeks opgelijst (3.1). De analyse begint bij de eigen visie van *Pegasus* bij zijn zinsmodel (3.2). Vervolgens wordt ingegaan op de algemene opbouw van het grammaticaboek waarop deze studie zich baseert (3.3) en de concrete uitwerking van het zinsmodel daarin (3.4). De detailbespreking overloopt stap voor stap de relevante delen van de grammatica (3.5).

3.1 Materiaal

De *Pegasus*reeks bestaat uit:

- ❖ *Pegasus* 1 (2011 - 2013)
  - Leerwerkboek
  - Woord- en determineerkaartjes
  - Handleiding
- ❖ *Pegasus* 2 (2012)
  - Leerwerkboek
  - Woord- en determineerkaartjes
  - Handleiding
- ❖ *Pegasus* 3 (2013)
  - Werkboek
  - Bronnenboek
  - Woord- en determineerkaartjes
  - Handleiding
- ❖ *Pegasus* 4 (2014)
  - Werkboek
  - Bronnenboek
  - Handleiding
- ❖ *Pegasus* Grammatica (2014)

Daarnaast zijn er posters, bordboeken, digitaal lesmateriaal en woordenschat-apps beschikbaar.

3.2 Visie bij het zinsmodel

Uit de handleidingen³⁴ kunnen we afleiden dat de taalkundige component van de *Pegasus*reeks op twee uitgesproken pijlers steunt. In de eerste plaats wordt taalverwerving ondergeschikt gemaakt aan lectuur, in die zin dat ze een opstapje moet vormen om tot tekstbegrip te kunnen komen. Deze gedachte ligt in lijn met de ideologie van de leerplannen:

“Taalverwerving staat ten dienste van lectuur en vormt geen doel op zich. (...) Taalverwerving moet bovendien niet enkel een leesmethode ondersteunen en mogelijk maken, ze vormt als het ware zelfs het eerste moment van het aanleren van een leesmethode.” (leerplan eerste graad, p.39; in: handleiding 1, p.22)

Aansluitend bij deze eerste pijler wordt sterk ingezet op functionaliteit, d.w.z. dat er enkel wordt stilgestaan *“bij vormen, functies en rollen waarvan de categorisatie zinvol en ondersteunend werkt bij het lezen”* (handleiding 2, p.24).

De tweede pijler houdt in dat binnen het grammaticale kader absolute voorrang wordt gegeven aan syntaxis. Immers, *“[e]en stapsgewijze en heldere aanpak van de syntaxis staat centraal in de methode Pegasus”* (handleiding 1, p.23). Zo centraal, dat syntaxis door *Pegasus* wordt beschouwd als het overkoepelende systeem dat op de een of ander manier zowel syntaxis zelf alsook morfologie en semantiek in zich behelst. Ten minste, dat lijkt toch te worden geïnsinueerd met deze bewoordingen: *“Concreet situeert de vernieuwing zich enkel op het vlak van syntaxis. Daar wordt nu een systematisch onderscheid gemaakt tussen (...) morfologische vorm, syntactische functie en semantische rol.”* (handleiding 1, p.23) Wat de semantische rol betreft, die is voor *Pegasus* slechts van ondergeschikt belang ten opzichte van de syntactische functie: *“De volle aandacht moet uitgaan naar het beperkt aantal basisfuncties op het niveau van de zin, niet naar de vele subcategorieën bij de semantische rol.”* (handleiding 1, p.23)

Men zou zich de vraag kunnen stellen wat *Pegasus* precies begrijpt onder “basisfuncties op het niveau van de zin”. Anders dan deze uitspraak zou kunnen doen vermoeden, wordt er wel degelijk gekeken naar functies op lagere niveaus. De handleiding zelf wijst om te beginnen expliciet op de oppositie zinsdeel vs. zinsdeeltuk. Functies op een hoger niveau daarentegen zijn minder vanzelfsprekend. Aan het einde van deze analyse van *Pegasus* zal blijken dat over de aanspreking tegenstrijdige informatie wordt verstrekt (cf. 3.5.3 DE ZIN VAN “ZIN”). Andere functies buiten het zinsverband blijven uit of worden goed verborgen; hierop zal ik terugkomen in de confrontatie met *Phoenix* (cf. 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL).

Wat zijn dan de praktische consequenties van bovenstaande pijlers? Zeer kenmerkend is de sterke terugdringing van de semantiek³⁵, die zoals gezegd door *Pegasus* als bijkomstig wordt

---

³⁴ De handleidingen voor de verschillende leerjaren zeggen voor een groot deel hetzelfde. Bij citaten wordt verwezen naar de handleiding waarin een bepaald gegeven voor het eerst voorkomt.

³⁵ De leerplannen laten dit toe:

“Van de leerlingen verwachten we dat ze de semantische rol enkel in functie van tekstbegrip leren vaststellen. Dit betekent in de praktijk dat ze bij noodzakelijke zinsdelen (bv. onderwerp, voorwerp) de rol niet systematisch hoeven te benoemen. Op zinsniveau kan de rol zinvol ter sprake gebracht worden bij o.a. (ondubbelzinnige gevallen van) bijwoordelijke bepalingen.” (leerplan tweede graad, p.75)

afgedaan. De facto wordt ervoor gekozen de rol louter en alleen te expliciteren binnen de bijwoordelijke bepaling. Deze keuze impliceert onder andere dat er binnen de bijvoeglijke bepaling helemaal geen onderscheid wordt gemaakt tussen pakweg een bezitsgenitief en een onderwerpsgenitief, om de traditionele benamingen te gebruiken. In plaats daarvan *“ligt het accent volledig op het verbinden van de bepaling met zijn kern en op het vertalen van de voorwerpsgenitief”* (handleiding 2, p.24). In de grammatica vinden we inderdaad een vage allusie op de voorwerpsgenitief in een vertaalwenk:

“Soms vertaal je een naamwoord in de genitief met een ander voorzetsel [dan ‘van’]. Dit gebeurt bijvoorbeeld wanneer de kern van de bijvoeglijke bepaling verwant is met een werkwoord en de genitief het ‘voorwerp’ is van dit ‘gezegde’.” (p.116, nr.222)

In het geval van de bijvoeglijke bepaling wordt als extra motivering voor het achterwege laten van de semantische rol aangehaald dat *“het gebruik van de termen onderwerp en voorwerp als rol daar immers voor verwarring [zorgt]”* (handleiding 2, p.24). Deze terminologische opmerking is volkomen terecht, maar als argument voor het niet vermelden van de rol eerder zwak, vermits het bezwaar eenvoudig te verhelpen is door hantering van het begrippenpaar handelend – lijdend.

De semantiek van de bepaling van gesteldheid zien we als het ware naar het niveau van de vertaling verschuiven:

“Bij de bepaling van gesteldheid als niet-noodzakelijke aanvulling in de vorm van een participium expliciteren we de rol niet rechtstreeks maar via de vertaling. We leren de leerlingen dat ze het participium als BVG kunnen vertalen als een bijwoordelijke bijzin met als rol tijd, reden, toegaving, doel.” (handleiding 3, p.22)

Het achterliggende idee is dat *“[het] rechtstreeks koppelen van de functie BVG aan de rollen (tijd, reden, toegaving en doel) kan leiden tot een verwarring tussen een BVG en een BWB. Het kan ook leiden tot een verwarring tussen de ‘hoofdrol’ van de bepaling van gesteldheid (het uitdrukken van een toestand) en de ‘bijrol’ (tijd, reden, toegaving, doel).”* (handleiding 3, p.22) Wie de grammatica naslaat op “bepaling van gesteldheid” op zoek naar dergelijke vertaaltips, komt van een kale reis thuis en moet het doen met *“Is de bepaling van gesteldheid een substantief, dan vertaal je met als of tot.”* (p.115, nr.218). Het is slechts bij Pegasus’ behandeling van het participium dat de vertaalstrategie voor de bepaling van gesteldheid waarvan sprake is in de handleidingen, zijn neerslag krijgt. Interessant detail: de functie “bepaling van gesteldheid” wordt hierbij niet genoemd (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS).

Een laatste keuze vloeit rechtstreeks voort uit de hang naar functionaliteit: *“Bij de aanbreng van het onderwerp en het voorwerp ligt het accent op de nominatief en accusatief enerzijds en de accusatief met infinitief (...) anderzijds.”* (handleiding 2, p.24) De gevolgen hiervan blijven niet uit: in Pegasus’ uitwerking van het zinsmodel spelen bij het voorwerp vormelijke overwegingen een belangrijke rol, waarop ik bij mijn evaluatie van dat zinsmodel met meer detail zal ingaan (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL).

3.3 Algemene opbouw grammaticaboek

De Pegasusgrammatica kent een heldere macrostructuur in vier delen (inhoudstafel bijgevoegd in APPENDIX). “Woord” (p. 9-88), “Zin” (p. 89-158) en “Tekst” (p. 159-188) zouden

naar men verwacht overeen moeten stemmen met morfologie, syntaxis en tekstgrammatica. Een vierde deel getiteld “Context” (p. 189-207) belicht genres en auteurs. Opvallende afwezigheid is de fonologie, die geheel nergens aan bod komt. Dat er geen apart onderdeel is voorzien voor semantiek mag niet verwonderen, aangezien *Pegasus* zich in de toepassing daarvan beweert te beperken tot de bijwoordelijke bepaling. Verdere onderverdelingen komen ter sprake in 3.5
DETAILBESPREKING.

In de grammatica worden twee lettergroottes gehanteerd. De handleidingen zeggen hierover het volgende:

“De grammatica is bedoeld als studie-instrument voor de leerlingen. Alle basisleerstof staat daarom in een groot lettertype (...) Dit maakt het herhalen van de leerinhouden taalstudie, die door het leerplan vooropgesteld worden, eenvoudig en toegankelijk. De grammatica is ook bedoeld als een opzoekinstrument voor de leerlingen. In de aanvullingen, die in een lichter en kleiner lettertype zijn gedrukt, vinden de leerlingen uitleg bij de taalphenomenen, die niet tot de basisleerstof behoren, maar wel frequent voorkomen bij de verplichte auteurs van de tweede en derde graad. (...) Het overzicht van de taalstudie volgt de principes van de valentiegrammatica. Omdat grammatica geen exacte wetenschap is, bieden we ruimte voor nuancering in de uitbreidingsleerstof van de syntaxis van de naamvallen.” (handleiding 4, p.9)

3.4 Uitwerking zinsmodel

Een schematische weergave van het zinsmodel (bijgevoegd in APPENDIX) wordt geboden onder de hoofding “Vorm en functie” binnen het onderdeel “Zin” (p.90-91, nr.155). De titel is tekenend: de semantische rol krijgt in *Pegasus* weinig tot geen plaats. Het zinsmodel wordt geconcipieerd als een tabel met in de kolommen achtereenvolgens: een voorbeeldzin waarin één zinsdeel(stuk) is aangeduid, de vertaling, de vorm, de rol, en de functie. Per functie wordt een nieuwe rij begonnen. Het vertrekken van een voorbeeldzin doet sterk denken aan de spraakkunst van Geerebaert, waarin hij ieder taalverschijnsel laat voorafgaan door een citaat waaruit hij vervolgens de regel afleidt.

Wat bij *Pegasus*’ schema dadelijk in het oog springt is de grote leegte in de kolom “Rol”. Tenzelfdertijd is deze leegte niet zo groot als men zou vermoeden: niet één, maar drie functies krijgen een rol toegekend. Dat de semantische rollen van de bijwoordelijke bepaling zouden worden gespecificeerd, werd al aangekondigd in de handleidingen. Klaarblijkelijk wordt met de uitlating “*De semantische rol expliciteren we enkel bij de bijwoordelijke bepaling*” (handleiding 2, p.24) echter stilzwijgend aan twee functies voorbijgegaan. Wanneer we naderbij kijken, zien we dat het gaat om twee concepten waarvan de semantiek zo vanzelfsprekend en vooral zo ingebakken in onze zinsontleding is, dat ze nauwelijks als “semantisch” wordt aanvoeld: het lijdend en het meewerkend voorwerp.

Deze observatie brengt ons bij een prangende kwestie binnen het zinsmodel van *Pegasus*, meer bepaald de omgang met het voorwerp. Op dit vlak wordt een – weliswaar geenszins onbegrijpelijke, maar vanuit zuiver valentiegrammaticaal oogpunt hoogst bizarre – driedeling

voorgestaan tussen lijdend voorwerp, [ander] voorwerp en meewerkend voorwerp³⁶, zonder deze driedeling evenwel met zoveel woorden te willen benoemen. We zijn getuige van een halfslachtig schipperen tussen tegemoetkomen aan de valentiegrammatica en vasthouden aan de vertrouwde traditie. Enerzijds bestaat er in de kolom “functie” schijnbaar geen verschil, vermits ze alle drie gewoon “voorwerp” heten. Anderzijds worden er toch maar drie afzonderlijke rijen gemaakt, en worden deze “voorwerpen” elk op een eigen manier afgekort (als “LV”, “V”, en “MV”).

Waarop berusten deze onderscheiden nu? Waar “lijdend voorwerp” voor *Pegasus* altijd op een naamwoord(groep) in de accusatief slaat, fungeert “[ander] voorwerp” als containernaam voor alle overige vormen die een voorwerp kan aannemen, nl. een naamwoord(groep) in een andere naamval dan de accusatief, een infinitief, of een completiefzin. Zoals hun namen aangeven, verschillen het lijdend en het meewerkend voorwerp van elkaar qua semantiek, en bijgevolg ook qua naamval. Met andere woorden, deze drie categorieën worden gepostuleerd op vormelijke en semantische gronden. Onzinnig is de indeling niet, maar ze heeft geen enkele syntactische basis en hoort daarom niet thuis in een zinsmodel dat claimt in overeenstemming te zijn met de principes van de valentiegrammatica.³⁷

Een volgend punt heb ik eigenlijk zonet impliciet vermeld bij het opsommen van de vormen van het [ander] voorwerp: *Pegasus* spreekt in dit overzicht van “infinitief” en niet, wat vollediger zou zijn, van “infinitief(constructie)”. Naar mijn mening schort er trouwens wel meer aan de kolom “Vorm”. Deze geeft een nogal rommelige aanblik doordat zowel woordsoorten (bv. “vraagwoord”) als categorieën in de flexie (bv. een specifieke naamval), en zowel beknopte vormelijke voorstellingen van bijzinnen (bv. “accusatief met infinitief”) als meer synthetische benamingen voor bijzinnen (bv. “bijvoeglijke bijzin”) dooreen worden gebruikt. Bovendien is het niet meteen inzichtelijk wat met de naakte vermelding van een naamval exact wordt bedoeld. De meest welwillende lezing zou zijn: een naamwoord(groep) in de bewuste naamval, al dan niet na voorzetsel, met inbegrip van alle nominale vormen van het werkwoord.

In het schema zijn de voornaamste vormen opgenomen. Wat bijvoorbeeld wordt weggelaten, zijn minder frequente onderwerps- en voorwerpszinnen zoals “quod” met indicatief, de conjunctief zonder voegwoord, zinnen ingeleid door “quin” of “quominus”. Ongetwijfeld is het geen toeval dat net wanneer deze constructies in het hoofdstuk over de bijzin te berde worden

---

³⁶ Wat hier wordt weergegeven als “[ander] voorwerp” noemt *Pegasus* simpelweg “voorwerp”. Om verwarring met het overkoepelende begrip “voorwerp” te vermijden, zal de notatie “[ander] voorwerp” in de rest van deze thesis worden volgehouden, tenzij in geval van citaten.

³⁷ Nochtans is de indeling wel conform de leerplannen. Deze laten zelfs uitschijnen dat “lijdend voorwerp”, “meewerkend voorwerp” en “[ander] voorwerp” volledig syntactische termen zouden zijn. Over het onderscheid zeggen ze:

“Traditioneel maakte men enkel het onderscheid tussen 'lijdend voorwerp' en 'meewerkend voorwerp' waarmee respectievelijk de accusatief en de datief verbonden werden. Toch moeten sommige werkwoorden op een andere manier aangevuld worden, namelijk met een genitief, datief, ablatief of een voorzetselgroep. Die noodzakelijke aanvullingen worden hier samengebracht onder de noemer 'voorwerp'.” (leerplan eerste graad, p.41)

Voor een meer uitvoerige verklaring van de totstandkoming van deze driedeling, zie 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL in de vergelijking van *Phoenix* en *Pegasus*.

gebracht, er wordt overgeschakeld op het kleiner lettertype. *Pegasus* lijkt ze kortom niet te beschouwen als essentieel, maar bij wijze van spreken als een uitbreidingspakket bij het kernzinsmodel, wat zeker voor een schoolgrammatica niet onverdedigbaar is.

Toch zijn er vormen waarvan ik zou stellen dat ze echt ontbreken. Zo wordt er geen rekening gehouden met de losse ablatief als volwaardige bijzin. De losse ablatief in zijn geheel wordt wel vermeld bij de bijwoordelijke bepaling, maar er is geen “ablatief” te bespeuren bij het onderwerp. Ook bij de bepaling van gesteldheid mankeren een paar naamvallen. Volgens genoemd schema kan de bepaling van gesteldheid enkel in de nominatief en de accusatief staan. Hoewel het niet onwaarschijnlijk is dat deze het frequentst voorkomen, zijn er moeiteloos weinig exotisch aandoende zinnen te bedenken met een bepaling van gesteldheid in een andere naamval. Vergelijk: “Ei triumphanti urbem inveni licuit.” of “Vel imperatore vel milite me utimini.” Later in het onderdeel syntaxis wringt *Pegasus* zich in vreemde bochten, schijnbaar vanuit eenzelfde poging de frequentie van nominatief en accusatief te benadrukken. De bepaling van gesteldheid wordt namelijk geklasseerd onder “Congruerende functies van nominatief en accusatief”, waar we vervolgens lezen: “*Uitzonderlijk staat een bepaling van gesteldheid in de genitief, datief of ablatief.*” (p.115, nr.217)

Tot slot nog een woordje over de opgelijste syntactische functies. Het strekt tot grote verbazing dat het gezegde hier geen deel van uitmaakt. Is het gezegde in de optiek van *Pegasus* soms geen functie? We hebben er het raden naar hoeveel gewicht moet worden toegekend aan deze eclatante ommissie. Andersom worden we geconfronteerd met twee “ongewenste gasten”: het naamwoordelijk deel en de aanspreking. Deze worden door *Pegasus* op dezelfde hoogte geplaatst als functies op zinsniveau. Het naamwoordelijk deel is echter, zoals de benaming zeer wel uitdrukt, veeleer een deel van het gezegde dan een autonome functie. De aanspreking dan, is evenmin een functie op zinsniveau, maar staat buiten het zinsverband. Dit valt niet alleen synchroon maar ook diachroon te beargumenteren; in historisch opzicht wordt de vocatief immers gekenmerkt door het ontberen van een uitgang.

3.5 Detailbespreking

3.5.1 Het werkwoord: morfologie met een snuifje syntaxis

Een eerste merkwaardig verschijnsel waar ik bij de lectuur van de *Pegasus*grammatica op ben gestoten, is de aanwezigheid van syntactische informatie in het onderdeel morfologie, met name dan bij het werkwoord. Een blik op de inhoudstafel (bijgevoegd in APPENDIX) doet op voorhand het vermoeden al rijzen dat er in dit hoofdstuk meer aan bod zal komen dan louter de vorming. Tussentitels als “Gebruik van de vormen” (p. 56-57) en “Gebruik van de tijden” (p. 58-61) zijn hiervoor een niet mis te verstane aanwijzing. En waarom wordt achteraan een apart stukje “Naamwoordelijke wijzen van het werkwoord” (p.78-88) toegevoegd, terwijl daarvoor reeds alle vervoegingen volledig zijn overlopen? Hieronder schets ik wat er achter deze titels zoal schuilgaat.

Vooreerst enkele citaten uit “Gebruik van de vormen”. Er wordt begonnen met definities van actief en passief:

“In de actieve vorm voert het onderwerp de handeling van het gezegde uit. (...) In de passieve vorm ondergaat het onderwerp de handeling van het gezegde.” (p.56, nr.101)

Op diezelfde bladzijde wordt er geopperd:

“Een deponent werkwoord kan aangevuld worden met een (lijdend) voorwerp. (...) Bij een passief werkwoord kan een bijvoordelijke bepaling met de rol van handelende persoon staan met a(b) + ablatief.” (p.56, nr.102)

Dergelijke mededelingen kunnen bezwaarlijk tot het bereik van de morfologie stricto sensu worden gerekend. Daarnaast zijn de definities voor verfijning vatbaar. Kan men bijvoorbeeld bij een predicaat als “ondergaan” stellen dat “het onderwerp de handeling van het gezegde uitvoert”? In de kantlijn mag tevens worden opgemerkt dat “vorm” als courante term voor de diathese van een werkwoord (actief, passief of deponent) eerder ongelukkig is. Deze “vorm” is immers slechts één aspect van de vorm van een werkwoord in valentiegrammaticale zin (naast wijze, tijd et cetera).

“Gebruik van de tijden” bevat drie secties: “Het gebruik van de tijden van de indicatief in de rompzin” (p.58), “Het gebruik van de tijden van de indicatief in de bijzin” (p.59), en “Het gebruik van de tijden van het participium, de infinitief en de conjunctief in de bijzin” (p.60-61). Vooraleer ik inga op de inhoud, lijkt het me aangewezen even stil te staan bij deze indeling. Het begrip “rompzin”, dat we in de eerste sectiehoofding tegenkomen, wordt door *Pegasus* benut als alternatief voor het meer gangbare “hoofdzin”. Op zijn beurt wordt “hoofdzin” gebruikt met de betekenis “volzin”. Veel eigenaardiger is echter de titel van de derde sectie. Het bijeenplaatsen van participium, infinitief en conjunctief laat zich moeilijk rechtvaardigen, want deze drie wijzen kennen elk hun eigen gebruikscontexten en consecutio temporum. Desondanks beschouwt *Pegasus* ze als één pot nat, zo lijkt het. Waar “Gebruik van de tijden” in het geheel geen sectie voor uittrekt, is de conjunctief in de hoofdzin. Die komt pas aan de beurt in het deel “Zin”. Begrijpe wie begrijpen kan.

Bekijken we de drie secties meer in detail. In “Het gebruik van de tijden van de indicatief in de rompzin” wordt, om een voorbeeld te geven, de indicatief imperfectum als volgt gepresenteerd:

“Een beschrijving van een persoon, voorwerp of toestand in het verleden, op de achtergrond. (...) Een handeling van lange duur, een herhaling of gewoonte in het verleden. (...) Een handeling die iemand probeerde te verrichten (imperfectum de conatu).” (p.58, nr.106)

Deze visie op het imperfectum zou niet misstaan in een onderdeel tekstgrammatica; morfologisch is ze alleszins niet.

“Het gebruik van de tijden van de indicatief in de bijzin” dan, veronderstelt sowieso een samengestelde zin en overstijgt dus ver de morfologie als leer van woordstructuur en woordvorming. Daarenboven kunnen vraagtekens worden geplaatst bij het feit dat er alleen wordt gesproken over de relatieve tijdswaarde van de zes werkwoordstijden. Neem nu de voorwaardelijke bijzin. Wordt daar de keuze voor pakweg een indicatief praesens niet veeleer gemotiveerd vanuit de gedachte dat het gaat om een realis in het heden, dan om “[e]en handeling die gelijktijdig is ten opzichte

van een andere tegenwoordige tijd” (p.59, nr.110)? Hiermee worden overigens wel meer gevallen over het hoofd gezien. Een bijzin ingeleid door “dum” kan probleemloos in de indicatief praesens staan en gelijktijdigheid uitdrukken met een verleden tijd. Op dezelfde manier schiet de gelijkstelling van de indicatief perfectum aan “[e]n handeling die voortijdig is ten opzichte van een tegenwoordige tijd” (p.59, nr.113) tekort, wanneer men zich een bijzin met “postquam” indenkt.

“Het gebruik van de tijden van het participium, de infinitief en de conjunctief in de bijzin” is natuurlijk niet beter op zijn plaats onder morfologie dan de vorige twee secties. Het schema dat hier wordt geboden wekt ergens de indruk dat de auteurs dit wisten, en het daarom zo kort mogelijk hebben gehouden. In het kluwen van voorbeeldzinnen waaruit dit schema bestaat, vinden we het participium enkel terug als bepaling van gesteldheid, de infinitief enkel in de infinitiefzin, en de conjunctief enkel in de indirecte vraag, zonder dat deze beperking wordt vermeld of verantwoord. Wegens deze geringe selectie worden mijns inziens meer vragen dan duidelijkheid gecreëerd.

Dat brengt ons bij “Naamwoordelijke wijzen van het werkwoord”. Hierin wordt als het ware het midden gehouden tussen morfologie en syntaxis; er wordt verder gekeken dan de vorming zelf, maar functies worden er nauwelijks vastgepind. Dit laat zich mooi illustreren aan de hand van het participium. Voor deze nominale vorm onderkent *Pegasus* afgezien van het zelfstandig gebruik drie mogelijke constructies. Deze worden met puur vormelijke criteria aangeduid: “bij naamwoord in abl.”, “bij vorm van esse”, en “bij naamwoord” (p.78-79, nr.137). De eerste en de laatste hadden evenwel perfect een syntactische invulling kunnen krijgen. Een participium “bij naamwoord in abl.” oefent uiteraard de functie uit van predicaat van de losse ablatief. De categorie “bij naamwoord” blijkt zowel het participium als bepaling van gesteldheid alsook het participium als bijvoeglijke bepaling te omvatten, zo kan uit de voorbeeldzinnen worden opgemaakt. Deze twee functies worden wellicht samengenomen op grond van vormelijke gelijkenissen. In de tweede constructie, “bij vorm van esse”, vervult het participium op zich allerm minst een syntactische functie; het behoort gewoonweg tot de vorming van een samengestelde tijd. Derhalve is het participium geen “*onderdeel van het gezegde*” (p.83 nr.145) in de zin dat een naamwoordelijk deel dat is, maar maakt het samen met het hulpwerkwoord “esse” één werkwoordsvorm uit die dienst kan doen als predicaat. Kortom, het aanhalen van deze gebruikswijze schijnt mij grammaticaal gezien hier eerder overbodig.

Hetzelfde gebeurt mutatis mutandis voor het gerundium en het supinum: onder de hoofding “Gebruik en vertaling” (resp. p.85, nr.148 en p.88, nr.154) komt zowat alles aan bod behalve de syntactische functies. In schril contrast hiermee staat “Gebruik en vertaling” van het gerundivum:

“Is het verbaaladjectief een bijvoeglijke bepaling bij een kern, dan vertaal je het met te of het + infinitief, zoals het verbaalsubstantief. (...) Is het verbaaladjectief een naamwoordelijk deel bij het koppelwerkwoord esse, dan vertaal je met de hulpwerkwoorden moeten worden.” (p.86, nr.150)

Totaal onverwacht krijgen we hier een correcte zuiver syntactische verklaring. Strikt gezien past het niet in een onderdeel morfologie, al zou er tegelijk een voorbeeld aan mogen worden genomen voor de behandeling van de andere nominale vormen.

Tegen mijn betoog zou men eventueel kunnen opwerpen dat het eerste deel van de *Pegasusgrammatica* helemaal niet de titel “Morfologie” draagt, maar “Woord”. Indien echter niet de geëigende taalkundige deelgebieden worden nagevolgd, welke dan wel? Deze vraag klinkt des te pregnanter in het licht van de valentiegrammatica, die stoelt op een strikte scheiding van deze niveaus. Bewuste afwijkingen zouden bijgevolg op zijn minst enige toelichting verdienen, die niet wordt verschaft. Daarom is het redelijk te veronderstellen dat met “Woord” wel degelijk morfologie wordt bedoeld. Dat is ook waar het eerste deel overwegend over handelt. Bij het werkwoord daarentegen wordt, zonder het beogen van enige systematiek, regelmatig het gebied van de syntaxis opgezocht en bijwijken zelfs van de tekstgrammatica, zoals ik hierboven heb aangetoond.

3.5.2 Valentie, zinsdelen en zinsdeelstukken

Keren we terug naar het onderdeel “Zin”. Hoger heb ik reeds *Pegasus’* zinsmodel gedistilleerd uit het schema onder “Vorm en functie” (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). De daaropvolgende pagina’s heten “Krachten in een zin” (p.92-102). Volgens *Pegasus* “[zijn er] in een Latijnse zin drie krachten die de samenhang tussen de woorden duidelijk maken” (p.92, nr.156). “[D]e kracht die een naamwoord uitoefent op andere naamwoorden en werkwoorden” (p.92, nr.157) noemen we congruentie. Tijdsgebruik kunnen we beschouwen als “de kracht die de tijd van een werkwoord uitoefent op een ander werkwoord” (p.100, nr.174). Anders dan “Gebruik van de tijden” (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS), dat concreet is van insteek – zij het onvolledig qua uitkomst – reikt “Tijdsgebruik” (p.100-102) enkele meer abstracte noties van absoluut en relatief tijdsgebruik aan. Valentie, ten derde, is “de kracht die het werkwoord uitoefent op de naamwoorden” (p.94, nr.166). In wat volgt zal ik de uitwerking van dit concept nader bespreken.

Allereerst worden vier types werkwoorden (sic) onderscheiden naargelang de aanvullingen die ze vereisen: O, O + LV, O + LV + MV, of O + LV + BVG (p.94, nr.166). Tevens wordt erop gewezen dat een werkwoord verschillende valenties kan hebben afhankelijk van de betekenis die het uitdrukt. Maar daarmee is de kous nog niet af; drie soorten predicaten worden jammerlijk over het hoofd gezien. Wat bijvoorbeeld met nulvalentie? En waar is het naamwoordelijk gezegde gebleven? Alleen het werkwoordelijke gezegde lijkt aan de orde te zijn. Daarenboven zou men ervan uitgaan een predicaat met een [ander] voorwerp te zien passeren, aangezien in het overzicht van het zinsmodel het lijdend voorwerp, [ander] voorwerp en meewerkend voorwerp eigenlijk als drie verschillende functies worden voorgesteld (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). Hier houdt *Pegasus* het om onbekende redenen bij het lijdend en het meewerkend voorwerp.

Vervolgens worden de verschillende soorten zinsdelen overlopen. Dit gebeurt bijzonder summier, in hoofdzaak door middel van een handvol voorbeeldzinnen. Hoe kan het dat de syntactische functies, de grondvesten van het valentiegrammaticale zinsmodel, zo weinig aandacht krijgen? Het antwoord ligt in de traditionele “syntaxis van de naamvallen”. In een later hoofdstuk, getiteld “De naamvallen in een zin” (p.107-130), worden per naamval de mogelijke functies

opgesomd en toegelicht. Zodoende legt *Pegasus* het accent op een vormelijke eerder dan syntactische benadering van de zin.

Wat vernemen we onder “Valentie” dan wel over de zinsdelen? Het gezegde wordt beschreven met de woorden: “*Elke zin bevat minimum één gezegde in de vorm van een vervoegd werkwoord (persoonsvorm): een naamwoordelijk gezegde of een werkwoordelijk gezegde.*” (p.95, nr.167) Deze definitie staat op zeer wankel poten. Niet elke zin bevat een vervoegd werkwoord; niet elke zin bevat überhaupt een gezegde. Bovendien wordt hierin over andere vormen die het gezegde kan aannemen gezweven, significant genoeg ook over de combinatie van koppelwerkwoord en naamwoordelijk deel. Wie op de letter leest wat er staat, moet concluderen dat in de ogen van *Pegasus* zowel het naamwoordelijk als het werkwoordelijk gezegde slechts uit een vervoegd werkwoord bestaan. Is dat werkelijk wat er bedoeld wordt of niet? *Pegasus* is niet eenduidig over de positie van het naamwoordelijk deel. Net na de geciteerde definitie lijkt de fout te worden rechtgezet met een voorbeeldzin die wordt gebruikt om aan te tonen dat NWD + KWW = NWG (p.95, nr.167). Onderaan diezelfde bladzijde wordt het naamwoordelijk deel echter in een rijtje van noodzakelijke zinsdelen geplaatst, als was het een zelfstandige functie.³⁸

Voor het overige is “Valentie” in essentie een herneming van informatie uit “Vorm en functie”, inclusief de fouten en ongerijmdheden die ik bij mijn bespreking daarvan heb aangekaart (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). Bij de bepaling van gesteldheid zien we verbetering op vlak van de vorm. De nadruk ligt nu op woordsoort en congruentie i.p.v. op de meest frequente naamvallen: “[De bepaling van gesteldheid] kan de vorm aannemen van een congruerend adjectief, een congruerend participium, een congruerend substantief.” (p.97, nr.171) Minpunt is dat door het zo te stellen feitelijk geen ruimte wordt gelaten voor eventuele aanvullingen bij dat adjectief, participium of substantief, die in de praktijk niet uitzonderlijk zijn, zoals in “Polyphemus vino oppressus obdormivit.” Een tweede verschil speelt zeker niet in het voordeel van *Pegasus*. Terwijl het schema van “Vorm en functie” naamvallen vermeldt zonder meer, waar met ietwat goede wil “al dan niet na voorzetsel” kan worden bij gedacht, lezen we hier “naamwoord(groep) in naamval X”. Deze specificatie, die niet dezelfde brede lezing toelaat, zorgt ervoor dat bij de bijwoordelijke bepaling plots een vorm ontbreekt, namelijk de voorzetselwoordgroep. In het hoofdstuk gewijd aan de syntaxis van de naamvallen wordt er wel gewag gemaakt van voorzetsels.

Na de zinsdelen is het tijd voor de zinsdeelstukken. Vooral frapperend is de stiefmoederlijke bejegening van de epexegetische bijzin. In plaats van hem op te nemen in de lijst met verschijningsvormen van de bijvoeglijke bepaling, wordt hij weggemoffeld in een weinig heldere opmerking met kruisverwijzing. De hierin gebezigde omschrijving is eveneens problematisch. “*Een bijzin die een verklaring geeft bij één woord uit de rompzin*” (p.98, nr.172) blijft erg vaag en gaat evengoed op voor een betrekkelijke bijzin. Wanneer we de kruisverwijzing volgen, komen we uit bij

---

³⁸ Vanwaar deze dubbelzinnigheid? Zie hiervoor 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL in de vergelijking van *Phoenix* en *Pegasus*.

“Bijzondere bijzinnen” (p.154-155), een pijnlijk veelzeggende titel.³⁹ Daar wordt dieper ingegaan op de vorm van de bewuste bijzin, waaruit het contrast met de betrekkelijke bijzin moet blijken. De benamingen voor beide bijzinnen zijn echter op zijn zachtst gezegd verwarrend: *Pegasus* spreekt van “bijvoeglijke bijzin” en “bijzin als bijvoeglijke bepaling”. Het eerste is op zich niet ongewoon als synoniem voor “betrekkelijke bijzin”, maar in het tweede geval lijkt mij “epexegetische” of desnoods “verklarende” bijzin toch te verkiezen.⁴⁰

In “Een zin in een zinsdeel”, het laatste punt onder “Valentie”, wordt op sommige van mijn voorgaande opmerkingen ingespeeld met de cruciale zinnen: *“In een zinsdeel kunnen infinitieven en participia functioneren als gezegde. Ze kunnen dan aangevuld worden door een onderwerp, een (...) voorwerp, een bijwoordelijke bepaling of een bepaling van gesteldheid.”* (p.99, nr.173) Met deze toevoeging erkent *Pegasus* eindelijk, na bijna tien bladzijden syntaxis, dat het gezegde andere vormen kan aannemen dan een vervoegd werkwoord, en dat een infinitief of participium in een zinsdeel eigen aanvullingen kunnen hebben.

Onder datzelfde punt verschijnt nog een interessante grammaticale kwestie ten tonele, namelijk: hoe moeten aanvullingen bij een adjectief worden geclassificeerd? Dit hangt nauw samen met de vraag of “voorwerp” en “bijwoordelijke bepaling” specifiek verbonden zijn aan een predicaat, dan wel meer algemeen een soort synoniemen zijn voor noodzakelijke en niet-noodzakelijke aanvulling, ook toepasbaar op niveau van de bijvoeglijke bepaling (waarbinnen het adjectief de kern uitmaakt). *Pegasus* volgt de tweede koers⁴¹: *“Ook adjectieven kunnen worden aangevuld met een voorwerp of een bijwoordelijke bepaling.”* (p.99, nr.173) Panhuis kiest er eveneens voor te spreken van “voorwerp” of “bijwoordelijke bepaling” naargelang hun noodzakelijkheid.

3.5.3 De zin van “Zin”

Tot nu toe heb ik gekeken naar wat wordt aangebracht als de prolegomena, de inleidende bemerkingen van het deel “Zin”, bestaande uit “Vorm en functie” en “Krachten in een zin”. Het eigenlijke deel syntaxis telt drie grote hoofdstukken: “De rompzin” (p.103-106), “De naamvallen in een zin” (p.107-130) en “De bijzin” (p.131-158).

Het eerste hoofdstuk gaat over het gebruik van wijs en tijd in de rompzin, oftewel hoofdzin. Het grootste probleem hier zit in de enorme onduidelijkheid omtrent het ordenend principe. De tabel aan het begin van het hoofdstuk is ingedeeld volgens “wijs+tijd”, in de volgorde: “indicatief, imperatief praes., conjunctief praes., conjunctief imperf., conjunctief plqpf.” (p.103, nr.180). Iets

---

³⁹ De leerplannen willen deze fout net vermijden: *“De verklarende of epexegetische bijzin die een zelfstandig naamwoord nader verklaart, vormt geen aparte categorie maar heeft de functie van bijvoeglijke bepaling.”* (leerplan tweede graad, p.75)

⁴⁰ Bij de naam “bijvoeglijke bijzin” denkt men spontaan aan een betrekkelijke bijzin. Nu is het natuurlijk zo dat zowel de betrekkelijke als de epexegetische bijzin bijvoeglijke bepalingen en in die zin “bijvoeglijke bijzinnen” zijn. Het is in deze ruimere betekenis dat Panhuis “bijvoeglijke bijzin” gebruikt in zijn *Latijnse grammatica*.

⁴¹ Dit is wat de leerplannen dicteren.

lijkt niet te kloppen: voor de indicatief wordt alleen de wijs genoemd, zonder verdeling in tijden. De reden voor deze inperking laat zich gemakkelijk achterhalen: met de tijden van de indicatief heeft de lezer reeds kennis gemaakt onder “Gebruik van de tijden” in het deel “Woord”. Vandaar ligt de focus van het huidige hoofdstuk in feite op de aanwending van de conjunctief evenals de imperatief. Hierbij bedient *Pegasus* zich van de concepten modaliteit (i.e. epistemische modaliteit: realis / potentialis / irrealis) en zinstype (mededelend / vragend / volitief), zonder te verhelderen hoe deze twee concepten interageren en met elkaar te verzoenen zijn. Samengevat, de wirwar van termen uit verschillende categorieën werkt onoverzichtelijkheid en onvolledigheid in de hand. Zo is de genoemde tabel op een dergelijke manier opgesteld dat hij lijkt te beweren dat de indicatief slechts in mededelende zinnen voorkomt, om maar een voorbeeld te geven van waar het fout loopt. Meer systematiek zou wenselijk zijn geweest.

“De naamvallen in een zin” heb ik terloops al meermaals gekarakteriseerd als syntaxis van de naamvallen. Voor iedere naamval wordt hetzelfde stramien gevolgd. Er wordt vertrokken vanuit de prototypische inherente waarde, waaraan onmiddellijk de voornaamste rollen en functies worden gekoppeld. Een overzicht:

“De nominatief geeft steeds informatie over het onderwerp van het gezegde.” (p.108, nr.190) “De accusatief sluit meestal aan bij het gezegde en geeft vaak het doelwit aan waarop de handeling zich richt: dat kan een (lijdend) voorwerp zijn. De accusatief kan ook een bijvoordelijke bepaling zijn.” (p.109, nr.193) “In het algemeen geeft de genitief een verband weer tussen de kern (een naamwoord) en de bijvoeglijke bepaling.” (p.116, nr.219) “De datief sluit meestal aan bij het gezegde. In het algemeen geeft de datief aan wie of wat indirect betrokken is bij de handeling van het gezegde. Meestal is dat een (meewerkend) voorwerp.” (p.120, nr.234) “De ablatief geeft meestal extra informatie die niet noodzakelijk is bij het gezegde. De ablatief vervult dus vaak de functie van een bijvoordelijke bepaling.” (p.124, nr.248)

Tot zover weinig schokkends. De typering van de vocatief komt als een grotere verrassing: *“De vocatief heeft geen functie bij het gezegde, maar staat er los van.” (p.129, nr.273)* Verscheidene presentatiewijzen van de zinsdelen eerder in “Zin”, waaronder het schema van het zinsmodel (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL), laten nochtans een andere visie uitschijnen.

Na deze beknopte inleidende beschouwing gaat *Pegasus* over tot een iets uitgebreidere voorstelling van de functies die de naamval in kwestie kan aanduiden, doorspekt met voorbeeldzinnen en vertaaltips. Die voorstelling wordt dikwijls gevolgd door “aanvullingen” in het kleinere lettertype. Naast de gedeeltes per naamval wordt een apart gedeelte voorzien voor congruerende functies van nominatief en accusatief. In “De naamvallen in een zin” merken we dat bepaalde eigenaardigheden terugkeren, zoals de typische driedeling bij het voorwerp (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). Ook wordt de hoger vermelde ambiguïteit rond het naamwoordelijk deel (cf. 3.5.2 VALENTIE, ZINSELEN EN ZINSEELSTUKKEN) in stand gehouden: *“Het naamwoordelijk deel is noodzakelijk bij koppelwerkwoorden. (...) Samen vormen ze het naamwoordelijk gezegde.” (p.114, nr.216)* Het lijkt haast of *Pegasus* het naamwoordelijk deel tegelijkertijd als een noodzakelijk zinsdeel en als een onderdeel van het gezegde wil verklaren. Zoals gezegd wordt de bepaling van gesteldheid onder “Congruerende functies van nominatief en accusatief” ondergebracht, met

daarbij de vaststelling dat “[u]itzonderlijk een bepaling van gesteldheid in de genitief, datief of ablatief [staat]” (p.115, nr.217).

Andere bedenkingen dienen zich op deze pagina’s voor het eerst aan. Voor de bijvoeglijke bepaling onderkent *Pegasus* de rollen “handelend”, “lijdend”, “geheel”, “bezitter”, “beschrijving”, en “verklaring”. Op zich niets bijzonders, ware het niet dat de handleidingen met klem ontkennen dit te zullen doen (cf. 3.2 VISIE BIJ HET ZINSMODEL). Blijkbaar is dat buiten de kleingedrukte aanvullingen gerekend. Veel schokkender is de distictie tussen een noodzakelijk en een “niet strikt noodzakelijk” meewerkend voorwerp in het gedeelte over de datief: “Bij werkwoorden met de betekenis geven en zeggen verwacht je naast het lijdend voorwerp ook een meewerkend voorwerp in de datief. (...) Bij werkwoorden zoals kopen, klaarmaken, ... is een meewerkend voorwerp in de datief niet strikt noodzakelijk.” (p.120, nr.235) Dergelijke uitspraken zijn natuurlijk volkomen taboe binnen de valentiegrammatica en zouden door *Pegasus* moeten worden geschuwd indien de reeks werkelijk wenst aan te sluiten bij dit taalkundige model. In de aanvullingen wordt nog een flauwe toegeving gedaan: “Bij sommige werkwoorden is een meewerkend voorwerp in de datief niet strikt noodzakelijk. Deze datief kun je ook beschouwen als een bijvoordelijke bepaling met als rol voor- of nadeel.” (p.122, nr.240) Voorts valt het op dat een datief die een bezitter uitdrukt bij “esse” als voorwerp wordt gezien, terwijl de genitief van bezitter of beschrijving, de datief van doel en de ablatief van beschrijving volgens de aanvullingen bij die naamvallen alle vier naamwoordelijke delen zijn.⁴²

Het derde hoofdstuk van “Zin”, “De bijzin”, beantwoordt inhoudelijk aan de verwachtingen die een dergelijke titel oproept. De onderverdeling hierbinnen is in se syntactisch, met achtereenvolgens de onderwerps- en voorwerpszin, de bijwoordelijke bijzin, en de bijvoeglijke bijzin. Niettemin opent het hoofdstuk met een schema dat vertrekt van vormelijke criteria, namelijk de aanwezigheid van een infinitief, vraagwoord, voegwoord, correlativum of betrekkelijk woord. Van daaruit wordt doorverwezen naar de gepaste bijzin. Afsluiten doet *Pegasus* met een aantal speciale gevallen: de ietwat bedenkelijke klasse van “bijzondere bijzinnen” – waaronder de epexegetische bijzin (cf. 3.5.2 VALENTIE, ZINDELEN EN ZINDEELSTUKKEN) – evenals de fenomenen indirecte rede en attractio modalis.

Tot slot wil ik erop wijzen dat de hoofdstukken “De naamvallen in een zin” en “De bijzin” een primair vormelijke insteek verraden. In plaats van functie per functie te werken en daaronder de mogelijke vormen op te nemen, zoomt *Pegasus* in op de belangrijkste vormen (naamwoord(groep), voorzetselwoordgroep en bijzin), waarvan de syntactische mogelijkheden worden bekeken. Enige andere vormen, zoals het bijwoord of de infinitiefconstructie, krijgen daardoor van *Pegasus* geen plaats meer binnen het systeem van de syntaxis.

---

⁴² Voor een korte reflectie hieromtrent, zie de inleiding van hoofdstuk 6 TEN BESLUITE.

HOOFDSTUK 4: VERGELIJKING *PHOENIX* EN *PEGASUS*

Aansluitend bij de wezenlijke analyse van *Pegasus* in hoofdstuk 3, wordt in dit hoofdstuk de *Pegasusgrammatica* naast die van *Phoenix* gelegd, de directe voorganger bij uitgeverij Pelckmans. De globale opbouw en inhoud van de twee spraakkunsten worden met elkaar vergeleken; uitgangspunt hierbij zijn hun beider inhoudstafels (4.1). Daarna worden enkele welgekozen elementen van het zinsmodel van dichterbij bekeken. (4.2).

4.1 Opbouw en inhoud

Uit een systematische vergelijking van de inhoudstafels van *Phoenix* en *Pegasus* (bijgevoegd in APPENDIX) komen eenvoudig enkele gelijkenissen en verschillen aan het licht, zowel qua structurering als qua inhoudelijke reikwijdte. Een tweetal “*varia*” vervolledigen het plaatje.

4.1.1 Fonologie

***Phoenix*:** “Fonologie” (7 blz.)

***Pegasus*:** /

Over de fonologie kunnen we kort zijn. *Phoenix* trekt een volle zeven bladzijden uit voor de klanken van de Latijnse taal; *Pegasus* slaat klankleer gewoon over.

4.1.2 Morfologie

***Phoenix*:** “Morfologie” (87 blz.)

***Pegasus*:** “Woord” (80 blz.)

Uit mijn lectuur van diverse Latijnse schoolgrammatica’s van de voorbije eeuw heb ik geconstateerd dat de presentatie van de morfologie principieel altijd dezelfde is, namelijk volgens woordsoort. De schrijvers van een spraakkunst zien zich slechts voor een beperkt aantal keuzes gesteld, waarvan de impact zeer gering is:

- ❖ Groeperen we het substantief en het adjectief onder één hoofding voor de naamwoorden of niet?
- ❖ Besteden we een apart hoofdstuk aan de trappen van vergelijking of nemen we deze op onder de gepaste woordsoorten?
- ❖ Behandelen we de voornaamwoordelijke adjectieven in hetzelfde hoofdstuk als de voornaamwoorden of in een ander?
- ❖ Brengen we de correlativa samen in een hoofdstuk of vermelden we ze onder de gepaste woordsoorten?

Laten we eens kijken naar wat *Phoenix* en *Pegasus* doen. *Phoenix*’ “Morfologie” telt drie hoofdstukken meer dan *Pegasus*’ “Woord”, wat zich net laat verklaren doordat de trappen van

vergelijking, de voornaamwoordelijke adjectieven en de correlativa in *Phoenix* elk het thema van een afzonderlijk hoofdstuk uitmaken. Beide grammatica's opteren evenwel voor een gemeenschappelijk hoofdstuk over de naamwoorden en nemen substantief en adjectief samen per buigingsklasse.

Dat wat het niveau van de verdeling in hoofdstukken betreft. Een blik op de lagere tussentitels leert dat het hoofdstuk over het werkwoord door *Phoenix* en *Pegasus* enigszins anders wordt opgevat. Bestuderen we vooreerst de classificering. *Phoenix* deelt de werkwoorden op in regelmatige, deponente, semi-deponente, onregelmatige, defectieve en onpersoonlijke werkwoorden. De categorieën van regelmatige en onregelmatige werkwoorden vinden we eveneens terug in *Pegasus*, maar deponentia, defectieve en onpersoonlijke werkwoorden worden gerangschikt onder de koepelterm “werkwoorden met een onvolledige vervoeging”. Men zou het een kwestie van smaak kunnen noemen; verstrekkende gevolgen heeft deze veranderde schikking niet.

Voor het overige gaat *Phoenix* in zijn hoofdstuk over het werkwoord zowel strikter morfologisch als grondiger te werk. Zo bevat het geen hoofdingen “Gebruik van de vormen” en “Gebruik van de tijden” zoals in *Pegasus*; evenmin wordt daar het gebruik van de nominale vormen aangeraakt (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS). Deze syntactische topics worden door *Phoenix* terecht uit de morfologie geweerd. Dan weer wel aanwezig in *Phoenix* en niet in *Pegasus*, zijn inleidende theoretische bespiegelingen over de vorming van het werkwoord, zoals de betekenis van de parameters volgens dewelke een werkwoord wordt gedetermineerd (vorm, wijs, tijd, persoon, getal), de opsplitsing in bestanddelen (stam, uitgang, kenletters, bindklinkers) en de opdeling in klassen (regelmatig, onregelmatig, enz.). Het komt mij voor dat een dergelijke meer abstracte aanpak niet zou passen binnen de stijl van de *Pegasus*grammatica, die een onomstotelijke voorkeur vertoont voor het geven van voorbeelden, eerder dan het uitschrijven van grammaticale stof.

Een laatste verschil tussen de beide werkwoordelijke hoofdstukken betreft het omschreven futurum en het zogenaamde superperfectum (bv. “amatus fui”). Terwijl *Phoenix* er onder de hoofding “Aanvullingen” speciale aandacht aan besteedt, worden deze door *Pegasus* helemaal niet uitdrukkelijk gethematiseerd. Het begrip “omschreven futurum” wordt her en der terloops vermeld, hoewel nooit uitgelegd. Een superperfectum heeft *Pegasus* niet in de aanbieding, maar het superplusquamperfectum (bv. “amatus fueram”) komt naamloos voorbij in opmerkingen over “het hulpwerkwoord esse”: “*In plaats van het imperfectum van esse wordt soms het plusquamperfectum gebruikt als hulpwerkwoord.*” (p.55, nr.99)

4.1.3 Syntaxis

Phoenix: “Syntaxis van de zinsdelen” (56 blz.) + “Syntaxis van de zinnen” (65 blz.)

Pegasus: “Zin” (70 blz.)

Aanvankelijk springen twee elementen in het oog. Het eerste is de curieuze tweedeling van de syntaxis in “syntaxis van de zinsdelen” en “syntaxis van de zinnen” door *Phoenix*, wat niet wordt nagevolgd door *Pegasus*. In hoofdstuk 2 HISTORISCH KADER heb ik dit onderscheid kort

becommentarieerd (cf. 2.4.1 ALGEMENE OPBOUW), waarbij ik erop heb gewezen dat het op het niveau van de concrete behandeling van taalfenomenen zo goed als geen gevolgen heeft. Ik kom er verder dan ook niet expliciet op terug.

Een tweede opvallend element is het niet verwaarloosbare kwantitatieve verschil van honderdeenentwintig bladzijden syntaxis in *Phoenix* tegenover maar zeventig in *Pegasus*. Hoe komt dit verschil tot stand? De algemene tendens die ik vaststel is de volgende. Waar *Phoenix* alles maximaal wil uitspreiden en uitwerken, heeft *Pegasus* de neiging zo beknopt mogelijk te zijn en zoveel mogelijk onder een hoofding te condenseren. Deze tendens schemert reeds door bij de morfologie: zoals aangehaald creëert *Pegasus* geen aparte hoofdstukken voor de trappen van vergelijking, de voornaamwoordelijke adjectieven of de correlativa, en laat het enige theorie over de vorming van het werkwoord achterwege. In het onderdeel syntaxis wordt de tendens nog sterker doorgetrokken. Een extreem voorbeeld hiervan is de behandeling van de voorzetsels. *Phoenix* voorziet een heel hoofdstuk van ongeveer tien bladzijden; in *Pegasus* blijft het bij een toevallige voorbeeldzin in het hoofdstuk over de naamvallen. Nergens in het nochtans zo vormelijk ingestelde *Pegasus* vinden we een overzicht van welke voorzetsels er überhaupt bestaan, wat ze betekenen en waarvoor ze gebruikt worden.

De overige syntactische hoofdstukken in *Phoenix* hebben wel degelijk op de een of andere manier hun pendant in *Pegasus*. Het eerste hoofdstuk van “Syntaxis van de zinsdelen”, getiteld “Soorten zinsdelen”, is van inleidende aard en behelst de presentatie van het zinsmodel. *Pegasus* stelt zijn zinsmodel voor in de inleidende bemerkingen van het deel “Zin”, i.e. onder “Vorm en functie” en “Krachten in een zin”. Op “Soorten zinsdelen” laat *Phoenix* de hoofdstukken “Syntaxis van de congruentie” en “Syntaxis van de naamvallen” volgen. We zagen reeds dat ook in *Pegasus* op een traditionele manier aan syntaxis van de naamvallen wordt gedaan in “De naamvallen in een zin”. Congruentie komt zowel in dit hoofdstuk aan bod als in “Krachten in een zin”.

Aangezien het vierde hoofdstuk van “Syntaxis van de zinsdelen” over de voorzetsels gaat en *Pegasus* de voorzetsels links laat liggen, zijn we bij dezen angekommen aan het vijfde en laatste hoofdstuk, “Onpersoonlijke wijzen van het werkwoord”. Hieronder begrijpt *Phoenix* de infinitief in andere functies dan predicaat (i.e. onderwerp of voorwerp) en de nominale vormen. In de omgang met deze wijzen wijkt *Pegasus* op meerdere vlakken af van *Phoenix*. Voor de infinitief als onderwerp of voorwerp toont *Pegasus* nauwelijks belangstelling; hij maakt even zijn opwachting in de schematische voorstelling van het zinsmodel onder “Vorm en functie” om daarna niet meer terug te keren. Over de nominale vormen valt meer te vertellen. Een eerste gewichtig verschilpunt tussen de twee grammatica’s is de plaats waar ze aan de orde zijn. *Pegasus* houdt het op een enkel hoofdstuk in “Woord”. *Phoenix* daarentegen verdeelt vorming en gebruik over de onderdelen morfologie en syntaxis. Het behoeft geen twijfel welk van de twee het diepst ingaat op het functioneren in een zin. Om een voorbeeld te geven: waar *Phoenix* twee paragrafen spendeert aan het participium als bijgesteld adjectief en als participium coniunctum⁴³, worden deze gebruikswijzen door *Pegasus* in essentie samengevat met één zin.

---

⁴³ Vertaald in valentiegrammaticale termen: als BVB en als BVG.

Een intrigerende kwestie is de behandeling van het gerundivum. Bij het participium, gerundium en supinum zwijgt *Pegasus* in alle toonaarden over syntactische functies. Bij het gerundivum wordt er plotseling toch geopteerd voor een syntactische analyse (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS), die echter vooral ten dienste lijkt te staan van de vertaling. Voor het gemak citeer ik nogmaals:

“Is het verbaaladjectief een bijvoeglijke bepaling bij een kern, dan vertaal je het met te of het + infinitief, zoals het verbaalsubstantief. (...) Is het verbaaladjectief een naamwoordelijk deel bij het koppelwerkwoord esse, dan vertaal je met de hulpwerkwoorden moeten worden.” (p.86, nr.150)

Een ander belangrijk aspect wordt helaas vergeten, namelijk het feit dat het gerundivum een verplichting impliceert.⁴⁴ *Phoenix* verdedigt in dat opzicht de bedenkelijke stelling dat het gerundivum verplichting uitdrukt als predicaatsnomen, maar niet als bijgesteld adjectief (p.157-158, nr.200+202). Men kan zich moeilijk van de indruk ontdoen dat dit idee puur is ingegeven door de voorgestelde vertaling. Confronteer: *“Flores carpendi sunt. – Bloemen moeten worden geplukt.”* (p.157, nr.200) en *“ad aquam hauriendam – om water te scheppen”* (p.158, nr.202). Maar betekent deze laatste woordgroep niet zoveel als “voor het te scheppen water”, of nog nadrukkelijker, “voor het water dat moet worden geschept”? Het is alleszins eerder onwaarschijnlijk dat het gerundivum fundamenteel van betekenis zou veranderen afhankelijk van de functie die het inneemt in de zin.⁴⁵

Na deze ietwat uitgebreidere beschouwing naar aanleiding van het vijfde hoofdstuk van *Phoenix* ‘Syntaxis van de zinsdelen’, rest ons nog de bespreking en vergelijking van “Syntaxis van de zinnen”. Dit deel beschikt over drie grote subdivisies: “Hoofdzin”, “Bijzin” en “Aanvullingen”, waarvan alleen “Bijzin” nog verder in hoofdstukken is verdeeld (“Gebruik van de tijden in de bijzin”, “Compleetieve zin”, “Bijwoordelijke zin” en “Bijvoeglijke zin”). Het eerste gedeelte van de drie is gewijd aan een gedegen overzicht van het gebruik van wijs en tijd in de hoofdzin, dat in *Pegasus* jammerlijk verspreid is geraakt over “Woord” en “Zin” (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS, 3.5.3 DE ZIN VAN “ZIN”). Het gedeelte over de bijzin

---

⁴⁴ De vertaalwenk “dan vertaal je met de hulpwerkwoorden moeten worden” is in mijn ogen geen erkenning van de verplichtende waarde van het gerundivum, want (1) het is maar een vertaalwenk, die niets zegt over het Latijnse gerundivum als zodanig, en (2) hij heeft sowieso enkel en alleen betrekking op het gerundivum als naamwoordelijk deel.

⁴⁵ De sectie over het gerundivum is sterk aangepast ten opzichte van de vorige versie uit 1999. Daarin werd de schakering van verplichting wel volgehouden voor zowel naamwoordelijk deel als bijgesteld adjectief: *“Het [gerundivum] duidt aan dat iets gedaan moet worden en kan de functie hebben van naamwoordelijk deel van het gezegde en bijgesteld adjectief.”* (p.147, nr.199) Voor het bijgesteld adjectief wordt hieraan toegevoegd: *“De vertaling van het gerundivum als bijgesteld adjectief (letterlijk: die... moet worden) levert meestal een stroef resultaat op. Daarom moet men voor een vlotte vertaling een gelijkwaardige wending zoeken.”* (p.148, nr.201) Zodoende werd in deze versie niet onder stoelen of banken gestoken dat het in dit geval puur gaat om esthetische vertaaloverwegingen, en niet om een grammaticaal verschil.

Daartegenover stond het dubieuze idee van een pseudo-gerundivum, *“waarbij het gerundivum uiterlijk de functie heeft van bijgesteld adjectief, maar in feite de betekenis en de functie van het gerundium met lijdend voorwerp uitdrukt”* (p.147, nr.199). Deze constructie zou als volgt tot stand komen: *“Het lijdend voorwerp heeft dan de naamval overgenomen van het gerundium (...), dat zich op zijn beurt in getal en genus richt naar het lijdend voorwerp (...), en dus gerundivum wordt (...). Aldus heeft het gerundium, zonder wijziging in betekenis, de vorm aangenomen van het gerundivum.”* (p.149, nr.202) Met deze metamorfose-misvatting heeft *Phoenix* in 2008 gelukkig komaf gemaakt, door dergelijke pseudo-gerundiva te herinterpreteren als bijgestelde adjectieven.

komt qua opbouw in grote lijnen met *Pegasus* overeen. Ook *Phoenix* maakt zich overigens schuldig aan het verstoppertje van de epexegetische bijzin (cf. 3.5.2 VALENTIE, ZINSELEN EN ZINSEDELTUKKEN). Hier hoeven we hem niet te zoeken in de rangen van “bijzondere bijzinnen”, maar als toemaatje bij de completieve zin. Het is de vormelijke gelijkenis die *Phoenix* ertoe beweegt hem op deze plaats onder te brengen: *“In sommige gevallen vervult een bijzin met het uitzicht van een completieve zin niet de functie van onderwerp of voorwerp bij het hoofdwerkwoord, maar vormt hij de bijstelling bij het eigenlijke onderwerp of voorwerp.”* (p.195, nr.266) Het aanvullend gedeelte, ten slotte, richt zich achtereenvolgens op de indirecte rede, conjunctieven die indicatieven vervangen, en verbindende woorden met meerdere betekenissen, drie problematieken die *Pegasus* in zijn hoofdstuk over de bijzin verwerkt.

4.1.4 Varia

Kenmerkend voor zowel *Phoenix* als *Pegasus* is het gebruik van kleine lettertjes om uitbreidingsleerstof te markeren. Doorgaans zijn de twee het erover eens welke constructies basaal zijn en welke niet; op dat vlak is er dus weinig veranderd. Een andere aperte gelijkenis is de grote bekommernis om vertalen. Met name voor het participium is het treffend dat bij beide spraakkunsten in de toelichting de meeste ruimte wordt ingenomen door vertaalstrategieën.

4.2 Elementen van het zinsmodel

Voor de hand liggend maar niettemin het vermelden waard, is het feit dat *Pegasus* in principe een valentiegrammaticaal zinsmodel voorstaat en *Phoenix* in wezen nog deel uitmaakt van de oudere traditie. Hun beider zinsmodellen heb ik afzonderlijk grondig doorgelicht. Thans zou ik drie pijnpunten uit het zinsmodel van *Pegasus* (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL, 3.5 DETAILBESPREKING) willen aftoetsen aan zijn voorganger *Phoenix*: het naamwoordelijk deel, het voorwerp en de aanspreking.

Het naamwoordelijk deel is voor *Phoenix* een direct voorwerp bij het koppelwerkwoord, dat staat buiten kijf (cf. 2.4.2 ZINSMODEL). Zoals ik hoger meermaals heb aangekaart, neemt *Pegasus* een nogal tegenstrijdige houding aan ten aanzien van het naamwoordelijk deel. Nu eens wordt het ingebed in het predicaat – zoals men van een spraakkunst die zich inschrijft in de valentiegrammatica mag verwachten – dan weer benoemd als noodzakelijk zinsdeel – zoals men van de opvolger van *Phoenix* mag verwachten, om het licht chargerend uit te drukken. Alleszins werpt de vaststelling dat *Phoenix* het naamwoordelijk deel als een noodzakelijke aanvulling beschouwt, nieuw licht op de vraag waar de twijfel in *Pegasus* vandaan komt. Beide opvattingen zijn verdedigbaar, maar als doorslaggevend acht ik het argument dat pas de combinatie van koppelwerkwoord en naamwoordelijk deel een volwaardig equivalent vormt voor een werkwoordelijk gezegde, wat pleit voor een naamwoordelijk deel binnen het gezegde.

Heel typisch in het zinsmodel van *Pegasus* is de driedeling bij het voorwerp in lijdend voorwerp, [ander] voorwerp en meewerkend voorwerp. Het heeft er alle schijn van dat dit geen erfenis van *Phoenix* is. Die werkt immers met:

“directe aanvullingen, zoals lijdend voorwerp, voorwerpsgenitief, -datief en -ablatief, handelende persoon, handelend voorwerp, predicaatsnomen, plaats- of richtingsobject” en “indirecte aanvullingen, die normaal voorkomen als er al een directe aanvulling (meestal een lijdend voorwerp) in de zin aanwezig is, zoals meewerkend voorwerp, prefixdatief, datief van voor- of nadeel, e.d.” (p.111, nr.115).

We hebben beslist te maken met twee uiteenlopende benaderingen, zou men denken.

Wanneer we echter door de indeling direct vs. indirect heen kijken, blijkt dat *Phoenix* en *Pegasus* toch meer gemeen hebben. De doorgedreven categorisatie in *Phoenix* vertroebelt de gelijkenissen, maar in de sectie over de “directe aanvullingen bij actieve of deponente zelfstandige werkwoorden” wordt een onderscheid gemaakt dat niet onbekend klinkt voor wie vertrouwd is met *Pegasus*:

“Overgankelijke werkwoorden vragen om directe aanvulling door een lijdend voorwerp; een zinsdeel in de accusatief is lijdend voorwerp van de zin, wanneer dat zindeel onderwerp wordt van de in het passief omgezette zin. (...) Een aantal werkwoorden vraagt om directe aanvulling door een voorwerp in een andere naamval dan de accusatief; deze voorwerpsgenitief, -datief of -ablatief wordt in het Nederlands weergegeven door een lijdend voorwerp of een voorzetselvoorwerp. (...)” (p.111, nr.116)

Verschil blijft wel dat het [ander] voorwerp van *Pegasus* veel ruimer is dan dat van *Phoenix*, en pakweg ook de prefixdatief omvat, voor *Phoenix* een indirecte aanvulling. Mijn hypothese is dat *Pegasus*’ driedeling niet zozeer rechtstreeks is gebaseerd op *Phoenix*, maar wel is gegroeid uit de traditie waartoe *Phoenix* – zoals quasi alle Vlaamse Latijnse spraakkunsten van voor 2011 – behoort. “Lijdend voorwerp” en “meewerkend voorwerp” zijn enkele van de weinige “functiebenamingen” (uiteraard strikt gezien een combinatie van syntaxis en semantiek) in het traditionele begrippenapparaat; voor het overige wordt er veelal gewerkt met termen als “prefixdatief”, “accusatief van richting” e.d. die niets over de syntactische functie zeggen, of termen als “voorwerpsdatief”, “voorwerpsgenitief” e.d. die nog steeds het zwaartepunt leggen bij de vorm. *Pegasus* neemt daarom “lijdend voorwerp” en “meewerkend voorwerp” letterlijk over, maar groepeerde alle voorwerpsdatieven, infinitiefzinnen en al wat nog meer als noodzakelijke eerste aanvulling kan dienen onder “[ander] voorwerp”, om de oude nietszeggende namen te corrigeren door het verduidelijken van de functie. Het resultaat: deze ietwat ongemakkelijke driedeling.

Een derde door mij gedetecteerd probleem in *Pegasus*’ zinsmodel bestaat eruit dat de aanspreking onterecht tot het zinsniveau wordt gerekend, al wordt dit in het hoofdstuk over de naamvallen enigszins rechtgezet. *Phoenix* pakt het beter aan door te spreken van “losse zinsdelen” als een aparte categorie van zinsdelen die “niet tot de inwendige samenhang van de zin [behoren]” (p.117, nr.124). Hieronder vallen: “de aangesproken persoon”, “de uitroep”, “het tussenwerpsel”, en “de tussenzin”. Deze laatste drie neemt *Pegasus* niet eens op in zijn overzicht van het zinsmodel. De tussenzin, oftewel zinsbepaling, komt in zijn geheel niet voor in deze grammatica. Het

---

⁴⁶ En ten derde: “Bepaalde onovergankelijke werkwoorden vragen om directe aanvulling door een plaats- of richtingsobject.” *Pegasus* rekent dergelijke zinsdelen tot de bijwoordelijke bepalingen, maar voegt in de kleine lettertjes toe dat ze eventueel als voorwerpen kunnen worden beschouwd.

tussenwerpsel wordt als woordsoort vernoemd op de eerste bladzijde van “Woord” (p.10, nr.4), maar daar houdt het mee op. De uitroep duikt onverwachts op in een voorbeeldzin in de kleine lettertjes bij de accusatief, zonder ook maar een woord duiding. Hoewel “losse zinsdelen” misschien niet de meest precieze of zuivere woordkeuze is, lijkt het er toch op dat *Phoenix* het haalt wanneer het aankomt op zorgvuldigheid en volledigheid.

HOOFDSTUK 5: ANALYSE VAN *PHAROS*

Nu is het de beurt aan *Pharos*. Vooreerst wordt weer een lijst van het materiaal van de volledige reeks gegeven (5.1). De bestanddelen van de analyse zijn in wezen dezelfde als voor *Pegasus*, beginnende met *Pharos*' eigen visie bij zijn zinsmodel (5.2). Anders is natuurlijk dat deze analyse vanwege het ontbreken van een *Pharos*grammatica voortgaat op de handboeken. Hun algemene opbouw wordt toegelicht (5.3), waarna ze een voor een in detail worden besproken (5.4-5.6). Pas na een verkenning van de drie handboeken is het mogelijk uitspraken te doen over het zinsmodel van *Pharos* (5.7).

5.1 Materiaal

De *Pharos*reeks bestaat uit:

- ❖ *Pharos* 1 (2011)
  - Oefenboek
  - Leerboek
  - Woordenlijst
  - Handleiding
- ❖ *Pharos* 2 (2012)
  - Oefenboek
  - Leerboek
  - Woordenlijst
  - Handleiding
- ❖ *Pharos* 3 (2013)
  - Oefenboek
  - Leerboek
  - Woordenlijst
  - Handleiding

Daarnaast zijn er posters, bordboeken en digitaal lesmateriaal beschikbaar.

5.2 Visie bij het zinsmodel

Pharos stelt zich tot doel het grammaticale inzicht van de leerling zo goed mogelijk af te stemmen op het tekstbegrip, en dit volgens de principes van de valentiegrammatica. In tegenstelling tot *Pegasus*, waar semantiek tot een minimum beperkt blijft, heeft *Pharos* bij ieder taalfenomeen aandacht voor de drie dimensies, nl. syntactische functie, semantische rol en morfologische vorm. Daarnaast wordt het belang benadrukt van het onderscheid tussen noodzakelijk en niet-

noodzakelijk enerzijds, zinsdeel en zinsdeelstuk anderzijds. Het beoogde resultaat is een sterk systematisch en gestructureerd zinsmodel, waarin vanaf het begin elk nieuw aangeleerd syntactisch item logisch kan worden ingepast.

Bij deze aanpak worden door de auteurs twee bedenkingen geplaatst. Ten eerste moeten duidelijkheid en overzichtelijkheid worden nagestreefd, zonder daarbij te vervallen in scherpshijerij. Een tweede caveat luidt als volgt:

“Belangrijk om te weten is dat dit zinsmodel geenszins mag geïnterpreteerd worden als een doel op zich. (...) Het zinsmodel is niet meer dan een hulpmiddel om de verschillende elementen van een Latijnse zin een plaats te geven. Het vormt een abstracte voorstelling van de bouw van een Latijnse zin die als blauwdruk kan fungeren bij de lectuur van Latijnse teksten.” (handleiding 1, p.26)

Ook in *Pharos* vinden we met andere woorden het idee van “taalverwerving ten dienste van lectuur” dat wordt geformuleerd in de leerplannen.

Bovenstaande algemene visie wordt verwoord in de handleiding van *Pharos* 1 en in de daaropvolgende handleidingen min of meer letterlijk overgenomen. Wat de concrete invulling van het zinsmodel betreft, is er wel een lichte evolutie merkbaar ten opzichte van *Pharos* 1. De handleidingen vertellen ons hierover het volgende:

*“Als uitgangspunt vertrekt *Pharos* 2 van het zinsmodel van *Pharos* 1, maar splitst het model in twee delen: een afzonderlijk zinsmodel voor een zin met WWG en een zinsmodel voor een zin met NWG. Dit om het gebruik ervan bij de lectuur te vereenvoudigen. Het valt meteen op dat niet alle functies kunnen voorkomen in een zin met NWG.”* (handleiding 2, p.26)

Voor *Pharos* 3 “[*ziet*] het zinsmodel er nog net hetzelfde uit als in *Pharos* 2” (handleiding 3, p.21). Nieuw hier is dat bepaalde rollen niet langer in het handboek worden aangeleerd, maar in het oefenboek via meerkeuzevragen. Voor meer detail over de evolutie in het zinsmodel verwijs ik naar mijn bespreking van de handboeken en het zinsmodel zelf hieronder.

Als afsluiter iets over de cruciale concepten waarmee wordt gewerkt. Hoewel *Pharos* zich uitdrukkelijk profileert als een reeks gefundeerd op de principes van de valentiegrammatica, lijkt het begrip valentie nergens echt te worden gedefinieerd. In het onderdeel over het gezegde in *Pharos* 1 lezen we weliswaar dat “[d]e betekenis van het gezegde bepaalt (...) welke aanvullingen noodzakelijk zijn om een betekenisvolle⁴⁷ zin te krijgen” (*Pharos* 1, p.27, nr.1), maar zonder dat daarbij het woord “valentie” valt. “Functie”, “rol” en “vorm” worden twee bladzijden verder ingevoerd en toegelicht aan de hand van de voorbeeldzin “Quintus amicum videt.”.

5.3 Algemene opbouw handboeken

Grammatica wordt in de handboeken van *Pharos* ingedeeld als volgt. In ieder hoofdstuk of “lectio” worden uiteenlopende topics behandeld, i.e. topics behorend tot verschillende

---

⁴⁷ “Betekenisvol” moet dan worden opgevat als “grammaticaal afgerond”. Naar de betekenis kan een syntactisch niet-noodzakelijke constituent immers inhoudelijk van het grootste belang zijn. Andersom heeft een grammaticaal correcte zin niet altijd een zinnige betekenis; men denke aan het beroemde “Colorless green ideas sleep furiously” van Noam Chomsky (1928-heden).

deelgebieden van de grammatica. Om welk deelgebied het gaat wordt aangeduid aan het einde van elke tussentitel d.m.v. de vermeldingen “Woord”, “Zin” of “Tekst”. Deze corresponderen logischerwijs met morfologie, syntaxis (& semantiek), en (basis)tekstgrammatica. Net als in *Pegasus* wordt er niet echt aan fonologie gedaan. Wel voegt *Pharos* 1 enkele opmerkingen omtrent het Latijnse alfabet en de uitspraak van het Latijn in onder “Woord”. Ter illustratie de tussentitels uit de eerste lectio van *Pharos* 2:

- ❖ Het passief – ZIN
- ❖ BWB van handelende persoon – ZIN
- ❖ Het passief praesens van de regelmatige werkwoorden – WOORD
- ❖ Het passief praesens van de onregelmatige werkwoorden – WOORD
- ❖ Het vragend voornaamwoord – WOORD
- ❖ De onbepaalde voornaamwoorden *aliquis* - *quidam* - *quisquam* – ZIN
- ❖ Inversie – TEKST

Waar wenselijk worden vorming en gebruik keurig uit elkaar gehaald onder gescheiden hoofdingen, respectievelijk van de categorie “Woord” en “Zin”. Dit gebeurt bijvoorbeeld bij de trappen van vergelijking: er is een sectie “De trappen van vergelijking: vorming – WOORD” en eenje “De trappen van vergelijking: gebruik – ZIN” (*Pharos* 2, p.74-75, nr.4-5). Evenzo worden andere zaken van aparte hoofdingen voorzien, zoals tijdsverhouding (onder “Zin”) of vertaaltips (onder “Zin” of “Tekst”). Voorbeeld bij uitstek hiervan is de benadering van het participium: “Vorming van het participium – WOORD”, “Gebruik van het participium – ZIN”, “Vertaling van het participium – ZIN”, “Tijdsverhouding van het participium – ZIN”, “De losse ablatief – ZIN”, “Vertaaltip: het participium als BvG – TEKST” (*Pharos* 3, p.19-23, nr.1-6). Aldus worden verschillende aspecten goed afgebakend. In de inhoudstafels zien we deze aanduidingen overigens terugkeren ter ordening van de geziene stof per lectio.

Elk handboek bevat achteraan bovendien een grammaticasupplement. In *Pharos* 1 is dit volledig morfologisch van aard, gewijd aan een systematisch overzicht van de verbuigingen en vervoegingen. *Pharos* 2 voegt hieraan schema’s toe van het gebruik van werkwoordstijden in een verhalende tekst, en van het zinsmodel. Het grammaticasupplement van *Pharos* 3 is het meest complexe, onderverdeeld in “I Morfologie”, “II Gebruik van de tijden” (zowel absoluut als relatief), “III Modaliteit van het gezegde”, en “IV Zinsmodel”.

5.4 *Pharos* 1

5.4.1 Predicaat

Het moet gezegd, *Pharos* is bijzonder consequent in zijn opzet voor ieder taalfenomeen zowel functie, rol als vorm in te vullen. Bijgevolg wordt zelfs de semantiek van het predicaat gespecificeerd, wat al bij al toch minder gebruikelijk is. De rol van het werkwoordelijk gezegde luidt “handeling”, die van het naamwoordelijk “toestand”. Daarbovenop wordt de rol van het

naamwoordelijk deel apart benoemd, als “gesteldheid” voor het type “Caecilia puella est.”, en als “bezitter” voor het type “Tres servi tibi in familia sunt.”⁴⁸. Zeer terecht en zeer anders dan in *Pegasus* wordt meermaals nadrukkelijk vermeld dat dit naamwoordelijk deel geen zinsdeel op zich is, maar tot het gezegde behoort.

In het definiëren van het gezegde wordt er minder nauwkeurig te werk gegaan: “*Het zinsdeel dat iets over [het onderwerp] zegt, is het gezegde.*” Deze uitspraak is even ruim als nietszeggend. De definitie vervolgt: “*Er zijn twee soorten gezegdes. Een gezegde dat zegt wat [het onderwerp] doet, noem je een werkwoordelijk gezegde (WWG). Een gezegde dat zegt wat [het onderwerp] is, noem je een naamwoordelijk gezegde (NWG).*” (p.27 nr.1) Me dunkt dat bij een strenge lezing hiervan meerdere soorten zinnen uit de boot zouden vallen. Deze definities worden met lichte woordelijke variatie volgehouden in latere hoofdstukken van de *Pharos*reeks.

5.4.2 Onderwerp

Pharos doet niet langer aan syntaxis van de naamvallen, maar vertrekt werkelijk vanuit de functie in plaats van uit de naamval. Net als het predicaat wordt elke andere functie van een definitie voorzien. Het onderwerp wordt voor alles gekarakteriseerd als de eerste noodzakelijke aanvulling van een predicaat. Deze omschrijving wordt verder uitgebreid vanuit de rol “handelend”: “*Bij een werkwoordelijk gezegde als dormit verwacht je slechts één noodzakelijke aanvulling. (...) Die eerste aanvulling is het onderwerp. Het onderwerp (...) zegt wie de handeling van het WWG uitvoert.*” (p.27, nr.2) Onderwerpen met een andere rol zijn in het eerste volume van *Pharos* trouwens nog niet aan de orde.

5.4.3 Voorwerp

Parallel aan het onderwerp wordt het voorwerp gekarakteriseerd als een tweede of derde noodzakelijke aanvulling van een gezegde, waarbij het eerste voorwerp een lijdende rol heeft en het tweede een meewerkende. Het mag opmerkelijk heten dat eveneens eerste voorwerpen met een ander voorkomen dan een naamwoord(groep) in de accusatief⁴⁹ resoluut “lijdend” worden genoemd. Hierin staat *Pharos* lijnrecht tegenover *Pegasus*, dat op basis van de vorm een opdeling maakt tussen lijdend en [ander] voorwerp (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). “Meewerkend

---

⁴⁸ Panhuis analyseert de bezitsdatief niet als naamwoordelijk deel, maar als voorwerp bij een zelfstandig “esse” (cf. inleiding hoofdstuk 6 TEN BESLUITE).

⁴⁹ Voor de volledigheid wil ik wijzen op een verschil tussen het model van *Pharos* en dat van Panhuis met betrekking tot infinitieven. Neem een zin als “Puer ludere cupit.”. *Pharos* analyseert “ludere” als lijdend voorwerp van “cupit”, terwijl Panhuis zou spreken van een samengesteld predicaat “ludere cupit”. Of nog: “Servus fabulam narrare cupit.” Voor *Pharos* is “fabulam narrare” het voorwerp van “cupit”, terwijl Panhuis “fabulam” zou beschouwen als het voorwerp van “narrare cupit”. Doordat Panhuis in dergelijke gevallen de infinitief tot het predicaat rekent, heeft deze constructie een uitgesproken andere syntactische opbouw dan een predicaat met een infinitiefzin als voorwerp. Het zinsmodel van *Pharos* daarentegen telt twee constructies met een infinitief in het voorwerp, wat aanleiding zou kunnen geven tot verwarring. Daarom wordt het nodig gevonden een streng onderscheid in te voeren tussen de zogenaamde “infinitief(woordgroep)” aan de ene kant, zoals in “Silvanus fabulam narrare potest.”, en de infinitiefzin, zoals in “Quintus Silvanum narrare videt.” (p.142, nr.1).

voorwerp” hanteert *Pharos* gewoon in de enge betekenis van het object in de datief bij werkwoorden van zeggen of geven; over andere soorten tweede voorwerpen wordt gezwegen.

Een minpunt aan de aanpak van *Pharos* is dat er op geen enkele manier wordt ingegaan op de vraag waarom een eerste voorwerp soms in een andere naamval dan de accusatief staat. Bij de behandeling van de voorwerpsdatief in *Pharos* 1, wordt over de semantiek van voor-/nadeel en dies meer van de datief niet gesproken; een eerste voorwerp in de datief is evenzeer “lijdend” als een in de accusatief. Dit zou de indruk kunnen wekken dat de keuze tussen beide naamvallen berust op willekeur, en de datief niet meer is dan een vormelijke aberratie bij bepaalde werkwoorden. Misschien is er te sterk gedacht vanuit het (zo goed als) naamvalloze Nederlands. Hetzelfde scenario doet zich voor bij voorwerpen in de ablatief of genitief, die hun opwachting zullen maken in *Pharos* 2.

Aldus schijnt “lijdend” haast eerder syntactisch dan semantisch te worden gebruikt, meer bepaald als synoniem voor het eerste voorwerp en in contrast met het tweede voorwerp dat meewerkend is. Hiermee wordt een groot voordeel aan de valentiegrammatica teniet gedaan, zijnde de mogelijkheid om door toegenomen erkenning van semantiek dieper inzicht te verwerven in de keuze van naamvallen, dit in tegenstelling tot niets verklarende stempels als “voorwerpsdatief”. Ten opzichte daarvan is *Pharos*’ “lijdend voorwerp in de datief” echter nauwelijks een vooruitgang te noemen.

5.4.4 Bijwoordelijke bepaling

Een bijwoordelijke bepaling is luidens *Pharos* een “*niet-noodzakelijke aanvulling die extra informatie geeft bij het gezegde*”, wat volgens mij vanuit valentiegrammaticaal oogpunt een prima definitie is. Hieraan worden ineens enkele van de meest voorkomende semantische rollen gekoppeld: “*De BWB kan aangeven waar (plaats), waarheen (richting), wanneer (tijd), hoe (wijze) of waarom (oorzaak/reden) iets gebeurt.*” (p.42 nr.8) De afzonderlijke rollen worden verder in het handboek nader uitgewerkt vertrekkende vanuit de vorm. Voor de bijwoordelijke bijzin wordt bijvoorbeeld uitgegaan van de betekenis van het voegwoord, en voor de voorzetselwoordgroep van die van het voorzetsel. Origineel is het postuleren van een aparte rol voor voorzetselwoordgroepen ingeleid door “sine”, namelijk “gebrek”.

5.4.5 Bijvoeglijke bepaling

Het meest opvallende aan de behandeling van de bijvoeglijke bepaling, is dat de rol stevast als “verklaring” wordt benoemd. Vergelijkbaar met “lijdend” voorwerp, ruikt dit naar een meer syntactische dan semantische invulling van “verklaring”, wat wordt bevestigd door de beschrijving van de bijvoeglijke bepaling. Over de voorbeeldzin “*Fortasse puellam pulchram video!*” wordt namelijk gezegd: “*Bij het zn. geeft pulchram een verklaring (extra uitleg): het heeft de functie van bijvoeglijke bepaling (BVB).*” (p.66 nr.5) Met andere woorden, “verklaring” en “bijvoeglijke bepaling” worden in *Pharos* 1 altijd en volledig gelijkgeschakeld.

Dit levert met name een bevreemdende situatie op in geval van wat traditioneel de bezitsgenitief wordt genoemd. *Pharos* onderkent wel degelijk de rol “bezitter” bij een niet-congruerend naamwoordelijk deel in de datief (cf. 5.4.1 PREDICAAT), maar vreemd genoeg niet bij een niet-congruerende bijvoeglijke bepaling in de genitief. De toelichting bij de bezitsgenitief maakt het er niet minder verwarrend op: “Een BVB geeft een verklaring (extra uitleg) bij een zelfstandig naamwoord. (...) Een BVB kan dus ook een niet-congruerend zelfstandig naamwoord (of naamwoordgroep) in de genitief zijn. Vaak staat de bezitter in de genitief.” (p.124 nr.1) Achtereenvolgens lezen we hierin de functie (BVB), rol (verklaring) en vorm (niet-congruerend zelfstandig naamwoord of naamwoordgroep in de genitief); tot zover geen probleem. Maar dan is er alsnog sprake van de “bezitter”, zonder dat dit gegeven een plaats krijgt binnen het zinsmodel.

Een ander ietwat problematisch concept binnen de bijvoeglijke bepaling, is de bijstelling. Als zodanig is deze term moeilijk in te passen in het driedelige systeem van de valentiegrammatica. Immers, hij behoort niet tot de geijkte functies, zegt niets over semantiek en onthult weinig over de vorm. Bij de eerste aanbreng in het handboek van *Pharos* wordt de positie van de term naar mijn gevoel nogal in het ongewisse gelaten: “Een BVB die de vorm heeft van een congruerend zelfstandig naamwoord noemen we een bijstelling (bijst.).” (p.79 nr.2) In de schematische overzichten elders in de handboeken en bijhorende handleidingen, wordt “bijstelling” tussen haakjes toegevoegd aan twee vormen: er is het “congruerend zelfstandig naamwoord (bijstelling)” en de “congruerende naamwoordgroep (bijstelling)”. We moeten concluderen dat we hier te maken hebben met een relict uit de oudere traditie, waaraan een valentiegrammaticaal zinsmodel slechts met moeite een plaats kan bieden⁵⁰. Misschien ware het verkieslijker dit dan ook niet te doen. Desondanks opteert *Pharos* ervoor te term te bewaren, een zweem van behoudsgezindheid onkenmerkend voor deze progressieve reeks.

5.4.6 Aanspreking

De notie van een aanspreking wordt puur vastgeknoopt aan de naamval van de vocatief: “Het Latijn heeft een aparte naamval voor de aangesproken persoon. Deze naamval noemen we de vocatief (voc.).” (p.65, nr.3) Voor de rest komen we geen beschouwingen tegen over de aanspreking. Wel wordt op twee manieren impliciet aangegeven dat deze niet tot het zinsniveau behoort, door de vermelding “Tekst” in de tussentitel “De vocatief – TEKST”, alsook door de aanspreking niet op te nemen

⁵⁰ Panhuis probeert de term te redden met deze invulling:

“De bijstelling is een speciaal geval van bijvoeglijke bepaling. Het is een substantief dat als nadere bepaling bij een ander substantief (of voornaamwoord) staat en ermee congrueert in naamval. Beide delen van de naamwoordgroep, kernwoord en bijstelling, zijn meestal onderling verwisselbaar. Zelfs bij weglating van één van de twee blijft de zin grammaticaal. In de Nederlandse vertaling staat de bijstelling vaak tussen komma’s.” (p.208, nr.364)

In vergelijking met *Pharos*, waar de toevoeging “bijstelling” volkomen overtoollig is, geeft Panhuis als extra criterium de onderlinge inwisselbaarheid van kern en bijstelling, wat zeker een zinvolle invulling is. Niettemin zie ik persoonlijk moeilijk in waarom het in een valentiegrammaticaal zinsmodel nodig zou zijn om deze vorm van bijvoeglijke bepaling een aparte term toe te kennen. Het is niet meer dan een eerbetoon aan Geerebaert, in wiens optiek de bijstelling en de bijvoeglijke bepaling twee verschillende “functies” zijn met bijgevolg elk hun eigen naam (cf. 2.2.3 ZINSMODEL).

in de schematische voorstellingen van het zinsmodel, waarover later meer (cf. 5.7 NAAR EEN ZINSMODEL). Aan andere functies op “tekstniveau” lijkt de *Pharos*reeks zich niet te wagen.

5.5 *Pharos* 2

Elke syntactische functie in *Pharos* 1 wordt voor de eerste keer aangebracht. In *Pharos* 2 en 3 wordt informatie toegevoegd aan deze functies: nieuwe rollen, nieuwe vormen. In onderstaande besprekingen wordt alleen ingegaan op die toevoegingen die daadwerkelijk nieuw licht werpen op het zinsmodel.

5.5.1 Onderwerp

In de eerste lectio van *Pharos* 2 wordt de passieve zin aangesneden; vandaar passeert het lijdend onderwerp de revue. Naar aanleiding van de introductie van onpersoonlijke werkwoorden later in het handboek, vernemen we dat naast een handelend en een lijdend onderwerp eveneens een “niet-handelend” onderwerp wordt onderkend. Waar voor *Pharos* 1 alle onderwerpen handelend zijn (i.e. van actieve niet-onpersoonlijke werkwoordelijke gezegdes plus naamwoordelijke gezegdes), wordt vanaf *Pharos* 2 het onderwerp van een onpersoonlijk werkwoord evenals van een naamwoordelijk gezegde aangeduid als “niet-handelend”. Deze benaming resulteert uit de gedachte dat er “*bij een NWG (...) of een onpersoonlijk werkwoord (...) geen persoon [is] die de handeling uitvoert*” (p.102 nr.2). Hoe bewonderenswaardig *Pharos*’ zin voor systematiek ook is, men zou kunnen bediscussiëren of het preciseren van deze rol nu echt een meerwaarde met zich meebrengt. Bovendien getuigt het wederom van een niet semantisch gemotiveerde omgang met semantische rollen: in dit geval wordt de benaming van de rol simpelweg aangepast aan de vorm van het gezegde, en niet aan de betekenis ervan.

5.5.2 Voorwerp

Een significante toevoeging in *Pharos* 2 heet “het voorwerp bij een bijvoeglijk naamwoord”. De taalkundige kwestie hierachter werd reeds aangeraakt in mijn bespreking van *Pegasus* (cf. 3.5.2 VALENTIE, ZINSELEN EN ZINSDEELSTUKKEN); *Pharos* kiest net zoals *Pegasus* en Panhuis ervoor deze noodzakelijke aanvulling op een lager niveau eveneens als “voorwerp” te klasseren. Hierbij stelt zich een gelijkaardig probleem als bij de voorwerpen van werkwoorden (cf. 5.4.3 VOORWERP); opnieuw wordt geen helderheid verschaft omtrent de keuze van de naamval. Er staat alleen: “*Afhankelijk van het bn. kan dat VW in de genitief (...), datief (...) of ablatief staan.*” (p.139 nr.6) Dit is maar half waar. Een bepaald adjectief roept weliswaar een bepaalde naamval op, maar welke dat is hangt evenzeer af van de semantiek inherent aan de naamval.

In de handleiding wordt deze toevoeging aangekondigd met de bedenkelijke bewoordingen: “*Ook een VW kan een niet-noodzakelijk zinsdeel zijn ‘in een zinsdeel’ bij een kern die bn. of bw. is.*”

(handleiding 2, p.27) Gelukkig wordt deze fout enigszins rechtgezet in de derde handleiding: “*Ook een VW kan een zinsdeelstuk zijn, bij een kern die een bn. of bw. is.*” (handleiding 3, p.21)

5.5.3 Bijwoordelijke bepaling

Terwijl *Pharos* 1 het scala aan semantische rollen van de bijwoordelijke bepaling vanuit het startpunt van de vorm benadert (cf. 5.4.4 BIJWOORDELIJKE BEPALING), doet *Pharos* 2 het net andersom. In een tabel van de tot dan toe geziene bijwoordelijke bijzinnen, worden ze per rol gesorteerd met daaronder de mogelijke voegwoorden.

5.5.4 Bijvoeglijke bepaling

De semantiek van de bijvoeglijke bepaling wordt in *Pharos* 2 verder verfijnd, zodat de aangehaalde problematiek van *Pharos* 1 (cf. 5.4.5 BIJVOEGLIJKE BEPALING) wordt weggewerkt. Voortaan worden wel degelijk meerdere mogelijke rollen toegeschreven aan een niet-congruerend(e) naamwoord(groep) in de genitief, meer bepaald “handelend”, “lijdend”, “geheel” en “bezitter”. Wat de bijvoeglijke bijzin betreft, houdt *Pharos* het begrijpelijkerwijs wel op het meer algemene “verklaring”. Ironisch genoeg is er één type bijvoeglijke bepaling dat ik hier mis, namelijk wat traditioneel de verklarende genitief wordt genoemd.

5.5.5 Bepaling van gesteldheid

De bepaling van gesteldheid, die in het zinsmodel van *Pharos* 1 nog ontbreekt, wordt nu geïntroduceerd. Ze wordt gedefinieerd als een “dubbelverbonden bepaling”, waarmee wordt bedoeld dat ze zowel iets zegt over het predicaat als over een ander zinsdeel, en aldus telkens met twee zinsdelen verbonden is (p.119 nr.1).

Pharos maakt zoals het hoort een distinctie tussen de noodzakelijke en de niet-noodzakelijke bepaling van gesteldheid. Aansluitend wordt een rijtje werkwoorden opgesomd die een bepaling van gesteldheid als noodzakelijke aanvulling verlangen, zowel actieve, bv. “*habere: beschouwen als*”, alsook hun passieve tegenhangers, bv. “*haberi: beschouwd worden als*” of nog “*duci: beschouwd worden als*” (p.119, nr.1). Met deze informatie fris in het achterhoofd, stuit de aandachtige lezer al snel op een interne contradictie. Luttele pagina’s verder treffen we de voorbeeldzin “*Andromache femina misera ducitur.*” aan, en wel bij de herhaling van het naamwoordelijk deel (p.136, nr.2). Klaarblijkelijk is *Pharos* er niet helemaal uitgeraakt wat er met een dergelijk(e) naamwoord(groep) bij een passief gezegde moet worden aangevangen. Gaat het wellicht om een restant van een eerdere redactie of van een meningsverschil tussen de auteurs? Zeker is dat de determinatie als naamwoordelijk deel teruggaat op de Geerebaerttraditie. Over het naamwoordelijk gezegde merkt Geerebaert op:

“Het gezegde kan niet alleen door het werkw. *e s s e* met het onderwerp verbonden worden⁵¹, maar ook door werkwoorden met verwante betekenis (...) en lijdende werkw., b.v. *fieri, evadere, exsistere*, worden; *manere*, blijven; *videri*, schijnen; *dici, appellari, vocari, nominari*, genoemd worden, heten; *haberi, putari, duci, reperiri, iudicari*, gehouden worden voor, beschouwd worden als; *fieri, creari, eligi, deligi*, benoemd, gekozen worden tot.” (p.89, nr.155)

Mijns inziens valt er voor beide opties iets te zeggen, maar verdient de determinatie als bepaling van gesteldheid de voorkeur⁵² aangezien de meeste van die passieve werkwoorden evengoed actief kunnen worden gebruikt, waarbij het wel zonder twijfel om een bepaling van gesteldheid gaat.

5.6 *Pharos* 3

In *Pharos* 3 staan nog een aantal belangrijke thema's op het programma. Veruit het grootste deel van dit handboek is gewijd aan de conjunctief in al zijn aspecten. Naast de vorming van alle tijden, worden alle zinnen aangeleerd met een predicaat in de conjunctief: bepaalde modaliteiten van de hoofdzin, sommige onderwerps- en voorwerpszinnen, sommige bijwoordelijke bijzinnen, en bijvoeglijke bijzinnen met een extra schakering. Hierop heb ik weinig tot niets aan te merken. Ik stip slechts aan dat bij de bijvoeglijke bijzin de aard van de schakering (doel, gevolg...) als de semantische rol wordt beschouwd. Voor bijvoeglijke bijzinnen zonder bijkomende schakering blijft de rol “verklaring” (cf. 5.5.4 BIJVOEGLIJKE BEPALING).

Tevens aan de orde zijn de nominale vormen van het werkwoord. Het participium praesens en perfectum zijn in *Pharos* 2 al ter sprake gekomen, maar nu wordt het arsenaal uitgebreid met een nieuwe vorm (het participium futurum) en een nieuwe gebruikscontext (de losse ablatief). Op dit gebied is *Pharos* een wereld van verschil met *Pegasus*. Functie, rol, vorm en vertaling worden overal netjes van elkaar afgezonderd en effectief benoemd. Dit is sowieso een sterk punt van *Pharos*, maar bij de nominale vormen is het contrast met *Pegasus* des te groter (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS). Wel te betreuren is de analyse van wat *Pharos* de “gerundivumconstructie” noemt, zoals in “Puellae tangendae causa pulverem excute.”, een voorbeeldzin allicht geïnspireerd op Ovidius’ *Ars amatoria* (p.107, nr.4). Ten eerste verraadt de geboden uitleg het foutieve denkbeeld dat een gerundium met voorwerp de oorspronkelijke constructie is, die kan worden “omgezet” of iets dergelijks naar een zogenaamde gerundivumconstructie. Daarenboven blijft het naamwoord volgens *Pharos* voorwerp van het

⁵¹ In deze passage moet “gezegde” worden begrepen in de oude betekenis van naamwoordelijk deel, die bij de presentatie van het zinsmodel nochtans wordt afgezworen: “Het woord of de woorden, die te kennen geven, wat er van het onderwerp gezegd wordt, heet gezegde. Het gezegde bestaat uit een koppelwerkwoord en een zelfstandig of bijvoeglijk naamwoord.” etc. (p.83, nr.144)

⁵² Dit is ook de determinatie die door de leerplannen als correct naar voren wordt geschoven:

“Merk op dat de bepaling van gesteldheid in passieve zinnen zijn functie behoudt (bij werkwoorden als *creari, appellari, putari, haberi, ...*): ‘consul’ in Cicero consul creatus est heeft de functie van bepaling van gesteldheid en niet de functie van naamwoordelijk deel van het gezegde zoals in de traditionele grammatica’s vaak wordt beweerd. Het werkwoord *creari* drukt uit zichzelf een werkwoordelijke gedachte uit en is dan ook een volwaardig zelfstandig werkwoord.” (leerplan tweede graad, p.64)

gerundivum, terwijl het in werkelijkheid de kern is waar het gerundivum als bijvoeglijke bepaling bij staat. Over het supinum wordt in *Pharos* 3 niet gesproken.

5.7 Naar een zinsmodel

Om een idee te vormen van het algemene zinsmodel van *Pharos*, kunnen we een beroep doen op de diverse schematische voorstellingen ervan. Deze zijn iets dynamischer opgevat dan de tabel in *Pegasus*:

“De zinsdelen worden voorgesteld in een blok dat telkens is opgedeeld in 3 delen: functie, vorm, rol. De blauwe kleur wijst op het belangrijkste deel van de zin (WWG/NWG), terwijl de noodzakelijke aanvullingen telkens in een groene kleur worden aangeduid (O en VW). Niet-noodzakelijke aanvullingen bij het gezegde zoals de BWB krijgen een grijze rand. Omdat een BVB als niet-noodzakelijk zinsdeelstuk wordt ingepast in een zinsdeel, stellen we het voor in de vorm van een puzzelstuk. Dit heeft ook een grijze rand, omdat het niet noodzakelijk is. De pijlen wijzen op mogelijke verbanden tussen zinsdelen en zinsdeelstukken: volle pijlen tussen zinsdelen, stippelpijlen tussen zinsdelen en zinsdeelstukken.” (handleiding 1, p.26)

De bepaling van gesteldheid, nieuw in *Pharos* 2, “kan zowel een noodzakelijke als niet-noodzakelijke aanvulling zijn en wordt daarom voorgesteld met een gestippeld grijs/groene rand” (handleiding 2, p.27). *Pharos* 1 breidt zijn zinsmodel visueel uit na elk nieuw geleerd item. *Pharos* 2 en 3 houden het bij één overzicht in het desbetreffende grammaticasupplement.

De allereerste voorstelling van het zinsmodel (bijgevoegd in APPENDIX) bestaat slechts uit een werkwoordelijk gezegde in een vervoegde werkwoordsvorm, een handelend onderwerp in de nominatief, en een lijdend voorwerp in de accusatief. Aan het einde van *Pharos* 1 is het zinsmodel al betrekkelijk goed uitgebouwd (bijgevoegd in APPENDIX). De voornaamste afwezigen zijn vooralsnog passieve constructies, onpersoonlijke constructies, voorwerpen in de genitief en ablatief, de bepaling van gesteldheid, noodzakelijke aanvullingen op zinsdeelniveau, en de betrekkelijke bijzin.

Naast de te verwachten toevoegingen, verschilt het zinmodel van *Pharos* 2 (bijgevoegd in APPENDIX) op een aantal punten van dat van *Pharos* 1. Om te beginnen krijgt de lezer van *Pharos* 1 sterk de indruk dat het werkwoordelijk en het naamwoordelijk gezegde twee verschillende functies zijn. Voor iedere functie wordt immers in het schema een kader voorzien, en de twee soorten gezegdes vullen twee losstaande kaders met onder “functie” respectievelijk “WWG” en “NWG”. In *Pharos* 2 speelt dit in mindere mate, aangezien daar voor elk type gezegde een apart zinsmodel wordt opgesteld, waarin functies die bij allebei kunnen voorkomen worden hernomen. Nadeel aan deze manier van presenteren is dat ze in principe niet strookt met wat een zinsmodel eigenlijk is: of het gezegde nu werkwoordelijk dan wel naamwoordelijk van vorm is, het zinsmodel blijft in se hetzelfde, of zou dat toch moeten blijven.

Voorts is in *Pharos* 2 de opmaak van de gezegdekaders veranderd. Om onduidelijke redenen krijgt de semantische rol niet langer een eigen kolom zoals bij de overige functies, maar staat deze nu naast de functie, voorafgegaan door een pijl. Van grotere relevantie is echter de aanpassing bij

het naamwoordelijk deel. Terwijl het naamwoordelijk deel in *Pharos* 1 lijkt te worden beschouwd als een soort “subfunctie” binnen het predicaat met eigen rollen en vormen, wordt het in *Pharos* 2 op dezelfde hoogte geplaatst als het vormelijk criterium “koppelwerkwoord” en zijn de eigen rollen (gesteldheid of bezitter, cf. 5.4.1 PREDICAAT) verdwenen. Deze opmerkelijke beslissing wordt in de handleiding op deze manier verantwoord: *“Bij het NWG is het niet de bedoeling de leerlingen die functie voortdurend te laten opsplitsen in koppelwv. en NWD. Dat kan gebeuren als het verduidelijking schept in een zin/tekst.”* (handleiding 2, p.26) Twee bijkomende verschillen situeren zich bij de rollen van de bijwoordelijke bepaling. In *Pharos* 2 vinden we geen spoor meer van de toch al zo eigenaardige rol “gebrek” (cf. 5.4.4 BIJWOORDELIJKE BEPALING), en wordt “verwijdering” omgedoopt tot “scheiding”. De bijvoeglijke bepaling ziet nog ingrijpender veranderingen onder haar rollen: deze gaan van één naar vijf, zoals ik hoger al opmerkte bij de detailbespreking (cf. 5.5.4 BIJVOEGLIJKE BEPALING). Tot slot wordt in *Pharos* 2 komaf gemaakt met alle pijlen, een verstandige keuze naar mijn mening, daar ze de overzichtelijkheid van het zinsmodel niet ten goede kwamen.

Het zinsmodel van *Pharos* 3 (bijgevoegd in APPENDIX) vertoont ten opzichte van dat van *Pharos* 2 geen echte verschillen, wel een aantal toevoegingen. De onderwerps- en voorwerpszinnen evenals de losse ablatief vinden hun weg naar de vormenrijtjes. Voorts worden de rollen van de bijwoordelijke bepaling uitgebreid met “gevolgde weg”, “tijdsduur”, “doel” en “gevolg”, en die van de bijvoeglijke bepaling met “beschrijving”, “doel” en “gevolg”.

De hamvraag luidt natuurlijk: Kan men voortgaan op het zinsmodel van *Pharos* 3 als HET zinsmodel van *Pharos*? Of anders geformuleerd: Hoe volledig is het zinsmodel aan het einde van *Pharos* 3? Het beantwoorden van die vraag wordt door verscheidene factoren bemoeilijkt. Ten eerste is de schematische voorstelling noodzakelijk “schematisch”, wat betekent dat dingen worden samengevat en niet elk bestudeerd fenomeen ook daadwerkelijk zichtbaar wordt. Zo blijkt bijvoorbeeld niet uit het schema van *Pharos* 3 dat ondertussen de nominale vormen van het werkwoord zijn gezien; deze worden vermoedelijk zoals in *Pegasus* inbegrepen in “naamwoord(groep)”. Wie zich zou afvragen of *Pharos* nominale vormen kent, kan dit relatief eenvoudig nagaan a.d.h.v. de inhoudstafels. Voor subtielere aangelegenheden, in de trant van het al dan niet aanleren van een specifieke rol of weinig voorkomende zinsconstructie, ligt het lastiger. Het is immers niet mogelijk zoiets te controleren in een index, omdat *Pharos* tot mijn grote spijt niet over indices beschikt. Dit maakt het natuurlijk makkelijker om iets over het hoofd te zien.

Hier laten zich goed de gevolgen voelen van het feit dat de *Pharos*reeks noch een overkoepelende grammatica, noch een vierde volume telt. Indien de plannen voor *Pharos* 4 te achterhalen waren geweest, zouden zij meer helderheid kunnen scheppen. Deze zijn helaas nooit uitgewerkt vanwege de voortijdige mededeling door Van In dat de reeks niet zou worden verdergezet. Wel is het zo dat *“in Pharos 3 alle door het leerplan opgelegde onderdelen van de grammatica behandeld [waren] (...) In Pharos 4 zou de grammatica dus vooral herhaald worden en niet zozeer nog nieuw aangeleerd moeten worden.”*, dixit auteur Jan Brams.⁵³

---

⁵³ J. Brams, auteur van *Pharos*, persoonlijke communicatie, 19 februari 2017.

Kortom, het is met de grootste voorzichtigheid dat ik mij uitspreek over wat er na *Pharos* 3 qua grammatica nog ontbreekt. Ik heb reeds gealludeerd op de afwezigheid van het supinum. Verder zijn volgens mij de epexegetische bijzin en de minder frequente onderwerps- en voorwerpszinnen, genre “quod” met indicatief of de conjunctief zonder voegwoord, niet aan bod gekomen. Evenmin heb ik de persoonlijk passieve constructie teruggevonden. Wat naar mijn gevoel het meest ontbreekt, is wat traditioneel de verklarende genitief wordt genoemd. Dit zorgt voor een kleine paradox. *Pharos* onderkent weliswaar de rol “verklaring”, maar zet deze op een andere manier in: eerst (in *Pharos* 1) voor alle bijvoeglijke bepalingen, later enkel nog voor betrekkelijke bijzinnen zonder schakering. Misschien daarom dat er geen ruimte is voor een “verklarende” genitief? Wat er ook van zij, het treft dat de meeste dingen die ik zonet aanhaalde in *Pegasus* kleingedrukt staan en dus niet tot de belangrijkste leerstof behoren, dit met uitzondering van het persoonlijk passief (of “nominatief met infinitief”, zoals *Pegasus* het zelf labelt) en de epexegetische bijzin, die in plaats daarvan in de vergeethoek wordt geduwd die “bijzondere bijzinnen” heet.

Met de voorgaande bemerkingen en begrenzingen achter de rug, wil ik nog een paar woorden kwijt over het zinsmodel van de laatst verschenen *Pharos*, afgaand op de eerder genoemde schematische voorstelling. Bij een eerste aanblik valt meteen de enorme systematiek op: geen leegstaande vakjes, een zichtbaar onderscheid tussen noodzakelijk en niet-noodzakelijk, een duidelijke splitsing tussen zins- en zinsdeelniveau. Bij *Pegasus* is het wel even anders. De vormenrijtjes ogen tevens consequenter, met name door het gebruik van het begrip “naamwoord(groep)” in plaats van de naamval zonder meer. Een ander pluspunt is het integreren van congruentie in het zinsmodel, door ineens aan te geven welke vormen van welke functies congrueren. *Pegasus* doet dit niet, met als gevolg dat congruentie daar in zekere mate overkomt als een zaak apart, als iets dat losstaat van het zinsmodel. Voor het overige lopen mijn bevindingen voor een groot deel gelijk met die bij *Pegasus* (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL). Daarom beperk ik mij in dit deel tot een opsomming: geen expliciete vernoeming van nominale vormen wegens geïncorporeerd bij naamwoord(groep), weglating van minder frequente bijzinnen, geen aandacht voor de losse ablatief als volwaardige bijzin.

HOOFDSTUK 6: TEN BESLUITE

In de voorbije hoofdstukken zijn *Pegasus* en *Pharos* op meerdere vlakken taalkundig geanalyseerd. Hieruit is gebleken dat we te maken hebben met twee erg uiteenlopende implementaties van het valentiegrammaticale zinsmodel. Beide reeksen hebben hun sterke en minder sterke punten. Alleen al op basis van de Panhuisproef (cf. hoofdstuk 7 DE PANHUISPROEF) zou men tal van contrastieve voorbeelden kunnen formuleren, van het soort: waar *Pegasus* onder meer bij de losse ablatief en het supinum de functie vergeet, is *Pharos* in het vermelden van functies, rollen en vormen de consequentheid zelve; *Pegasus* laat zich dan weer niet vangen aan de val het gezegde te definiëren als het zinsdeel dat “iets zegt over het onderwerp”, en *Pharos* wel. Er zijn ook taalfenomenen waar ze allebei mee worstelen, zoals de nominale vormen van het werkwoord, zij het elk op hun eigen manier: *Pegasus* is onsystematisch maar beschrijft de gerundivumconstructie wel correct (cf. 3.5.1 HET WERKWOORD: MORFOLOGIE MET EEN SNUIFJE SYNTAXIS), terwijl *Pharos* met al zijn systematiek bij de gerundivumconstructie de mist ingaat (cf. 5.6 PHAROS 3).

Een goed uitgebouwde grammaticale theorie is één ding, maar in de praktijk is deze nooit met honderd procent vanzelfsprekendheid toe te passen. Daarom moeten er keuzes worden gemaakt en compromissen gezocht. Soms doen *Pegasus* en *Pharos* dat op dezelfde manier, bijvoorbeeld inzake aanvullingen bij een adjectief: ze kiezen er allebei voor, allicht in navolging van de leerplannen, om eveneens op dit niveau van “voorwerp”⁵⁴ te spreken (cf. 3.5.2 VALENTIE, ZINDELEN EN ZINDEELSTUKKEN en 5.5.2 VOORWERP). Soms nemen ze een tegenovergestelde beslissing: zo bestempelt *Pegasus* de zogenaamde bezitsdatief als een voorwerp en *Pharos* als een naamwoordelijk deel (cf. 3.5.3 DE ZIN VAN “ZIN” en 5.4.1 PREDICAAT).⁵⁵

Alle voorbeelden die ik tot nu toe heb gegeven zijn eerder in deze thesis al aan bod gekomen. Dergelijke eenvoudige vergelijkingen zijn snel gemaakt. Bepaalde kwesties zijn echter heel specifiek en lenen zich daarom minder tot vergelijking. *Pegasus* en *Pharos* bevatten elk een paar voor hen zeer typische moeilijkheden, waarbij ik reeds lang ben blijven stilstaan, en waarvan in de ander totaal geen sprake is. Voor *Pegasus* denk ik aan de driedeling van het voorwerp (cf. 3.4 UITWERKING ZINSMODEL, 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL), of aan de dubbelzinnigheid rondom het naamwoordelijk deel (cf. 3.5 DETAILBESPREKING, 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL); voor *Pharos* aan de toekenning van semantische rollen bij het onderwerp en voorwerp (cf. 5.4.3 VOORWERP, 5.5.1 ONDERWERP, 5.5.2 VOORWERP) of aan de onenigheid over bepalingen

---

⁵⁴ Sommigen verkiezen iets als “vaste aanvulling” boven “voorwerp”.

⁵⁵ Hier heeft de valentiegrammatica geen sluitend antwoord op, en de meningen zijn bijgevolg verdeeld. Panhuis kiest voor het voorwerp: “Een voorwerp in de datief komt voor bij: (...) esse + datief van de persoon. In dit geval spreekt men van een datief van de bezitter.” (Panhuis 2012, 97–98)

Hetzelfde zien we trouwens voor de bezitsdatief in het Grieks: een “complement” (= tweede of derde noodzakelijke aanvulling) volgens de *Beknopte syntaxis van het klassiek Grieks* van Rijksbaron e.a., een naamwoordelijk deel volgens *Pedalion*, de onlinegrammatica van de KU Leuven. Voor elk van de twee ontledingen zijn er valabele argumenten aan te voeren.

van gesteldheid bij passiva (cf. 5.5.5 BEPALING VAN GESTELDHEID). Andere specifieke kwesties houden verband met het contrast tussen een grammaticaboek en handboeken. Bij mijn bespreking van *Pegasus* is er vrij veel aandacht uitgegaan naar opbouw, naar hoe iets is ingedeeld, wat op welke plaats(en) is ondergebracht... en dies meer, wat uiteraard op *Pharos* niet toepasbaar is. Voor *Pharos* ligt het totaalplaatje van het zinsmodel moeilijker, wat de nodige beschouwingen en overwegingen met zich mee heeft gebracht die niet van toepassing zijn op *Pegasus* (cf. 5.7 NAAR EEN ZINSMODEL). Al deze zaken bemoeilijken een complete een-op-eenvergelijking.

Kortom, het lijkt me niet wenselijk om alle voorgaande resultaten in dit hoofdstuk te hernemen en *Pegasus* en *Pharos* aan een strenge vergelijking te onderwerpen. Bovendien heb ik bij de bespreking van *Pharos* reeds regelmatig terugverwezen naar *Pegasus*. Veeleer wil ik in dit hoofdstuk een poging doen mijn bevindingen te synthetiseren aan de hand van een aantal zelfgekozen parameters die ik telkens bondig zal becommentariëren en eventueel met de meest treffende voorbeelden illustreren.

6.1 Visie bij het zinsmodel

Hoe wordt het zinsmodel geconcipieerd en waarom?

Dit is de enige parameter die ik letterlijk uit de voorbije hoofdstukken overneem, om een belangrijk punt nogmaals onder woorden te kunnen brengen. Zowel *Pegasus* als *Pharos* spelen in op de nieuwe leerplannen van het katholieke onderwijsnet en hebben dus hetzelfde uitgangspunt, zijnde de Latijnse taal bijbrengen volgens de principes van de valentiegrammatica en ten dienste van de lectuur. Ondanks deze identieke opzet geven de twee reeksen zelfs a priori een andere invulling aan hun zinsmodel. Het meest controversieel is het aandeel van semantiek. *Pegasus* ziet semantiek als ballast en beperkt dit aspect dan ook tot een minimum. Naar eigen zeggen⁵⁶ worden rollen alleen geëxpliciteerd bij de bijwoordelijke bepaling, de enige functie waar semantiek blijkbaar wel een meerwaarde wordt bevonden. Functionaliteit en direct nut bij het lezen zijn voor *Pegasus* immers prioritair. *Pharos* daarentegen maakt er een punt van voor ieder taalverschijnsel functie, rol en vorm te benoemen, met de bedoeling zoveel mogelijk orde aan te brengen in het geheel van de Latijnse grammatica en een stevige houvast te bieden waarin elk gegeven zijn plaats heeft.

6.2 Sporen van traditie

Zijn er elementen aanwezig die niet zuiver valentiegrammaticaal zijn maar teruggaan op de traditie, waarin tot voor kort quasi alle schoolspraakkunsten stonden?

Het antwoord op bovenstaande vraag is voor beide reeksen ontegensprekelijk ja. Een zodanig sterke en langdurige traditie laat zich niet zomaar volledig afschudden. Invloed van de

---

⁵⁶ De facto wordt er meer aan semantiek gedaan, denk maar aan het “lijdend” en “meewerkend” voorwerp. Voor andere functies worden de rollen toegevoegd in het kleiner lettertype of neemt semantiek de gedaante aan van vertaaltips.

traditie kan leiden tot inconsequenties, of kan zelfs doorslaggevend zijn voor de manier waarop de grammaticale stof wordt gestructureerd (zie komende 3 parameters). Maar ook terminologisch laat ze haar sporen na. Wat in *Pharos* volgens mij bijvoorbeeld wringt, is het gebruik van de term “bijstelling” (cf. 5.4.5 BIJVOEGLIJKE BEPALING), die *Pegasus* overigens niet bezigt. Een term die ze allebei hanteren en waar niet onmiddellijk een pasklaar alternatief voor bestaat, is “losse ablatief”. Deze conventionele benaming⁵⁷ blijft in voege als een handige en kernachtige manier om naar de bewuste constructie te verwijzen. Niettemin zou men kunnen opperen dat de term misleidend is: een losse ablatief is niet eender wat in de ablatief, en hij staat al helemaal niet los in de zin. Integendeel, hij is erin verankerd zoals elke bijwoordelijke bepaling. En de benaming, die blijft voorlopig verankerd in het begrippenapparaat van de klassieke talen.

6.3 Consequentheid qua navolging van de principes van de valentiegrammatica

Worden de fundamentele principes van de valentiegrammatica te allen tijde in ere gehouden of worden ze van tijd tot tijd aan een spreekwoordelijke laars gelapt?

Noch *Pegasus* noch *Pharos* zijn taalkundig perfect; ze hebben allebei hun minpunten en fouten. Toch ben ik geneigd te zeggen dat *Pegasus* een aantal overtredingen begaat tegen de principes van de valentiegrammatica die onvergeeflijk zijn. Verreweg het meest problematisch is de omgang met het voorwerp. Voorwerpen verschillen per definitie syntactisch niet van elkaar, dus is het niet geoorloofd te laten uitschijnen dat er drie syntactisch verschillende voorwerpen zouden bestaan, terwijl in werkelijkheid de opsplitsing in lijdend, [ander] en meewerkend voorwerp deels op semantische en deels op vormelijke eigenschappen berust. Wat natuurlijk totaal niet door de beugel kan, is het idee van een niet-noodzakelijk meewerkend voorwerp, dat *Pegasus* zonder verpinken opnoemt als mogelijke functie voor de datief. *Pharos* mag dan niet volmaakt zijn, het is mijns inziens wel een grondigere poging om valentiegrammatica binnen te brengen in de onderwijspraktijk, met name door het steevast respecteren van het driedelige systeem. Het is precies op het gebied van de semantiek, die door *Pegasus* zo sterk naar de achtergrond wordt geduwd, dat *Pharos*’ voornaamste zwakte zich situeert, namelijk het al te sterk verbinden van semantische rollen met functies of bepaalde vormen van functies. Daartegenover staat dat *Pegasus* niet eens de moeite doet om pakweg een handelend en een lijdend onderwerp te onderscheiden.

6.4 Interne consequentheid

Hoe goed wordt aan gemaakte keuzes volgehouden? Zijn er interne contradicties?

Pegasus spreekt zichzelf meermaals tegen. Inzonderheid over het naamwoordelijk deel worden tegenstrijdige visies gehuldigd. Dat wordt immers afwisselend traditioneel en

---

⁵⁷ Waar komt de benaming eigenlijk vandaan? De constructie wordt al beschreven in de Romeinse artes grammaticae, maar de naam “losse ablatief”, of beter “ablativus absolutus”, is vermoedelijk uitgevonden door Alberic van Montecassino (fl. 1057-1088) in zijn *De dictamine* (Sluiter 2000, 102).

valentiegrammaticaal voorgesteld, d.w.z. als een zelfstandig zinsdeel en als een deel van het gezegde. Met de aanspreking speelt *Pegasus* iets soortgelijks klaar, door deze functie steeds op dezelfde hoogte te plaatsen als functies van zinsdelen, om dan in de syntaxis van de naamvallen plots doodleuk te beweren dat de vocatief (sic) geen functie heeft bij het gezegde. Dit zijn de twee zwaarste gevallen, maar zo zou ik nog meer details kunnen aanhalen. Voor *Pharos* is de enige fout tegen interne consequentie die ik heb kunnen ontdekken, gelegen in de omgang met een naamwoord(groep) bij passieve werkwoorden genre “haberi”; nu eens luidt de verklaring “bepaling van gesteldheid”, dan weer “naamwoordelijk deel”, waarbij deze laatste is ingegeven door de Geerebaerttraditie. Opnieuw houdt *Pegasus* zich veilig buiten deze ietwat heikele materie en spreekt zich niet uit over dergelijke constructies.

6.5 Structurering

Volgens welke structuur wordt de grammaticale stof gepresenteerd? Ligt de klemtoon op functie, rol, of vorm?

Pegasus behoort inhoudelijk dan wel tot de nieuwe generatie valentiegrammaticale spraakkunsten, structureel weegt de oude traditie nog zwaar door. De hoofdstukken syntaxis zijn volkomen in de stijl van Geerebaert en zijn navolgers, met een onmiskenbare vormelijke klemtoon⁵⁸, vgl.:

<i>Pegasus</i>	<i>Phoenix</i> 2008	<i>Geerebaert</i> 1992
“Congruentie”	“Syntaxis van de congruentie”	“Bepalingen der zinsdelen, die met deze overeenkomen”
“De naamvallen in een zin”	“Syntaxis van de naamvallen”	“Bepalingen der zinsdelen die met deze niet overeenkomen”
“De rompzin”	“Hoofdzin”	“Onafhankelijke zin”
“De bijzin”	“Bijzin”	“Ondergeschikte zin”

Vermits *Pharos* geen grammaticaboek heeft, is het onmogelijk met zekerheid te weten of de auteurs het zouden hebben aangedurfd de structuur te vernieuwen of niet. Wat we wel kunnen zeggen, is dat in de handboeken veel sterker vanuit de functie wordt gewerkt; de vorm is er een verschijningswijze van de functie en niet omgekeerd. In die zin weet *Pharos* zich beter dan *Pegasus* los te wurmen uit het keurslijf van de toegepaste morfologie (cf. 2.1 DE 20^E EEUW: DE KRACHT VAN TRADITIE).

⁵⁸ Eerder (cf. 3.5.3 DE ZIN VAN “ZIN”) heb ik al gewezen op de selectiviteit van deze vormelijke benadering. *Pegasus* kijkt in de syntaxis enkel naar naamwoord(groep)en, al dan niet na voorzetsel, en bijzinnen; overige vormen zoals bijwoorden of infinitiefconstructies glippen door de mazen van het net. Deze opmerking geldt natuurlijk evengoed voor oudere spraakkunsten zoals de *Geerebaert* en *Phoenix*, door wier manier van indelen *Pegasus* zich laat leiden.

6.6 Werkwijze

Op welke manier worden de afzonderlijke grammaticale items aangebracht?

Niet alleen de invalshoek van *Pegasus* en *Pharos* is verschillend, respectievelijk vormelijk en syntactisch, maar eveneens de manier waarop afzonderlijke grammaticale items voor de lezer aanschouwelijk worden gemaakt getuigt van een andere filosofie. *Pegasus* is een voorstander van zoveel mogelijk Latijnse voorbeeldzinnen en zo min mogelijk Nederlandse uitleg; de zinnen moeten vooral zelf spreken. *Pharos* maakt ook veelvuldig gebruik van voorbeeldzinnen, maar om de inzichtelijkheid van de grammaticale theorie te vergroten. Het accent ligt in *Pharos* duidelijk op de grammaticale theorie zelf, terwijl in *Pegasus* de tegenovergestelde indruk wordt gewekt.

6.7 Diepgang

Hoe volledig en hoe gedetailleerd is de geboden uitleg?

Het is oneerlijk vergelijken tussen aan de ene kant een overkoepelende grammatica die leeren opzoekinstrument is, en aan de andere kant drie handboeken die aanleren wat actief gekend moet zijn. Ik breng deze parameter evenwel binnen omwille van een tweetal bevindingen. Ten eerste wil ik aanstippen dat niet altijd dezelfde afwegingen worden gemaakt. Sommige detailkwesties staan niet in de ene maar wel in de andere, sommige concepten worden niet in de ene gethematiserd maar wel in de andere, en omgekeerd. Ten tweede treft het me dat qua functies op een hoger niveau dan de zin geen van beide verder komt dan de aanspreking⁵⁹, wat een stap achteruit betekent ten opzichte van het oudere *Phoenix* (cf. 4.2 ELEMENTEN VAN HET ZINSMODEL).

6.8 Aandacht voor metatheorie

In welke mate worden de grondbeginselen van de valentiegrammatica toegelicht en worden er definities gegeven?

Pegasus verwijlt even bij “de krachten in een zin”, i.e. congruentie, valentie en tijdgebruik, maar benamingen van functies worden gewoon benut zonder meer. *Pharos* doet het net andersom en getroost zich de moeite iedere functie te definiëren en af te bakenen, terwijl valentie meer iets vanzelfsprekends blijft dan iets welomlijnds.

---

⁵⁹ Daarmee is voldaan aan de leerplannen, die zelf weinig ruimte voorzien voor tekstlinguïstiek. Het leerplan voor de eerste graad stelt ten aanzien van de aanspreking een pragmatische oplossing voor:

“[D]e aanspreking fungeert eigenlijk niet op het niveau van de zin maar op dat van de tekst en is dan ook eigenlijk niet helemaal terecht hier [onder de niet-noodzakelijke zinsdelen] opgenomen. Deze ‘vereenvoudiging’ is ingegeven door praktische motieven: het lijkt immers niet aangewezen om leerlingen van de eerste graad ook te spreken over het niveau boven de zin en dus over tekstgrammatica.” (leerplan eerste graad, p.49)

In de tweede graad mag kennelijk wel meer gevoeligheid voor hogere niveaus worden bijgebracht: “[B]ij de modaliteiten van het gezegde gaat het om meer dan louter syntaxis op zinsniveau. De houding van de spreker ten opzichte van zijn boodschap wordt geëxpliciteerd. Het gaat hier dus ook over tekstgrammatica.” (leerplan tweede graad, p.68) Maar andere functies, zoals de zinsbepaling of de uitroep, die zijn niet te bespeuren.

Hoe groot is de bekommernis om vertalen?

Zowel *Pegasus* als *Pharos* voorzien vertaaltips, maar in *Pegasus* ligt er veel meer nadruk op. *Pegasus*' preoccupatie met vertalen is werkelijk opvallend. Zeker bij de nominale vormen van het werkwoord lijkt vertaling de hoofdbekommernis te zijn (cf. 4.1.4 VARIA). Nu kan men zich de vraag stellen of een grammatica überhaupt aandacht zou moeten besteden aan vertalen. Anders dan een handboek, is een grammatica “[a]ls systematische beschrijving van een taal (...) altijd een naslagwerk, een referentiewerk bij de studie van en de reflectie over een taal, en zeker geen didactisch verantwoorde leer methode voor secundair onderwijs of beginners. Een grammatica is geen boek waarmee men een taal kan leren gebruiken.” (Panhuis 2004, 11) Vanuit die overtuiging is Panhuis de volgende mening toegedaan omtrent vertaalsuggesties:

“Tets anders is of een grammaticaboek voor typisch Latijnse constructies vertaalsuggesties voor het Nederlands moet geven (...). Dat is niet nodig voor de beschrijving van de Latijnse taal of het begrip van de Latijnse tekst, maar wel nuttig voor de vertaling. Maar een grammatica hoeft mijn inziens zeker niet systematisch aan de studie van structurele contrasten tussen de doeltaal en de moedertaal te doen, zoals dat wel gebeurt in een handboek voor een tolkenschool.” (Panhuis 2004, 11)

HOOFDSTUK 7: DE PANHUISPROEF

In een *Kleio*-bijdrage uit 1999 getiteld “Prolegomena tot een Latijnse grammatica” beschrijft Dirk Panhuis met scherpe pen waarin naoorlogse Latijnse spraakkunsten volgens hem tekortschieten. Tal van inconsistenties en onvolkomenheden stelt hij aan de kaak. Van de vier grammatica’s c.q. handboeken die deze thesis in meer of mindere mate bestudeert (de laatste *Geerebaert*, de vernieuwde *Phoenix*, *Pegasus*, *Pharos*) is deze bijdrage, met respect voor de chronologie, enkel relevant voor de *Geerebaert*. Nochtans zou het interessant kunnen zijn niet alleen na te gaan hoe de *Geerebaert* het er vanaf brengt, maar ook in welke mate de door Panhuis blootgelegde problemen later zijn weggewerkt of net niet. Daarom zal ik in dit zevende en laatste hoofdstuk alle vier mijn studieobjecten aan het genoemde artikel aftoetsen. De formulering van de kritieken wordt al dan niet in licht gewijzigde vorm overgenomen; de nummering ervan bouwt voort op de structuur van de tekst. Een X duidt op aanwezigheid van het probleem, een ✓ op een in de ogen van Panhuis gewenste benadering (en dus afwezigheid van het probleem), een – op niet-toepasbaarheid. De opmerkingen onderaan de bladzijde, genummerd van 1 tot 40, dienen verschillende doelen. Het merendeel nuanceert en specificeert hoe het er in die grammatica c.q. dat handboek aan toe gaat; andere diepen de kritiek van Panhuis verder uit of zoeken naar een historische verklaring voor het bekritiseerde fenomeen.

	KRITIEK	<i>Geerebaert 1992</i>	<i>Phoenix 2008</i>	<i>Pegasus</i>	<i>Pharos</i>
1	Het classificatiecriterium in het deel syntaxis is niet syntactisch, maar morfologisch.¹				
1a	In de afdeling “de (enkelvoudige) zin” beschrijft men niet de zin, maar in de eerste plaats het gebruik van de naamvallen.	X ²	X ³	— ⁴	— ⁵
1b	Na de afdeling “syntaxis van de enkelvoudige zin” moeten de spraakkunsten ook een afdeling over de “samengestelde zin” bevatten om voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden met wijs en tijd uit te leggen.	X	X ⁶	— ⁴	— ⁵
1c	Ook moet er een afdeling komen over de onpersoonlijke vormen van het werkwoord (infinitief, participium, gerundium, gerundivum, supinum) om uit te leggen waarvoor die dienen in de zin.	X	X ⁷	— ⁸	— ⁵
2	De semantiek van de vormen wordt vaak beter beschreven dan de syntactische functie.				

¹ Dit feit laat zich eenvoudig verklaren als een erfenis uit het tijdperk van de toegepaste morfologie (cf. 2.1 DE 20^e EEUW: DE KRACHT VAN TRADITIE). Hetzelfde gaat op voor kritieken 2 en 3, die voortborduren op 1.

² Het hoofdstuk “Onafhankelijke zin” beslaat het gebruik van wijs en tijd in de hoofdzin, maar het hoofdstuk “Bestanddelen van de zin” schenkt inderdaad vooral aandacht aan naamvallen van naamwoord(groep)en – en bijvoorbeeld niet aan bijzinnen of nominale vormen van het werkwoord, die toch ook “bestanddelen van de zin” kunnen zijn.

³ Dit is nog steeds waar voor *Phoenix*, al luidt de titel niet “Syntaxis van de enkelvoudige zin” maar “Syntaxis van de zinsdelen”.

⁴ *Pegasus* werkt niet met een oppositie “enkelvoudige zin” vs. “samengestelde zin” of iets in die aard.

⁵ Deze stelling is niet van toepassing omdat de *Pharos*reeks niet over een grammaticaboek beschikt.

⁶ Ja, maar *Phoenix* noemt het “Syntaxis van de zinnen” en brengt ook het gebruik van wijs en tijd in de hoofdzin hieronder thuis.

⁷ Hieraan is door *Phoenix* een afzonderlijk hoofdstuk gewijd binnen “Syntaxis van de zinsdelen”, op dezelfde hoogte als “Syntaxis van de congruentie”, “Syntaxis van de naamvallen” (i.e. van naamwoord(groep)en) en “Voorzetsels”.

⁸ Deze laat *Pegasus* niet figureren in het onderdeel syntaxis, behalve dan de infinitief in de infinitiefzin.

2a	Men spreekt van datief van voordeel, maar zonder onderscheid tussen voorwerpen en bijwoordelijke bepalingen.	X ⁹	X ¹⁰	X ¹¹	✓
2b	Van de losse ablatief wordt meestal wel de semantische waarde of rol gegeven, maar de functie niet.	— ¹²	X ¹³	X	✓
2c	De semantische waarde (doel) van het supinum op -um wordt vermeld, de syntactische functie niet.	X	X	X	— ¹⁴
2d	De kenmerken en het gebruik van de infinitiefzin staan vermeld, de functie niet.	✓	✓	✓	✓
3	Het classificatiecriterium binnen de afdeling “de (enkelvoudige) zin” is niet consequent syntactisch van aard.				
3a	Als men de inhoudsopgave bekijkt, ontdekt men achtereenvolgens een allegaartje van functies in de zin, functies in de tekst, functies op een lager niveau, woordsoorten, (sommige) naamvallen en congruentie.	X	X	X	— ¹⁵
3b	Het meest centrale deel van de zin, namelijk het predicaat of gezegde, ontbreekt.	✓	✓	✓	— ¹⁵

---

⁹ Onder het mom van “datief van het meewerkend voorwerp” worden naast het meewerkend voorwerp stricto sensu door Geerebaert ook tal van andere “datieven” in dit gedeelte binnengesluisd, waaronder de datief van voordeel.

¹⁰ Het onderscheid tussen meewerkend voorwerp en datief van voor-/nadeel wordt op semantisch vlak wel degelijk gemaakt, maar beide worden tot de rangen van de “indirecte aanvullingen” gerekend.

¹¹ Tegen dit onderscheid wordt gezondigd door te gewagen van noodzakelijke en “niet strikt noodzakelijke” meewerkende voorwerpen (cf. 3.5.3 DE ZIN VAN “ZIN”).

¹² In de *Geerebaert* wordt überhaupt niet over de rol of functie van de losse ablatief gesproken.

¹³ Over de functie koestert *Phoenix* zo zijn eigen ideeën:

“Zoals het participium coniunctum komt het participium van de losse ablatief overeen met een kernwoord, maar behoudt het tegelijk zijn betekenis als werkwoord en heeft het vaak voorwerpen en bijwoordelijke bepalingen bij zich. Het naamwoord in de ablatief vervult echter verder geen grammaticale functie in de zin en staat er als het ware ‘los’ van (...).” (p.161, nr.207)

¹⁴ Het supinum wordt door de drie handboeken van *Pharos* in zijn geheel niet vermeld.

¹⁵ Deze stelling is niet van toepassing omdat de *Pharos*reeks niet over een grammaticaboek beschikt.

3c	Als werkwoord of gezegde of naamwoordelijk deel van het gezegde wel voorkomen, is het niet als kern van de zin in zijn relatie tot de overige zinsdelen, maar gaat het over de congruentie met het onderwerp.	X ¹⁶	X ¹⁷	✓	— ¹⁵
3d	Het onderscheid tussen verplichte en niet-verplichte zinsdelen is onbestaande in de behandeling van de enkelvoudige zin (of liever: in de behandeling van de naamvallen), maar wel zeer systematisch en correct doorgetrokken bij de bespreking van de afhankelijke zin.	X ¹⁸	X ¹⁹	✓ ²⁰	— ¹⁵
3e	Het onderscheid tussen bijwoordelijke bijzinnen (van doel, gevolg, oorzaak/reden) en voorwerpszinnen (met die semantische rol) is niet aanwezig.	✓	✓	✓	— ¹⁵
4	De juiste definitie van het gezegde of predicaat ontbreekt bijna altijd. Als er wel een definitie is, is deze nog steeds onjuist.²¹				
4a	Enkel het naamwoordelijk deel is “gezegde” in plaats van het volledige naamwoordelijk gezegde. (Dit is een verouderde schoolpraktijk.)	✓ ²²	✓	✓	✓

¹⁶ In de inleiding tot “Syntaxis” wekt Geerebaert de indruk het predicaat te beschouwen als een “hoofdbestanddeel” (niet als enige echte kern van de zin) dat om noodzakelijke aanvullingen kan vragen, al wordt de interpretatie van deze passage bemoeilijk door het hoogst problematische gebruik van “gezegde” en “werkwoord” waar ik in het historisch kader van deze thesis uitvoerig op ben ingegaan (cf. 2.2.3 ZINSMODEL). De paragraaf “Werkwoord en gezegde” draait echter puur rond congruentie.

¹⁷ *Phoenix* doet in feite iets soortgelijks als de *Geerebaert*.

¹⁸ Dit onderscheid is in de behandeling van de naamvallen op zich niet onbestaande, maar wordt in de praktijk door Geerebaert absoluut niet nagevolgd, zie bijvoorbeeld opmerking 9.

¹⁹ In *Phoenix*’ behandeling van de naamvallen wordt het onderscheid tussen noodzakelijke en niet-noodzakelijke zinsdelen weliswaar eveneens gemaakt, maar is het voor zeer veel verbetering vatbaar. Dikwijls wordt niet geëxpliciteerd om welk van de twee gaat of wordt er dubieus met het onderscheid omgesprongen. Zo worden de mogelijkheden voor het gebruik van de accusatief bijvoorbeeld ingedeeld in “voorwerp”, “onderwerp van de infinitiefzin”, “bijwoordelijke bepaling”, “accusatief bij voorzetsels” en “overige functies”.

²⁰ *Pegasus* maakt het onderscheid evengoed in de behandeling van de naamvallen, al zitten er enkele serieuze uitschuivers tussen, zie bijvoorbeeld opmerking 11.

²¹ Beide onjuiste definities (4a en 4b) vinden hun oorsprong in het gedachtegoed van Aristoteles, die meerdere door de logica geïnspireerde uitlatingen over taal heeft gedaan. Voor een bevattelijk overzicht van de evolutie van de relevante terminologie, vanaf Plato en Aristoteles tot Pinkster en Panhuis, zie Panhuis 2006.

²² Oudere uitgaven doen dit wel nog (cf. 2.2.3 ZINSMODEL). Op sommige plaatsen in de *Geerebaert* van 1992 is “gezegde” in de verouderde betekenis blijven staan (cf. 5.5.5 BEPALING VAN GESTELDHEID, in voetnoot).

4b	De definitie loopt in de trant van “Het gezegde zegt iets over een onderwerp.”. (Deze definitie volgt de traditie van de logica en de verouderde filosofische taalkunde, die alles wat geen onderwerp was gezegde noemde, en lijkt meer op een omschrijving van het rhema.)	X	— ²³	✓	X
5	Door goed bedoelde pogingen om het beginnend spraakkunstonderwijs in de basisschool begrijpelijk te maken voor kinderen met behulp van prototypische voorbeelden, sluipen soms grove fouten binnen. Sommige fouten komen ook voor in de Latijnse spraakkunsten voor het middelbaar onderwijs.				
5a	Het onderwerp en de persoonsvorm vormen de “zinskern”. ²⁴	X ²⁵	X ²⁶	✓	✓
5b	De term “persoonsvorm” wordt gebruikt als een functie in de zin.	✓	X	✓	✓
6	Men springt onnauwkeurig om met de terminologie.				
6a	Er doet zich verwarring voor tussen nuance/schakering en waarde/semantische rol. ²⁷	✓ ²⁸	✓ ²⁸	✓ ²⁸	✓ ²⁸

²³ Phoenix spreekt niet van “gezegde” maar van “persoonsvorm”, waarover niet meer wordt verteld dan dat “[b]epaalde zinsdelen essentieel [zijn] om een grammaticaal correcte en in zake betekenis volledige zin te verkrijgen, nl. het onderwerp en de persoonsvorm”. (p.108, nr.111)

²⁴ Vanwaar de notie van een zinskern?

“De zinskern is gewoon een zeer misleidende naam voor onderwerp en gezegde. Deze zinsdelen vormen soms inderdaad een soort ‘kernzin’ (...) maar vaker niet (...). De didactiek van de zinskern (...) is erop gericht leerlingen snel en foutloos onderwerp en gezegde te leren vinden in elke zin. (...) Niet alleen wordt bij het leren vinden van de zinskern het natuurlijke taalgevoel zoveel geweld aangedaan dat van ‘snel’ geen sprake is, ‘foutloos’ gaat het pas als leerlingen zich van foefjes gaan bedienen. (...) We hebben hier dan ook te maken met een hardnekkig misverstand, dat zijn oorsprong vindt in het haastig gelezen en zo mogelijk nog slechter begrepen werk van U.J. Boersma. Zij publiceerde in 1960 het proefschrift *De syntaxis in het moedertaalonderwijs op de lagere school*.” (van de Gein 1996, 170–171)

²⁵ De Geerebaert heeft het niet over “zinskern” maar over “hoofdbestanddelen”.

²⁶ Phoenix verkiest de term “grammaticale basis”.

²⁷ Panhuis bekritiseert hiermee louter een eventuele onnauwkeurige woordkeuze. Als voorbeeld verwijst hij naar de passage over het participium coniunctum in *Semita*, een basisgrammatica binnen de reeks *Ars legendi* uit 1994. Daar lezen we: “De schakering moet blijken uit de samenhang: Meestal is het participium coniunctum tijdbepalend; het participium presens komt overeen met terwijl ..., het participium perfectum met nadat ...” en zo verder voor begeleidende omstandigheid, reden, toegeving, voorwaarde, en doel (p.130, §6.20.c). Wat hier wordt opgesomd, zijn geen schakeringen maar wel semantische rollen.

²⁸ Zelf heb ik het niet geobserveerd, maar ik durf niet met complete zekerheid uitsluiten dat de vergissing ergens is gemaakt.

6b	Het hoofdstuk “Spelling en uitspraak” wordt ten onrechte soms ondergebracht bij de afdeling morfologie. ²⁹	X	✓	— ³⁰	X ³¹
6c	De term “objectsgenitief” drukt een semantisch verband uit tussen twee substantieven in de substantiefgroep en is dus de benaming van een zinsdeelstuk. Het is dus zeer verwarrend om diezelfde term te gebruiken voor een (genitief)object dat een syntactische relatie tussen en zinsdeel en zijn predicaat aanduidt.	X	X	✓ ³²	✓ ³²
6d	In het algemeen word de term “bepaling” gebruikt voor een niet-verplicht zinsdeel of zinsdeelstuk. Soms echter is er sprake van een “predicatieve bepaling” in de betekenis van “naamwoordelijk deel van het gezegde” en/of “bepaling van gesteldheid”.	✓	X ³³	✓	✓
6e	Een andere term die gewaagd lijkt, is “attributief” voor de traditionele term “bijvoeglijke bepaling”.	✓	X ³³	✓	✓
6f	Ook de term “bijgesteld adjectief” lijkt geen verbetering en tevens onduidelijk. Gaat het om een woordsoort (bijvoeglijk naamwoord) of een functie (bijvoeglijke bepaling)?	X	X	✓	✓
7	Foutieve of op zijn minst eigenaardige beweringen zijn vaak het gevolg van het feit dat men Latijn probeert te beschrijven vanuit het Nederlands.				

²⁹ Dit is in feite slechts de helft van het probleem. Niet alleen wordt “Spelling en uitspraak” verkeerd ondergebracht, de klankleer reikt ook niet verder dan dat, d.w.z. dan fonetiek en letters. Zoals Panhuis in hetzelfde artikel aangeeft, wordt een fonologische beschrijving van het Latijn veelal uit de weg gegaan, en dat is vandaag niet anders. Hijzelf is nochtans voorstander:

“Het fonologische systeem van een taal is gestructureerd op basis van een aantal uitspraakverschillen die in die taal (...) ook een verschil in betekenis uitmaken. (...) Al deze opposities behoren, sinds Trubetzkoy[s Grundzüge der Phonologie uit] 1939, op een gestructureerde wijze in een consonantentabel en een klinkerdriehoek weergegeven te worden (...).” (Panhuis 1999, 79)

³⁰ Er is helemaal geen gedeelte over spelling en uitspraak.

³¹ De stukjes over spelling en uitspraak dragen “Woord” in hun titel (cf. 5.3 ALGEMENE OPBOUW HANDBOEKEN).

³² Dit probleem stelt zich niet langer dankzij de valentiegrammaticale trias van functie, rol en vorm.

³³ In een opmerking geeft *Phoenix* aan:

“Een bijgesteld adjectief en een bijstelling worden ook attributieve bepalingen genoemd; een attributieve bepaling onderscheidt een persoon of zaak van een andere persoon of zaak (...). Een predicaatsnomen en een bepaling van gesteldheid worden ook predicatieve bepalingen genoemd; een predicatieve bepaling onderscheidt een bepaald aspect van andere aspecten van dezelfde persoon of zaak (...).” (p.116, nr.123)

7a	Een hardnekkige fout betreft de interpretatie van het gerundivum in het zogenaamde gerundium-gerundivum of gerundivumconstructie.	X ³⁴	X ³⁵	✓	X ³⁶
7b	Om Latijnse constructies zoals de losse ablatief en de gerundivumconstructie te verklaren wordt beroep gedaan op de “congruerende dominant”. ³⁷	✓	✓	✓	✓
7c	Volgens sommigen kan men bij een losse ablatief met een onderwerp en een predicaatsnomen het werkwoord “esse” of “zijn(de)” bijdenken. ³⁸	✓ ³⁹	— ⁴⁰	✓	X

---

³⁴ “Doch zeer dikwijls ook komt het [gerundivum] hier in de plaats van het gerundium. Wanneer immers van het gerundium een lijdend voorwerp afhangt, wordt het in de regel door het gerundivum vervangen; dit heeft dan de betekenis van een passief participium presens.” (p.188, nr.363)

³⁵ Bij de *Phoenixgrammatica* uit 2008 ligt de fout er vooral in dat het gerundivum in die constructie z gezegd geen verplichting zou uitdrukken. Die van 1999 gaat uit van een “pseudo-gerundivum” (cf. 4.1.3 SYNTAXIS).

³⁶ “Als ook het VW1 van het gerundium wordt uitgedrukt (...), gebruikt het Latijn liever een gerundivumconstructie (...): het naamwoord met de functie van VW1 komt dan in de naamval te staan van het oorspronkelijke gerundium (...); het gerundium wordt vervangen door een gerundivum dat in genus en getal overeenkomt met dat naamwoord (...).” (*Pharos* 3, p.107, nr.4)

³⁷ Panhuis kant zich hiertegen, want dit lijkt hem “vooral ingegeven door de Nederlandse vertaling en onjuist omdat [de constructies] hier niet [worden] gezien als een (beknopte) bijwoordelijke bijzin” (Panhuis 1999, 86–87). Pinkster daarentegen maakt geen probleem van het idee van een “congruerende dominant”, maar valt er zelfs dikwijls op terug in de verklaring van participiale constructies. Ook de losse ablatief brengt hij hiermee in verband. Hij gaat er namelijk van uit dat “de ablativus absolutus-constructie (...) in feite niets anders is dan een Dominant participium-constructie die als satelliet fungeert t.o.v. de rest van de predikatie” (Pinkster 1984, 144).

³⁸ Deze theorie dateert uit de Late Oudheid en is sindsdien altijd blijven bestaan. Voor de Romeinse grammatici speelt de vergelijking met het Grieks, dat in de losse genitief probleemloos een participium van εἶναι gebruikt. (Sluiter 2000)

³⁹ Geerebaert waarschuwt zelfs voor deze denkfout: “Een koppelwerkwoord is niet onontbeerlijk. Vele talen, b.v. het Hebreeuws, hebben er geen. Ook in onze taal ontbreekt het dikwijls, zonder dat het <<verzwegen>> is; zo begrijpen wij best de spreekwoorden: einde goed, alles goed; oost, west, thuis best, zonder daar een koppelwerkwoord bij te denken.” (p.83, nr.144, in voetnoot).

⁴⁰ Dit type losse ablatieven wordt door *Phoenix* (gemakshalve?) achterwege gelaten.

BIBLIOGRAFIE

Grammatica's en reeksen

De Janssens - Van de Vorst - Geerebaert spraakkunst en *Lingua Latina*

- Baeyens, Prosper, en Eduard Fraussen. 1934. *Latijnsche Spraakkunst. Lingua Latina*. Lier: Van In.
- Janssens, Joseph S.J. 1874. *Abrégé de La Grammaire Latine*. Aalst: Spitaels-Schuermans.
- . 1874. *Grammaire Latine*. Aalst: Spitaels-Schuermans.
- Janssens, Joseph S.J., en Charles Van de Vorst S.J. 1908. *Grammaire Latine*. Aalst: Spitaels-Schuermans.
- Janssens, Jozef S.J., en Karel Van de Vorst S.J. 1920. *Beknopte Latijnsche Spraakkunst*. Bewerkt door Adhemar Geerebaert S.J. Luik: Dessain.
- . 1921. *Latijnsche Spraakkunst*. Bewerkt door Adhemar Geerebaert S.J. Luik: Dessain.
- . 1992. *Latijnse Spraakkunst*. Bewerkt door Adhemar Geerebaert S.J. Luik: Dessain.

Dirk Panhuis

- Panhuis, Dirk. 1998. *Latijnse grammatica*. Antwerpen: Garant.
- . 2005. *Latijnse grammatica*. Tweede, herziene uitgave. Antwerpen: Garant.
- . 2012. *Latijnse grammatica*. Derde, herziene uitgave. Antwerpen: Garant.
- Coghe, Roland, Dirk Panhuis, en Robert Vermeersch. 2006. *Tolle, lege 1 [Handboek]*. Antwerpen: De Boeck.
- . 2006. *Tolle, lege 1 [Handleiding]*. Antwerpen: De Boeck.

Harm Pinkster en Caroline Kroon

- Kroon, Caroline. 2007. *Inleiding tot de Latijnse Syntaxis: Structuur van zin en tekst. Grammatica*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pinkster, Harm. 1984. *Latijnse Syntaxis en Semantiek*. Amsterdam: Grüner.

Phoenix

- Claes, Frank, André Mens, Johan Ackerman, Leo De Neubourg, Luc De Paep, Bernard Hemelsoet, en Wim Vander Meiren. 1999. *Phoenix [Grammatica]*. Kapellen: Pelckmans.
- Ackerman, Johan, Leo De Neubourg, Luc De Paep, Bernard Hemelsoet, en Wim Vander Meiren. 1996. *Phoenix 1 [Handleiding]*. Kapellen: Pelckmans.
- Claes, Frank, André Mens, Johan Ackerman, Leo De Neubourg, Luc De Paep, Bernard Hemelsoet, en Wim Vander Meiren. 2008. *Phoenix [Grammatica]*. Kapellen: Pelckmans.

Ackerman, Johan, Leo De Neubourg, Luc De Paep, Bernard Hemelsoet, en Wim Vander Meiren. 2005. *Phoenix 1 [Handleiding]*. Kapellen: Pelckmans.

Pegasus

Verlinden, An, Jan Van Eetvelde, Anne-Marie Van Kerchove, en Marjan Hillewaere. 2014. *Pegasus [Grammatica]*. Eindredactie door Marjan Hillewaere. Kalmthout: Pelckmans.

Ackerman, Johan, Luc De Paep, Marjan Hillewaere, Bart Mertens, en Wim Vander Meiren. 2011. *Pegasus 1 [Handleiding]*. Eindredactie door Marjan Hillewaere. Kalmthout: Pelckmans.

Ackerman, Johan, Luc De Paep, Wannes Gyselinck, Marjan Hillewaere, Bart Mertens, Paul Semeese, Wim Vander Meiren, en An Verlinden. 2012. *Pegasus 2 [Handleiding]*. Eindredactie door Marjan Hillewaere. Kalmthout: Pelckmans.

Ackerman, Johan, Wim Cool, Wannes Gyselinck, Marjan Hillewaere, Bart Mertens, Wim Vander Meiren, Anne-Marie Van Kerchove, en An Verlinden. 2013. *Pegasus 3 [Handleiding]*. Eindredactie door Marjan Hillewaere. Kalmthout: Pelckmans.

Ackerman, Johan, Wim Cool, Marjan Hillewaere, Bart Mertens, Wim Vander Meiren, Jan Van Eetvelde, Anne-Marie Van Kerchove, en An Verlinden. 2014. *Pegasus 4 [Handleiding]*. Eindredactie door Marjan Hillewaere. Kalmthout: Pelckmans.

Pharos

Brams, Jan, Wendy Geerts, Eliane Lammens, Wim Moreau, en Philippe Moury. 2011. *Pharos 1 [Handboek]*. Wommelgem: Van In.

———. 2011. *Pharos 1 [Handleiding]*. Wommelgem: Van In.

Brams, Jan, Wendy Geerts, Kristien Hulstaert, Eliane Lammens, Wim Moreau, en Bram Roosen. 2012. *Pharos 2 [Handboek]*. Wommelgem: Van In.

———. 2012. *Pharos 2 [Handleiding]*. Wommelgem: Van In.

Brams, Jan, Karen Decock, Wendy Geerts, Eline Janssens, Wim Moreau, en Bram Roosen. 2013. *Pharos 3 [Handboek]*. Wommelgem: Van In.

———. 2013. *Pharos 3 [Handleiding]*. Wommelgem: Van In.

Ars legendi (vernieuwde versie)

Stienaers, David, en Marc Van Den Eynde. 2013. *Scalae: Leesgrammatica Latijn. Ars legendi*. Mechelen: Plantyn.

Bourgeois, Martine, Hugo De Smedt, Mieke Detienne, Lucien De Vuyst, Henri Dreesen, Dietske Lehenbre, Marc Van Den Eynde, en Bruno Van der Biest. 2011. *Vestibulum [Handleiding]. Ars Legendi*. Mechelen: Plantyn.

Forum

- Steyaert, Veerle, Koen Vandendriessche, Jolien De Smet, Ruth Carels, Tim Van Nieuwenhove, Karolien Verberckmoes, en Kimberly Serlet. 2011. *Forum 1 [Leerwerkboek]*. Berchem: De Boeck.
- . 2011. *Forum 1 [Handleiding]*. Berchem: De Boeck.

Overige grammatica's

- De Smedt, Hugo. 2002. *Fundamenta [Grammatica]. Ars legendi*. Mechelen: Plantyn.
- Knecht, Daniël. 1994. *Beknopte Latijnse syntaxis*. Tweede, herziene uitgave. Didactica classica Gandensia, Bijlage 2. Gent: RUG, vakgroep Latijn en Grieks.
- Lenaers, Roger. 1994. *Semitaë: Latijnse basisgrammatica. Ars legendi*. Leuven: Wolters Plantyn.
- Rijksbaron, Albert, Siem Slings, Peter Stork, en Gerrie Wakker. 2014. *Beknopte syntaxis van het klassiek Grieks*. Derde druk. Houten: Hermaion.
- Steyaert, Erwin, en Koen Vandendriessche. 2001. *Claviculae: basisgrammatica*. Deurne: Wolters Plantyn.
- Van Hal, Toon. 2016. "Datief: bezitter als predicaatsnomen." *Pedalion: een lees- en leergrammatica van het Oudgrieks*.
<http://www.pedalion.org/paragraaf/202>.

Leerplannen en andere documenten

- Biebuyck, Benjamin, en Alexander Roose. 2016. "Infobrochure Bachelor 1 Taal- en Letterkunde UGent 2016-2017."
<http://www.taalenletterkunde.ugent.be/file/185>.
- . 2016. "Infobrochure Bachelor 2 Taal- en Letterkunde UGent 2016-2017."
<http://www.taalenletterkunde.ugent.be/file/186>.
- Biebuyck, Benjamin, Alexander Roose, en Renata Enghels. 2016. "Infobrochure Bachelor 3 Taal- en Letterkunde UGent 2016-2017."
<http://www.taalenletterkunde.ugent.be/file/184>.
- Classica Vlaanderen. 2006. "Statistieken Vlaams Onderwijs."
<http://www.classicavlaanderen.be/informatie/cijfermateriaal/index.html>.
- Pedagogische begeleidingsdienst GO! onderwijs van de Vlaamse gemeenschap. 2008. "Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, eerste graad. 2008/003."
<http://pro.g-o.be/blog/documents/2008-003.pdf>.
- . 2008. "Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, tweede graad. 2008/015."
<http://pro.g-o.be/blog/documents/2008-015.pdf>.
- . 2008. "Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, derde graad. 2008/023."
<http://pro.g-o.be/blog/documents/2008-023.pdf>.

- Pedagogische begeleidingsdienst OVSG. 2016. “Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, eerste graad. O/2/2016/015.”
<http://www.ovsg.be/leerplannen/secundair-onderwijs>.
- . 2006. “Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, tweede graad. O/2/2006/125.”
<http://www.ovsg.be/leerplannen/secundair-onderwijs>.
- . 2006. “Leerplan secundair onderwijs: AV Latijn, derde graad. O/2/2006/155.”
<http://www.ovsg.be/leerplannen/secundair-onderwijs>.
- Vlaams Verbond van het Katholiek Secundair Onderwijs. 2011. “Leerplan secundair onderwijs: Klassieke Studiën ♦ Latijn ♦ Grieks, eerste graad. D/2011/7841/001.”
<http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/Klassieke%20studien-2011-001.pdf>.
- . 2013. “Leerplan secundair onderwijs: Grieks ♦ Latijn, tweede graad. D/2013/7841/002.”
<http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/Latijn-Grieks-2013-002.pdf>.
- . 2015. “Leerplan secundair onderwijs: Grieks ♦ Latijn, derde graad. D/2015/7841/002.”
<http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/Klassieke%20studien-2011-001.pdf>.
- . 2015. “Terminologie in de Leerplannen Latijn, Nederlands en Frans.”
<http://ond.vvkso-ict.com/leerplannen/doc/bijlage/TERMINOLOGIE%20IN%20DE%20LEERPLANNEN%20LATIJN,%20NEDERLANDS%20en%20FRANS.pdf>.

Secundaire literatuur

- Gein, Jannemieke van de. 1996. “Het pijnlijke misverstand van de zinskern.” *Onze Taal* 65 (6): 170–172.
- Panhuis, Dirk. 1999. “Prolegomena tot een Latijnse grammatica.” *Kleio : tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur*. 28 (2): 76–89.
- . 2004. “Taal, grammatica, lectuur.” *Prora* 9 (1): 7–12.
- . 2006. “Terminologie en definitie: het gezegde of predicaat.” *Prora* 11 (4): 5–9.
- . 2007. “Taalkunde in het onderwijs klassieke talen.” *Prora* 12 (1): 4–12.
- . 2012bis. “Eenvormige grammaticale terminologie op school.” *Prora* 17 (4): 4–9.
- Sluiter, Ineke. 2000. “Zeven grammatici over de ablativus absolutus.” *Lampas* 33 (2): 89–120.
- Strycker, Emile de. 1945. “Een groot classicus: E.P. Geerebaert S.J.” *Streven. Algemeen cultureel tijdschrift*. 12 (1).
http://www.dbnl.org/tekst/_str007194501_01/_str007194501_01_0015.php.
- Van Bavel, Mark. 2001. “Overgang taalbeschouwing Moedertaal basisonderwijs en Nederlands secundair onderwijs.” *Kleio : tijdschrift voor oude talen en antieke cultuur*. 30 (3): 114–35.
- Verreth, Herbert. 2002. “Handboeken Latijn en Grieks gebruikt in het secundair onderwijs in Vlaanderen ca. 1940-2002.”
http://bib.kuleuven.be/artes/films_in_de_oudheid/handboeken-1

APPENDIX

Geerebaert 1992

Inhoudstafel

INHOUD	
	Bladz.
Aangehaalde schrijvers en werken ...	vii
A. WOORDLEER	
Voorafgaande opmerkingen	
§ 1. Letters	
I. Alfabet, 1 ...	1
II. Klinkers, tweeklanken, medeklinkers, 2 ...	1
III. Uitspraak der letters, 3 ...	2
§ 2. Lettergrepen	
I. Scheiding der lettergrepen, 4 ...	3
II. Kwantiteit der lettergrepen, 5 ...	4
§ 3. Woorden	
I. Woordaccent, 6, 7 ...	4
II. Bestanddelen der woorden, 8 ...	5
III. Verdeling der woorden, 9 ...	6
§ 4. Algemene opmerkingen over de verbuiging	
I. Geslachten, 10 ...	7
II. Getallen, naamvallen, 11 ...	7
III. Algemene regels der verbuiging, 12 ...	7
Eerste hoofdstuk — Het zelfstandig naamwoord	
§ 1. Geslacht, 13, 14 ...	8
§ 2. Verbuiging der zelfstandige naamwoorden, 15 ...	9
I. Eerste verbuiging, 16 ...	9
1. Voorbeeld van verbuiging, 16, 17	
2. Geslacht, 18	
II. Tweede verbuiging, 19 ...	10
1. Zelfstandige naamwoorden op <i>us</i> en <i>um</i> , 20	
2. Zelfstandige naamwoorden op <i>er</i> , 21	
3. Opmerkingen, 22	
III. Derde verbuiging, 24 ...	12
1. Consonantstammen, 25-27	
2. Vocaalstammen op <i>i</i> , 28-30	

	Bladz.
3. Opmerkingen, 31-34	
4. Geslacht, 35	
IV. Vierde verbuiging, 36	17
1. Voorbeelden van verbuiging, 36	
2. Opmerkingen, 37	
3. Geslacht, 38	
V. Vijfde verbuiging, 39	18
1. Voorbeeld van verbuiging, 39	
2. Opmerkingen, 40	
3. Geslacht, 41	
VI. Overzicht der buigingsuitgangen, 42	19
§ 3. Bijzonderheden in de verb. der zelfst. naamw.	19
I. Substantieven met verschillende betekenissen, 43	19
II. Defectieve zelfstandige naamwoorden, 44	20
III. Verbuiging der Griekse naamwoorden, 45	21
Tweede hoofdstuk. — Het bijvoeglijk naamwoord	
§ 1. Verbuiging der bijvoeglijke naamwoorden, 46	22
I. Eerste klasse. — Bijvoeglijke naamwoorden van de 1 ^e en 2 ^e verbuiging der zelfst. naamw., 47	22
1. Bijvoeglijke naamwoorden op us, a, um, 48	
2. Bijvoeglijke naamwoorden op er, era, erum en op er, ra, rum, 49, 50.	
II. Tweede klasse. — Bijvoeglijke naamwoorden van de 3 ^e verbuiging der zelfst. naamw., 51	23
1. Consonantstammen, 52-54	
2. Vocalstammen op i, 55-57	
§ 2. Trappen van vergelijking	26
I. Regelmatige vergroting en overtreffende trap, 58, 59	26
II. Onregelmatige vergroting en overtreffende trap, 60	26
III. Ontbrekende trappen van vergelijking, 61	27
IV. Versterking van de superlatief, 62	29
Derde hoofdstuk. — Het bijwoord	
§ 1. Vorming der bijwoorden	30
I. Bijwoorden van bijvoeglijke naamw. gevormd, 63, 64	
II. Bijwoorden van zelfstandige naamw. gevormd, 65	
§ 2. Trappen van vergelijking, 66	32
Vierde hoofdstuk. — Het telwoord	
1. Verbuiging, 68-70	33
2. Overzicht der telwoorden, 71	34
3. Samenstelling der getallen, 72, 73	36

	Bladz.
Vijfde hoofdstuk. — Het voornaamwoord	
1. Persoonlijke voornaamwoorden, 74-76	38
2. Bezittelijke voornaamwoorden, 77	39
3. Aanwijzende voornaamwoorden, 78, 79	39
4. Betrekkelijke voornaamwoorden, 80, 81	41
5. Vragende voornaamwoorden, 82	42
6. Onbepaalde voornaamwoorden, 83, 84	42
7. Correlatieve voornw. en bijw., 85	44
I. Correlatieve voornaamwoorden, 86	
II. Correlatieve bijwoorden, 87	
Zesde hoofdstuk. — Het werkwoord	
1^e AFDELING. — ALGEMENE OPMERKINGEN	
1. Vormen, 88	47
2. Wijzen, 89	47
3. Tijden, 90, 91	48
4. Getallen, personen, 92	49
2^e AFDELING. — HET HULPWERKWOORD sum, 93	
3^e AFDELING. — REGELMATIGE VERVOEGING	
§ 1. De vier regelmatige vervoegingen, 95	51
I. Voorbeelden van vervoeging	51
1 ^e Vervoeging. A. Act. vorm, 96. B. Pass. vorm, 97	
2 ^e Vervoeging. A. Act. vorm, 98. B. Pass. vorm, 99	
3 ^e Vervoeging. A. Act. vorm, 100. B. Pass. vorm, 101	
4 ^e Vervoeging. A. Act. vorm, 102. B. Pass. vorm, 103	
II. Bijzonderheden, 104-107	60
III. Vorming van activum en passivum	61
1. Activum, 108	
2. Passivum, 109	
§ 2. Verba deponentia, 111-117	63
§ 3. Verba semideponentia, 118	67
§ 4. Omschreven vervoeging, 119	68
§ 5. Vorming der hoofd tijden	69
I. Presens van de indicatief actief, 120	
II. Perfectum van de indicatief actief, 121	
III. Eerste supinum, 122	
IV. Voornaamste verminderingen der hoofd tijden, 123	
4^e AFDELING. — ONREGELMATIGE WERKWOORDEN	
1. Samenstellingen van sum, 125, 126	73

	Bladz.
II. Ferò, 127, 128	75
III. Volò, nòlo, málò, 129	76
IV. Eò, 130, 131	77
V. Fio, 132	78
5^e AFDELING. — DEFECTIEVE WERKWOORDEN	
I. Coepi, memini, òdi, 134	79
II. Aiò, 135	79
III. Inquam, 136	79
IV. Fari, 137	80
V. Verschillende werkwoorden, 138	80
VI. Onpersoonlijke werkwoorden, 139-141	80
B. SYNTAXIS	
Voorafgaande opmerking, 142	82
De volzin en zijn delen, 143	
I. Bestanddelen van de zin	82
1. Hoofdbestanddelen, 144	82
2. Bijkomstige bestanddelen, 145	83
A. Bepalingen van het werkwoord, 146	
B. Bepalingen der overige delen van de zin, 147	
II. Verdeling der zinnen	85
1. De zin op zichzelf beschouwd, 148	
2. De zinnen in hun onderling verband, 149	
3. Directe en indirecte rede, 150	
Eerste hoofdstuk. — Bestanddelen van de zin	
1e AFDELING. — HOOFDBESTANDDELEN VAN DE ZIN ; ONDERWERP, WERKWOORD, GEZEGDE	
§ 1. Onderwerp	88
Alexander vicit, 151. — Alexandrum vicisse certum est, 152	
§ 2. Werkwoord en gezegde	89
I. Overeenkomst van het werkwoord en het gezegde, die bij één onderwerp behoren	89
Ego valeò, 153. — Locus est sanctus, 154	
II. Overeenkomst van werkwoord en gezegde, die bij meerdere onderwerpen behoren	91
Pater et filius mortui sunt, 156. — Temeritàs ignoratìoq; vitiosa est, 158	
2e AFDELING. — BEPALINGEN DER ZINSELEN, DIE MET DEZE OVEREENKOMEN	
§ 1. Bijgesteld zelfstandig naamwoord	92
Cicerò orator et consul, 159	

	Bladz.
§ 2. Bijgesteld bijvoeglijk naamwoord	92
Magna insula. Cuncta maria terraeque, 160	
§ 3. Bepaling van gesteldheid	93
Defendì rem publicam adolescens, 162	
3^e AFDELING. — BEPALINGEN DER ZINSELEN DIE MET DEZE NIET OVEREENKOMEN	
§ 1. Bepaling van het zelfstandig naamwoord, 163	94
Maiestas consulis, 164. — Nomen amicitiae, 165. — Amor Dei, 167. — Vir maximì animi, praestantì pròdentia, 169. — Fossa pedum viginti, 171. — Magna pars militum, 172	
§ 2. Bepaling van het bijv. naamwoord en bijwoord	98
Laudis avidi erant, 174. — Lex utilis plebi, 176. — Traben litum pedes duos, 178. — Vir prohibito eximius, 179. — Victoria lactus, 180. — Navis onusta praedi, 181. — Luce clariora sunt nobis tua consilia, 182	
§ 3. Bepaling van het werkwoord	
I. Lijdend en meewerkend voorwerp	
1. Accusatief	103
A. Accusatief van het lijdend voorwerp	
Pater amat ac tuetur filium, 184. — Pithagoràs pueròs modestiam docebat, 186	
B. Accusatief van het inwendig voorwerp	106
Ut suum gaudium gauderemus, 187. — Idem gloriari, 188	
2. Genitief	107
A. Genitief van bezit en van eigenschap	
Omnia hostium erant. Est adolescentis, 189. — Interest omnium rectè facere, 191	
B. Objectsgenitief	108
Vivorum memini, 193. — Insimulare aliquem furit, 195. — Mè civitatis morum piget tacetque, 197	
3. Datief	110
A. Datief van het meewerkend voorwerp	
Dà dextram miserò, 199. — Vir bonus nemini nocet, 200. — Sibì timebat, 202. — Colenda juvenit est virtus, 203. — Sunt nobis mitia poma, 204. — Mortem servitù antepòno, 205.	
B. Datief van strekking	113
Hòc est mihi dolòr, 207	
II. Bijwoordelijke bepaling, 208-210	
1. Plaats, 211	115
A. Vraag Ubi ?	116
Sum in Graecia, 212. — Romae consules, Athenis archontes creabantur, 213. — Cenabam apud Scium, 215	
B. Vraag Quo ?	118
Rhénus in Oceanum infuit, 216. — Régulus Carthaginem rediit, 217. — Ad rivum eundem venerant, 218	
C. Vraag Unde ?	119

	Bladz.
Messa prouit ex monte Voségó, 219. — Accēpt Rōmā fasci- lum litterarum, 221. — Scōrnerē à corpore animū, 223. — Cārre consūdīne amicōrum, 225	
D. Vraag Quā?	121
Aurēliā viā profectus est, 227	
Opmerkingen over de bepalingen van plaats, 228	122
2. Afstand	122
Abest viginti passūs of passibus, 229	123
3. Tijd, 231	123
A. Tijdstip	123
Excursus mense Septembri, 232. — Diēbus quīdecim ante comitia, 233	
B. Tijdsduur	125
Augustus septem hōrās dormiebat, 234. — Ab hōrā septimā ad vesperum, 236 *	
4. Oorzaak	126
Lacrimā gaudiō, 237	
5. Handelend voorwerp	127
Liberi à parentibus amantur, 239	
6. Werktuig en middel	127
Cassus est virgīs, 240. — Lux quā fruimur, 242. — Sōl cuncta suā luce complet, 244	
7. Wijze	129
Litterae cum cūrā scriptae, 246	
8. Waarde	130
Viginti talentis vendidit, 248. — Aurō viri vitam vendidit. Magni habebatur, 249	
III. Gebruik der voorzetsels, 250	
1. Voorzetsels met de accusatief, 251	132
2. Voorzetsels met de ablatief, 252	134
3. Voorzetsels met de accusatief en ablatief, 253	135

Tweede hoofdstuk. — Onafhankelijke zin (ZELFST. ZIN, HOOFDZIN)

1^e AFDELING. — DE WIJZEN IN DE ONAFHANKELIJKE ZIN

Voorafgaande opmerking, 254	137
§ 1. Mededelende zin	138
Multa ignōrō, 255. — Dixit quispiam, 256. — Plūra scriberem, 257	
§ 2. Vragende zin	140
Eloquar an sileam? 260	
§ 3. Gebiedende zin	141
Subvenite mihi miserō. Nē mortem timeatis, 261	
§ 4. Wensende zin	142
Valent civēs meī, 263	
§ 5. Toegevendende zin	142
Sit fūr, 264	
2 ^e AFDELING. — DE TIJDEN IN DE ONAFHANKELIJKE ZIN	
§ 1. Tijden van de indicatief, 266-273	144

	Bladz.
2. Tijden van de conjunctief, 274	146
3. Tijden van de imperatief, 275	146

Derde hoofdstuk. — Ondergeschikte zin

Voorafgaande opmerking, 276	147

1^e AFDELING. — DE WIJZEN IN DE BIJZIN

§ 1. Onderwerps- en voorwerpszin	
I. Onderwerps- en voorwerpszin in de infinitief, 277	148
Turpe est mentiri, 278. — Vincere scis, Hannibal, 280. — Sentif- mus calere ignem, 282. — Caesar appropinquare dicebatur, 284	
II. Onderwerps- en voorwerpszin in de indicatief	153
Gaudet quod is interpellat. Accedit quod patrem amō, 286	
III. Onderwerps- en voorwerpszin in de conjunctief	
1. Onderwerps- en voorwerpszin in de conjunctief zonder voegwoord ...	154
Mē ipsum ante oportet, 288	
2. Onderwerpszin in de conjunctief met ut, ut nōn	154
Et contigit ut tē videret, 289	
3. Onderwerps- en voorwerpszin in de conjunctief met ut, ut nē, nē	155
Cūrā ut valēs, 290. — Timeō nē hostis veniat, nē māter nōn veniat, 292	
4. Onderwerps- en voorwerpszin in de conjunctief met nē, quō- minus	157
Nē res conficeretur obstitit, 294	
5. Onderwerps- en voorwerpszin in de conjunctief met quān	157
Nūn dubiū quān probātus sim, 295	
6. Indirecte vraag	158
Cogitā quid actūris sis, 298	
§ 2. Bijwoordelijke zin	
I. Voorwaardelijke bijzin, 300, 301	159
Sī pāce frui volumus, bellum gerendum est, 302. — Sī gladium repat insinuat, reddere peccatū sit, 303. — Plūra scribe- rem, si ipse possem, 304. — Dummodo potentiam consequan- tur, 307	
II. Toegevendende zin	163
Et si multa scis, plūra ignōrō, 308	
III. Vergelijkende zin	164
Quemadmodum sciam. Perge ut institui, 310	
IV. Tijdbepalende zin, 312	
A. Algemene regel	165
Quod ubi nuntiātum est, exiit sē, 313	
B. Cum, 315-316	166
Cum Argēs oppugnāret, interit, 316	
C. Antequam, priusquam, 317, 318	168
Priusquam signum daretur, 318	

	Bladz.
D. Dum, donec, quoad, 319, 320	169
V. Redengevende zin	169
Expensio dum consul fiat	
Quae cum ita sint. Quoniam iam nox est, 321	
VI. Doelantwijdende zin	170
Proficiscar et siner, nē aegrotem, 323	
VII. Gevolganduidende zin	170
Tantum cepit doloris, ut consolatiōne ipse egērem, 325	
§ 3. Bijvoeglijke zin, 327	171
Misit militem quī mortem timebat, 328. — Misit mē quī victōriam nuntiārem, 329. — Quoscumque de tē queri audivi, 332	
Opmerkingen over het gebruik van de conjunctief in alle bijzinnen, 333-335 ...	173
§ 4. Indirecte rede	
A. Indirecte rede in eigenlijke zin, 336-341	174
B. Indirecte rede in ruimere zin, 342	177
2 ^e AFDELING. — DE TIJDEN IN DE BIJZIN	
Voorafgaande opmerkingen, 343	177
§ 1. Tijden van de indicatief	177
I. Absolute uitdrukking van de tijd, 344	
II. Relatieve uitdrukking van de tijd, 345-346	
§ 2. Tijden van de conjunctief	179
I. Relatieve uitdrukking van de tijd, 347-349	
II. Absolute uitdrukking van de tijd, 350-351	
§ 3. Tijden van de infinitief, 352-353	182
Vierde hoofdstuk. — Participium, Gerundium, Gerundivum, Supinum	
§ 1. Participium	
I. Gebruik van het participium	184
Ab urbe condit, 354	
II. Constructie van het participium	184
Platō scribens est mortuus, 356. — Deō iuvante, vincam, 357. — Naturā duce, 358	
III. Tijden van het participium, 360	186
§ 2. Gerundium en gerundivum, 361-364	187
§ 3. Supinum, 365-366	189

Vijfde hoofdstuk. — Partikels

§ 1. Bevestigende partikels, 367-368	190
§ 2. Ontkennende partikels, 369-371	190
§ 3. Vraagpartikels, 372	192
Estisne legātī? Canis nonne similis lupō? Num mentitur? 373. — Urum ea vestra, an nostra culpa est? 375	

	Bladz.
§ 4. Verbindende partikels, 376-381	193
§ 5. Scheidende partikels, 382	195
§ 6. Tegenstellende partikels, 383	196
§ 7. Redengevende partikels, 384	196
§ 8. Gevolganduidende partikels, 385	196

STILISTISCHE OPMERKINGEN

§ 1. Eigenaardigheden in het gebruik der reededelen	
I. Zelfstandig naamwoord, 386-393	197
II. Bijvoeglijk naamwoord, 394-401	199
III. Voornaamwoord	
1. Persoonlijke en bezittelijke voornaamwoorden, 402-409	201
2. Aanwijzende voornaamw., 410-414	204
3. Betrekkelijke voornaamw. (en bijwoorden), 415-417	207
4. Vragende voornaamwoorden, 418	207
5. Onbepaalde voornaamwoorden, 419-421	207
IV. Werkwoord, 422-424	209
V. Voorzetsel, 425	210
§ 2. Zinsbouw	
I. Woordschikking, 426	211
1. Gewone woordschikking, 427	
2. Andere constructies, 428-430	
II. Plaats der zinsdelen, 431-434	213
III. Periode, 435-437	215
1 ^e Aanhangel. — Prosodie en metrie	
§ 1. Prosodie, 438	
I. Algemene regels, 439-442	218
II. Bijzondere regels	
1. Eindelettergrepen, die op een klinker uitgaan, 443-447	220
2. Eindelettergrepen, die op een medekl. uitgaan, 448-451	221
§ 2. Metrie	
I. Algemene opmerkingen, 452-464	222
II. Voornaamste soorten van verzen	
1. Dactylische hexameter, 465-467	
2. Dactylische pentameter, 468-469	
3. Jambische trimeter, 470	
4. Sapphische en Alcäische strofe, 471-472	
2 ^e Aanhangel. — Maten, gewichten en munten, 473-476	229
3 ^e Aanhangel. — Verkortingen, 477-480	231
4 ^e Aanhangel. — De Romeinse tijdrekening, 481-485	233
5 ^e Aanhangel. — Bijzonderheden in de Werkw., 486-488	236
REGISTER	257

Inhoudstafel

Inhoudstafel	
1 FONOLOGIE	11
1 Lettertekens	11
2 Klinkers	11
3 Tweeklanken	12
4 Medeklinkers	13
5 Lengte van de klinkers	14
6 Kwantiteit van de lettergrepen	16
7 Klentoont	17
2 MORFOLOGIE	19
INLEIDING	19
HOOFDSTUK 1 Naamwoorden	20
Inleiding	20
1 Naamwoorden van de eerste klasse	23
2 Naamwoorden van de tweede klasse	26
3 Substantieven van de derde klasse	30
HOOFDSTUK 2 Bijwoorden	32
1 Bijwoorden afgeleid van adjectieven	32
2 Andere bijwoorden	33
HOOFDSTUK 3 Trappen van vergelijking	35
1 Adjectieven	35
2 Bijwoorden	38
3 Versterking van comparatief en superlatief	39
HOOFDSTUK 4 Telwoorden	40
HOOFDSTUK 5 Voornaamwoorden	43
1 Persoonlijke voornaamwoorden	43
2 Bezittelijke voornaamwoorden	46
3 Aanwijzende voornaamwoorden	47
4 Betrekkelijke voornaamwoorden	53
5 Vragende voornaamwoorden	55
6 Onbepaalde voornaamwoorden	57
HOOFDSTUK 6 Voornaamwoordelijke adjectieven	63
HOOFDSTUK 7 Correlatieven	64
1 Correlatieve adjectieven	64
2 Correlatieve bijwoorden van graad en maat	65

3	Correlatieve bijwoorden van tijd	65
4	Correlatieve bijwoorden van plaats	66
HOOFDSTUK 8	Werkwoorden	67
	Inleiding	67
1	Regelmatische werkwoorden	72
2	Deponente werkwoorden	87
3	Semi-deponente werkwoorden	91
4	Onregelmatische werkwoorden	92
5	Defectieve werkwoorden	101
6	Onpersoonlijke werkwoorden	102
7	Aanvullingen	103
3	SYNTAXIS VAN DE ZINSELEN	107
	INLEIDING	107
HOOFDSTUK 1	Soorten zinsdelen	108
	1 Grammaticale basis	108
	2 Aanvullingen	110
	3 Bepalingen	114
	4 Losse zinsdelen	117
	5 Bijzonderheden	117
HOOFDSTUK 2	Syntaxis van de congruentie	121
	1 Onderwerp en persoonsvorm	121
	2 Onderwerp en predicaatsnomen	121
	3 Kernwoord en bijgesteld adjectief	122
	4 Kernwoord en bijstelling	122
	5 Kernwoord en bepaling van gesteldheid	123
	6 Bijzonderheden	123
HOOFDSTUK 3	Syntaxis van de naamvallen	125
	1 Nominatief	125
	2 Vocatief	125
	3 Accusatief	126
	4 Genitief	130
	5 Datief	135
	6 Ablatief	140
HOOFDSTUK 4	Voorzetsels	146
HOOFDSTUK 5	Onpersoonlijke wijzen van het werkwoord	155
	1 Infinitief	155
	2 Gerundium en gerundivum	156
	3 Participium	158

4	SYNTAXIS VAN DE ZINNEN	163
	INLEIDING	163
DEEL 1	Hoofdzin	165
	Inleiding	165
	1 Indicatief	167
	2 Conjunctief	170
	3 Imperatief	177
	4 Infinitief	178
DEEL 2	Bijzin	179
	INLEIDING	179
HOOFDSTUK 1	Gebruik van de tijden in de bijzin	180
HOOFDSTUK 2	Compleetieve zin	187
	1 Mededelende completeetieve zin	187
	2 Vragende completeetieve zin	191
	3 Voltietieve completeetieve zin	192
	4 Aanvullingen	194
HOOFDSTUK 3	Bijwoordelijke zin	197
	Inleiding	197
	1 Gevolgzin	201
	2 Doelzin	202
	3 Tijdzin	203
	4 Redengevende zin	206
	5 Voorwaardelijke zin	206
	6 Toegevende zin	209
	7 Vergelijkende zin	210
HOOFDSTUK 4	Bijvoeglijke zin	212
	1 Bijzonderheden bij het gebruik van het relativum	212
	2 De wijs in de bijvoeglijke zin	214
DEEL 3	Aanvullingen	217
	1 Indirecte rede	217
	2 Conjunctief in plaats van indicatief	220
	3 Verbindende woorden met meerdere betekenissen	222

5	VERSLEER EN STILISTIEK	229
HOOFDSTUK 1	Versleer	229
	1 Begrippen en symbolen	229
	2 Prosodische bijzonderheden	230
	3 Hexameter	231
	4 Pentameter	233
HOOFDSTUK 2	Stilistiek	234
	Inleiding	234
	1 Klanken	234
	2 Woorden	238
	3 Woordgroepen	243
	4 Zinnen	250
	Slotbeschouwing	255
APPENDIX	Stamtijden	257
	1 Vorming van de stamtijden	257
	2 Stamtijden van de grondwerkwoorden	261
	3 Minder herkenbare stamtijden	271
INDEX		273

Inhoudstafel

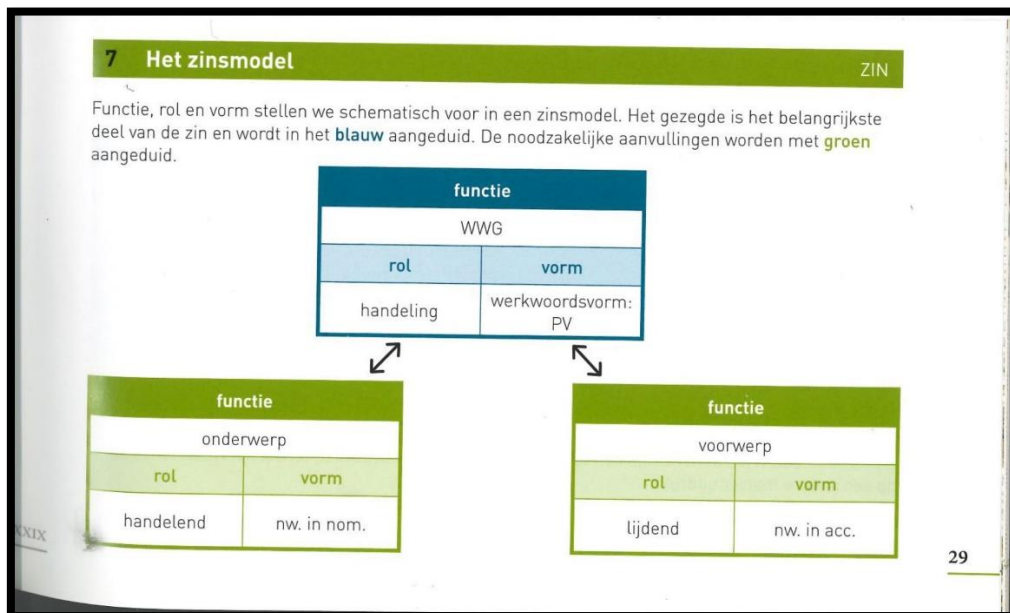
Inhoud			
Inleiding	6		
DEEL 1 Woord	9	DEEL 2 Zin	89
I Het naamwoord	11	1 Vorm en functie	90
1 Naamwoorden van de eerste klasse	12	2 Krachten in een zin	92
2 Naamwoorden van de tweede klasse	14	2.1 Congruentie	92
3 Naamwoorden van de derde klasse	16	2.2 Valentie	94
4 Genus van substantieven	17	2.3 Tijdsgebruik	100
5 Naamwoorden: bijzonderheden	18	VI De rompzin	103
6 Trappen van vergelijking	19	VII De naamvallen in een zin	107
6.1 Comparatief	19	1 Functie van de nominatief	108
6.2 Superlatief	20	2 Functies van de accusatief	109
6.3 Onregelmatige trappen van vergelijking	21	3 Congruerende functies van nominatief en accusatief	114
II Het bijwoord	23	4 Functies van de genitief	116
III Het voornaamwoord	27	5 Functies van de datief	120
1 Persoonlijke voornaamwoorden	28	6 Functies van de ablatief	124
2 Bezittelijke voornaamwoorden	30	7 Functies van de vocatief	129
3 Aanwijzende voornaamwoorden	32	VIII De bijzin	131
4 Betrekkelijke voornaamwoorden	37	1 Onderwerps- en voorwerpszin	135
5 Vragende voornaamwoorden	42	1.1 Mededelende onderwerps- en voorwerpszin	135
6 Onbepaalde voornaamwoorden	44	1.2 Vragende onderwerps- en voorwerpszin	137
IV Het telwoord	49	1.3 Volitieve onderwerps- en voorwerpszin	138
V Het werkwoord	53	2 Bijwoordelijke bijzin	141
1 Bestanddelen van het werkwoord	54	2.1 Bijwoordelijke bijzin van tijd	141
2 Gebruik van de vormen	56	2.2 Bijwoordelijke bijzin van reden	143
3 Gebruik van de tijden	58	2.3 Bijwoordelijke bijzin van doel	144
4 Regelmatige werkwoorden	62	2.4 Bijwoordelijke bijzin van gevolg	145
5 Onregelmatige werkwoorden	68	2.5 Bijwoordelijke bijzin van voorwaarde	146
6 Werkwoorden met een onvolledige vervoeging	75	2.6 Bijwoordelijke bijzin van toegeving	148
7 Naamwoordelijke wijsen van het werkwoord	78	2.7 Bijwoordelijke bijzin van vergelijking	150
7.1 Participium	80	3 Bijvoeglijke bijzin	152
7.2 Verbaalsubstantief	85	4 Bijzondere bijzinnen	154
7.3 Verbaaladjectief	86	5 Indirecte rede	156
7.4 Supinum	88	6 Conjunctief in plaats van indicatief in de bijzin	158
		DEEL 3 Tekst	159
		1 Samenhang in een tekst	161
		2 Literaire teksten	164
		2.1 Niet-literaire en literaire teksten	164
		2.2 Proza	166
		2.3 Poëzie	168
		3 Stijlfiguren	177
		3.1 Stijlfiguren gebaseerd op de klank van woorden	177
		3.2 Stijlfiguren gebaseerd op de woordvolgorde	178
		3.3 Stijlfiguren gebaseerd op herhaling of weglating van woorden	180
		3.4 Stijlfiguren gebaseerd op de betekenis van woorden en zinnen	182
		3.5 Verschillende vormen van beeldspraak	184
		3.6 Retorische stijlfiguren	186
		DEEL 4 Context	189
		1 Tekstgenres	191
		1.1 Epiek	192
		1.2 Lyriek	194
		1.3 Dramatiek	199
		1.4 Geschiedschrijving	202
		1.5 Literaire brief	203
		1.6 Retoriek	204
		2 Auteursportretten	206
		Leestips	208
		Register	210
		Lijst van geciteerde werken	229
		Bibliografie	231

Schema van het zinsmodel

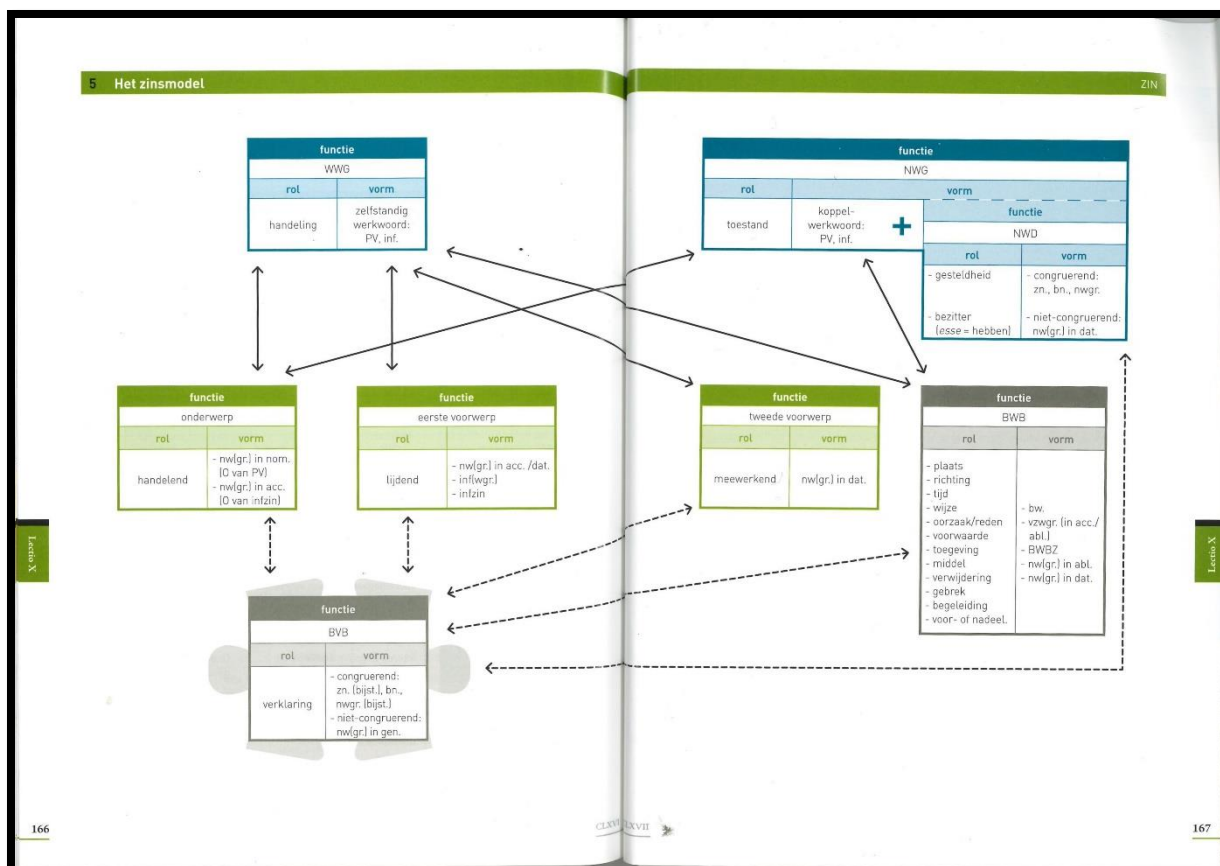
1 Vorm en functie					
155			VORM	ROL	FUNCTIE
ZINDELSTUK	Servus dormit.	De slaaf slaapt.	NOMINATIEF		onderwerp
	Dormire iucundum est.	Slapen is aangenaam.	infinities		O
	[Servum dormire] constat.	Het staat vast dat de slaaf slaapt.	accusatief met infinitief		
	Servo mandatur [ne dormiret].	Er wordt aan de slaaf opgedragen dat hij niet mag slapen.	ut/ne + conjunctief		
	Incertum est [num servus dormiat].	Het is onzeker of de slaaf slaapt.	vraagwoord + conjunctief		
	Servus fessus est.	De slaaf is moe.	NOMINATIEF		naamwoordelijk deel
					NWD
	Davus laetus liberos accipit.	Davus ontvangt de kinderen blij.	NOMINATIEF		bepaling van gesteldheid
	Dominus Davum paedagogum creat.	De meester benoemt Davus tot paedagogus.	ACCUSATIEF		BVG
	Dominus servum monet.	De meester waarschuwt de slaaf.	ACCUSATIEF	lijdend	voorwerp
					LV
	Dominus servo credit.	De meester gelooft de slaaf.	DATIEF		voorwerp
	Dominus servo comiter utitur.	De meester gaat vriendelijk om met de slaaf.	ABLATIEF		V
	Dominus servi meminit.	De meester herinnert zich de slaaf.	GENITIEF		
	Dominus clamare incipit.	De meester begint te roepen.	infinities		
	Dominus [servum dormire] scit.	De meester weet dat de slaaf slaapt.	accusatief met infinitief		
	Dominus servum monuit [ne dormiret].	De meester waarschuwt de slaaf dat hij niet mocht slapen.	ut/ne met conjunctief		
	Dominus rogat [cur servus dormiat].	De meester vraagt waarom de slaaf slaapt.	vraagwoord met conjunctief		
	Vini deus fessus est.	De god van de wijn is moe.	GENITIEF		bijvoeglijke bepaling
					BVB
	Illud deum fessum dormientem video.	Ik zie die vermoeide slapende god.	congruerend adj., vnnw., part.		
	Ille deus, Iovis filius, dormit.	Die god, de zoon van Jupiter, slaapt.	congruerend substantief		
	Deus, [quem vides], dormit.	De god, die jij ziet, slaapt.	bijvoeglijke bijzin		
	Magister Marco librum dat.	De meester geeft een boek aan Marcus.	DATIEF	meewerkend	voorwerp
					MV
	Nocte Rufus sub ponte dormit.	's Nachts slaapt Rufus onder een brug.	ABLATIEF		bijvoeglijke bepaling
	Lunâ fulgente, Rufus dormit.	Terwijl de maan schijnt, slaapt Rufus.	losse ablatief		BWB
	Nocte Rufus ad aquam dormit.	's Nachts slaapt Rufus bij het water.	ACCUSATIEF		
	Rufus sub ponte dormiendum est.	Rufus moet onder een brug slapen.	DATIEF		
	Nocte Rufus quiete dormit.	's Nachts slaapt Rufus rustig.	bijwoord		
	[Dum luna fulget], Rufus dormit.	Terwijl de maan schijnt, slaapt Rufus.	bijvoeglijke bijzin		
	Noli spectare, Marce!	Kijk toch niet, Marcus!	VOCATIEF		aanspreking

i In een accusatief met infinitief staan het onderwerp en het naamwoordelijk deel in de accusatief.
[Servum fessum esse] constat.
Het staat vast dat de slaaf moe is.

Pharos 1: eerste schema van het zinsmodel

Pharos 1: laatste schema van het zinsmodel

Pharos 2: schema van het zinsmodel

Zinsmodel

ZIN met WWG   Quintus   hodie   Caeciliae   donum   dat

0   BVB   VW 2   VW 1   WWG

functie	WWG	> handeling
	vorm	
zelfstandig werkwoord: PV, inf.		

functie Onderwerp	
rol	vorm
- (niet-) handelend	- nw(gr.) in nom. (O van PV)
- lijdend	- nw(gr.) in acc. (O van infini)
	- inf(wgr.)
	- infzin

functie VW 1	
rol	vorm
lijdend	- nw(gr.) in acc./ dat./gen./abl.
	- inf(wgr.)
	- infzin

functie VW 2	
rol	vorm
meewerkend	nw(gr.) in dat.

functie BvG		
rol	vorm	
toestand	congruerende nw(gr.)	

functie BVB		
rol	vorm	
- plaats	- middel	- bw.
- richting	- scheiding	- vzwgr. in acc./abl.
- tijd	- begeleiding	- BWBZ
- wijze	- voor- of nadeel	- nw(gr.) in abl./dat.
- oorzaak/reden	- handelende persoon	
- voorwaarde	- vergelijking	
- toegeving		

ZIN met NWG

Puellae   saepe   laetae sunt.

0   BVB   NWG

functie	NWG	> toestand
	vorm	
koppelwerkwoord:	+	NWD:
PV, inf.	- congruerend: zn., bn., nwgr.	
	- niet-congruerend: nw(gr.) in gen./dat.	

functie Onderwerp	
rol	vorm
niet-handelend	- nw(gr.) in nom. (O van PV)
	- nw(gr.) in acc. (O van infzin)
	- inf(wgr.)
	- infzin

functie BVB		
rol	vorm	
- plaats	- middel	- bw.
- richting	- scheiding	- vzwgr. in acc./abl.
- tijd	- begeleiding	- BWBZ
- wijze	- voor- of nadeel	- nw(gr.) in abl./dat.
- oorzaak/reden	- handelende persoon	
- voorwaarde	- vergelijking	
- toegeving		

In een ZINSDEEL

magna   pars   urbis

BVB   Kern   BVB

Kern = zn.

functie BVB	
rol	vorm
- verklaring	- congruerend: zn. (bijz.)
- handelend	- bn., nwgr. (bijz.)
- lijdend	- niet-congruerend: nw(gr.) in gen.
- geheel	- BVBZ
- bezitter	

avidus   victoriae

Kern   VW

Kern = bn./bw.

functie VW	
rol	vorm
- lijdend	- nw(gr.) in gen./dat./abl.
- ongelijkheid	- quam + nw(gr.) in zelfde naamval als 1ste lid

Pharos 3: schema van het zinsmodel

IV Zinsmodel

ZIN met WWG   Quintus   hodie   Caeciliae   donum   dat.

functie	WWG	> handeling
		vorm
zelfstandig werkwoord: PV, inf.		

functie	Onderwerp
rol	vorm
- (niet-) handelend - lijdend	- nw[gr.] in nom. - IO van PV - nw[gr.] in acc. - IO van infzin - inf[gr.] - infzin - vraagwoord + conj. - ut/ne + conj. - ne/ne...non + conj.

functie	VW 1
rol	vorm
lijdend	- nw[gr.] in acc./dat./gen./abl. - inf[gr.] - infzin - vraagwoord + conj. - ut/ne + conj. - ne/ne...non + conj.

functie	VW 2
rol	vorm
meewerkend	nw[gr.] in dat.

functie	BWB
rol	vorm
- plaats - richting - gevolgde weg - tijd - tijdsduur - wijze	- oorzaak/rede - voorwaarde - toegewijng - middel - scheiding - begeleiding
	- voor- of nadeel - handelende persoon - vergelijking - doel - gevolg
	- bw. - vzwgr. in acc./abl. - BWBZ - nw[gr.] in abl./dat. - LA

In een ZINSDEEL

magna   pars   urbis
BVB   Kern   BVB

Kern = zn.

functie	BVB
rol	vorm
- verklaring - handelend - lijdend - geheel	- bezitter - beschrijving - doel - gevolg
	- congruerend: zn. (bijst.), bn., nwgr. (bijst.) - niet-congruerend: nw[gr.] in gen./abl. - BYBZ

ZIN met NWG

Puellae   saepe   laetae sunt.

functie	NWG	> toestand
		vorm
koppelwerkwoord: + NWD:		
PV, inf.		

functie	Onderwerp
rol	vorm
niet-handelend	- nw[gr.] in nom. IO van PV - nw[gr.] in acc. IO van infzin - inf[gr.] - infzin - vraagwoord + conj. - ut/ne + conj. - ne/ne...non + conj.

functie	BWB
rol	vorm
- plaats - richting - gevolgde weg - tijd - tijdsduur - wijze	- oorzaak/rede - voorwaarde - toegewijng - middel - scheiding - begeleiding
	- voor- of nadeel - handelende persoon - vergelijking - doel - gevolg
	- bw. - vzwgr. in acc./abl. - BWBZ - nw[gr.] in abl./dat. - LA

avidus   victoriae
Kern   VW

Kern = bn./bw.

functie	VW
rol	vorm
- lijdend - ongelijkheid - ...	- nw[gr.] in gen./dat./abl. - quam + nw[gr.] in zelfde naamval als 1ste lid